

TARTU ÜLIKOOL
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Eesti ajaloo osakond

Monika Levkin

**Vabanemise illusioon: 1957. aasta VI Ülemaailmne Noorsoo- ja
Tudengifestival Moskvas ja selle mõju Eesti NSV kultuurielule**

Magistritöö

Juhendaja: prof. Tõnu Tannberg

TARTU
2017

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Sula-aja ühiskondlik poliitiline taust	10
1.1. Majanduse prioriteetidest	11
1.2. Kultuuriolude teisenemine.....	12
1.3. Sula-aja nõukogude noored	15
1.4. Komsomoliorganisatsioonist Eesti NSVs.....	19
2. Valmistumine 1957. aasta ülemaailmseks noorsoo- ja tudengifestivaliks.....	24
2.1. Üleliidulise noorsoofestivali läbiviimise üldine korraldus	24
2.2. Noorsoofestivaliks valmistumine Eesti NSVs.....	28
2.2.1. Noorsoofestivaliks valmistumine Eesti NSV maarajoonides	30
2.2.2. Festivaliks valmistumine Tallinnas.....	32
2.3. ELKNÜ noorsoofestivali korraldajana	34
3. Kultuurileht Sirp ja Vasar noorsoofestivalist	38
3.1. Noorsoofestivali korraldamise taust ja kajastamine	38
3.2. Rahvaste sõpruse, rahu ja õitsengu eest! – Eesti NSV I Noorsoofestival Tallinnas ..	46
3.2.1. Ülevaade kunstilise isetegevuse vabariiklikest konkurssidest.....	46
3.3. Eesti NSV I Noorsoofestivali pidustused Tallinnas	48
3.4. Üleliiduline nõukogude noorsoo festival Moskvast	50
4. VI Ülemaailmne Noorsoo- ja Tudengifestival Moskvast	53
4.1. Ülemaailmse noorsoofestivali Moskvast korraldamise eellugu ja ettevalmistamine ..	53
4.2. Rahu ja sõpruse eest! – VI Ülemaailmne Noorsoo- ja Tudengifestival	56
4.3. Eesti NSV noored VI ülemaailmsel noorsoofestivalil. Sirbi ja Vasara põhjal	59
4.4. Ülemaailmne noorsoo- ja tudengifestival NSV Liidu kultuurielus	61
4.5. Noored eesti maalikunstnikud Moskvast festivalil. Mälestused.....	64
Kokkuvõte.....	68
Illusion of Liberation: The Impact of the 1957 Moscow World Festival of Youth and Students on Cultural Life of the Estonian SSR. Abstract	70
Kasutatud allikad ja kirjandus.....	74

Sissejuhatus

„...nad olid väga viisakad ja mul oli isegi nendest kahju, sest nad olid andekad noored,“ kommenteerib 1956. aastal Tartu julgeolekutöötaja oma seletuskirjas pallaslaste arreteerimist 1950. aastal.¹ Karistuseks määrati noortele 10 aastat vabadusekaotust parandusliku töö laagrites, sest pallaslik Pariisi-ihalus oli tõlgendatav riigist põgenemise soovina.²

Pärast Stalini surma said tuhanded represseeritud võimaluse Siberi vangilaagritest tagasi pöörduda. Vaatamata vintsutustele ja kaotatud ajale olid väga paljud neist aastatelt ikka veel noored. Noored ja loomingulised. Käsitlen käesolevas töös küll sula-aja noorte teemat 1956.–1957. aastal, kuid objektiivsetel põhjustel jääb Siberist naasnud loomeinimeste roll Eesti kultuurielus sel perioodil varjatuks. Laiem teemakäsitus nõuaks põhjalikumat ja respektierivat uurimistööd.

Tegelikult mõjutas Nikita Hruštšovi võimu perioodil (1956–1964) vangistusest naasnute mentaalne hoiak ühiskondlikke protsesse kindlasti enam kui seni välja on toodud. „Kaotatud aastad olid üksnes kasvatanud tema tahet erialal midagi ära teha, ta töötas nii, nagu püüaks ta tagantjärele tasa teha temalt röövitud pooltteist aastakümnet – elu parimaid aastaid,“ kirjutab Eero Epner kunstiajaloolast Villem Raami silmas pidades, ja jätkab: „Võib-olla oli see paljude Siberist naasnute psühholoogiline muster: eriliselt intensiivne õppima- või tööleasumine, kaotatud aja tagasitegemispüüe, suund pidevalt olevikku või tulevikku, aga mitte kunagi minevikku.“³

Vaatamata Siberi laagritest vabastamise protsessile oli 1956. aastal vangis ikka veel üle 110 000 „kontrevolutsionääri“. Poolteist aastat hiljem juba vähem kui 14 000. Tohtu endiste vangide tulv tagasi ühiskonda 1950. aastatel omas suurt ühiskondlik-poliitilist tähtsust, läänepoolsetes liiduvabariikides oli tuhandete rahvuslike vangide vabastamine suur väljakutse sealsetele valitsejatele. Ka vabanenutele endile: peagi võidi taas trellide taha sattuda liigse suupruukimise, teravate väljaütlemiste tõttu.⁴

¹ **Väljas, Peeter.** Etüüde Tartu kunstikonnast – Tuna. 1999, nr. 1, lk 42.

² Tartu sõpruskond ehk 1950. aastal vangistatud „üliõpilasgrupp“: Henn Roode, Ester Potisepp, Lembit Saarts, Ülo Sooster, Valdur Ohakas ja Heldur Viies.

³ Olev Subbi. Koostaja Eero Epner. Tallinn 2015, lk 115–116.

⁴ **Hornsby, Robert.** Protest, Reform and Repression in Krushchev's Soviet Union. Cambridge: Cambridge University Press 2015, lk 48.

Minevikust siiski pigem vaikiti. Teatud osa ühiskonnast õppis elama „teises mõõtmes“ – funktsioneerides süsteemi osana, kuid siiski „väljaspool“ . Sotsiaalanthropoloog Aleksei Yurchak nimetab seda hoiakut Nõukogude kontekstis „siseemigratsiooniks“, mis on analüüsiv kultuuri parameetritega – apoliitiline ja endassesulguv, kus süsteemi vastu ei võideldud ning osaleti formaalselt selle toimimises, kuid samal ajal säilitati mentaalne „teine ruum“.⁵ Kunstnik Dolores Hoffmanni sõnu kasutades: „Me ei sulandunud.“⁶ Teema, mis ootab Eesti ajalooteaduses enam avamist.

Mittevajalikeks inimesteks (ненужные люди) nimetatakse laagritest vabanenuid ühes 1956. aastal tööhõivet käsitlevas ametlikus dokumendis. Tööd oli raske leida. Töövärbamisel keelduti endisi kinnipeetuid rakendamast erinevatel ettekäändel: pole sissekirjutust, tööraamatut, eelmise töökoha tõendit jne. Võim resotsialiseerimisel pingutusi ei teinud – „ettekäänded“ sisaldasid ametlikes määrustikes ja instruksioonides – ja nii värvati ka kõrg- ja eriharidusega spetsialiste parimal juhul üldtöödele.⁷

„Töö“ omas Hruštšovi perioodi nõukogude diskursuses spetsiifilist tähendust. Riigiasutuses, kolhoosis, kooperatiivis hõivatud inimesed tegid ühiskondlikult kasulikku tööd. Neid kes tööl ei käinud, loeti põhimõtteliselt teise sordi inimesteks. Oluline oli panus kommunismi ehitamise ühisprojekti. 1956. aastal oli välja töötamisel seadusprojekt „Võitluse tugevdamisest ühiskonnast, parasiitliku elemendiga“.⁸ 1957. aasta augustis avaldati projekt ajakirjanduses üldrahvalikuks aruteluks vabariikide tasemel. Kui varasemad marginaalide vastu suunatud seadused tegelesid nõ realse põhjakihiga, siis 1957. aasta seadusprojekt taotles negatiivse, asotsiaalse identiteedi loomist osale tavaühiskonnast.⁹ Seatud eesmärk – avalikkust informeerida ja tekitada ühiskondlik arutelu – oli täidetud.

Hruštšovi valitsemise aastate reformid assotsieeruvad paljudes käsitlustes teatava demokratiseerumisega nõukogude ühiskonnas. Kuid tollane õigusruum näib liberaalne vaid esmapilgul. Riigi poolt initsieeriti mitmesuguste ühiskondlike organisatsioonide teke: sula-aja

⁵ Юрчак, Алексей. Это было навсегда, пока не кончилось: последнее советское поколение. Москва: Новое литературное обозрение, 2016, lk 215, 257–258.

⁶ Olev Subbi, lk 129–130.

⁷ Miilitsavalitsuse õiend kinnipidamisasutustest vabanenute tööerakendamise keedumiste kohta. 28.01.1956. – На "краю" советского общества : социальные маргиналы как объект государственной политики 1945–1960-е гг. / Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, факультет государственного управления, ... [и др.]. Составители: Е. Ю. Зубкова, Т. Ю. Жукова. Москва: РОССПЭН, 2010, lk 210.

⁸ Стенограмма заседания подкомиссии Комиссий законодательных предположений Совет Союза и Совета Национальностей Верховного Совета СССР по составлению заключения на проект закона „Об усилении борьбы с антиобщественными, паразитическими элементами“, 31.01.1957. – На "краю" советского общества, lk 525.

⁹ На "краю" советского общества, lk 13.

tendents oli hajutada osa varem riiklikel organisatsioonidel lasunud funktsioonidest ühiskondliku kontrolli alla. Samas oli „ühiskonnastase teo“ mõiste määratlemata, selge piir normi ja anomaalse vahel tegelikult puudus – „ühiskonnastane“ assotsieerus tähenduselt „sotsiaalselt ohtlikuga“, mis legitimeeris ka vastavad meetmed: et ühiskonda kaitsta. Represiiivsete praktikate kõrval kasutati ka leebemaid – ümberkasvatamist ja mõjutamist –, et inkorporeerida negatiivse identiteedi kandja ühiskonda.¹⁰

1956. aastal asusid nõukogude inimesele sobimatute pahedega võitlema „head“ komsomolinoored. Võim soosis noori aktiviste, signaliseerides nii ühiskonnale, milliseid kodanikke aktsepteeritakse, millistena noori tahetakse näha. Arhiividokumente komsomolibrigaadide ja nn kergratsaväe rühmade formeerimise ning „ühiskonnastaste“ ilmingutega võitlemise meetodite kohta Eesti NSVs olen kasutanud ka selles töös.

Olulist rolli hakkas sula-ajal mängima avalik arvamus, mida kujundati eesmärgiga inimesi mõjutada: kõik, mis näis tavapäratu, ebatraditsiooniline, oli hälbiv, anomaalne, ning pälvis hukkamõistu. „Et iga kuritöö oleks avalikult arutatav ja et ümber kurjategija oleks loodud sallimatuse õhkkond. Ja rohkem tähelepanu sellele trükiajakirjanduses,“ soovitati kõige kõrgemal tasandil.¹¹

Ajakirjanduse osatähtsus ühiskondlikus elus aasta-aastalt suurenes, tõusid ajalehtede-ajakirjade arv ja tiraažid. Ka raadio ja televisiooni tehniline võimekus – näiteks on Eesti Rahvusringhäälingu arhiivis mitmeid väga meeleolukaid reportaaže 1957. aasta ülemaailmselt noorsoo- ja tudengifestivalilt. Kultuurist kirjutati trükiajakirjanduses üha mitmekesisemalt, ka noorsoofestivali teemal. Kultuurileht Sirp ja Vasar sai 1956. aastal kultuuriministri käskkirjaga kohustuse regulaarselt kajastada noorsoo- ja tudengifestivali ettevalmistamist ja läbiviimist. Ka teised väljaanded, nagu Noorte Häääl, Looming jt vahendasid festivali teemat, kuid antud töös on kasutatud vaid Sirbi ja Vasara materjale.

Eesti NSV perioodikas peegeldub oskuslikult omandatud nõukogude süsteemile omane „autoriteetne keel“ (taas Aleksei Yurchaki mõiste): kõne ei peegeldanud vahetut reaalsust, vaid omandas uue funktsiooni – pidevalt korrati täpselt samu, sellele keelele omaseid teatud lingvistilisi vorme. Nii sooviti oma autorsus varju jätta ja vahendada juba olemasolevaid, autoriteetseid tekste.¹² Sula-ajal tsiteeriti muidugi V. I. Leninit ja N. Hruštšovi. „Sotsialism ei

¹⁰ Зубкова, Елена. «Бедные» и «чужие»: нормы и практики борьбы с нищенством в Советском Союзе. 1940–1960-е годы. <http://ebookiriran.ru/index.php?view=article§ion=8&id=186>, vaadatud 26.02.2017

¹¹ NSV Liidu Prokuratuuri kokkuvõte, NSVL Ülemnõukogu presiidiumi juhatajale K. Vorosilovile. 31.01.1958. – На "краю" советского общества, lk 192.

¹² Юрчак, А. *Op. cit.*, lk 161–162.

oleks võimalik,“ vahendab Sirp ja Vasar Lenini sõnu, „kui ta ei õpiks kasutama seda tehnikat, seda kultuuri, seda aparati, mille lõi kodanlik kultuur, kapitalismi kultuur“. ¹³ Tsitaat, mille abil sai Eesti NSV kultuuri hakata siduma „kodanliku aja“ pärandiga.

1950. aastate keskpaigas toimus Nõukogude Liidu kultuurielus ilmne elavnemine. Ajaloolane Maria Zezina on teemat põhjalikult uurinud arhiiviallikate põhjal. Ta seletab oma monograafias kultuurielu aktiveerumist surve nõrgenemisega intelligentsile, sest „kõrgemates organites“ käis võimuvõitlus ning vaheastmetel oldi pigem äraootavad, ja seetõttu leebemad – „all“ tekkis võimalus loomingulisi vabadusi märgatavalt laiendada. ¹⁴ Samal seisukohal on nõukogude loomeelu üksikasjalikult analüüsinud kultuuriteadlane Karl Eimermacher. ¹⁵

Eesti NSVs loomingulise vabaduse laienemisest 1956.–1957. aastatel veel rääkida ei saa. Küll aga märgatavast muutusest kultuurielus: „Viimastel aastatel on virgunud meie rahva kultuurielus otsekui uus, värske puhang,“ vahendab kooliaasta lävel meeolelu noor pedagoog. ¹⁶ Elavnemine oli täheldatav muusikas, kirjanduses, kinos, teatris, kujutavas kunstis, kuid väga oluline muutus toimus eelkõige elanikkonna üldises vaimsuses. Suurenas huvi isetegevuse vastu, eelkõige maapiirkondades, kus klubid, kultuuri- ja rahvamajad said uute kultuuriliste hoiakute kujundajaks. Arhiiviallikate põhjal kajastub see ka antud töös.

NLKP XX kongressi valguses räägiti üha enam, muidugi ajastuomases kõnepruugis, rahvuskultuuri ja eesti keele küsimustest: „Partei on oma rahvuspoliitikas lähtunud ja lähtub leninlikust seisukohast, et sotsialism ei likvideeri rahvuslikke erinevusi ja omapära, vaid, ümberpöörduvalt – loob tingimused kõigi rahvuste ja rahvaste majanduse ning kultuuri igakülgseks edasiarenemiseks ning õitsenguks.“ ¹⁷ Ka välispoliitilisest aspektist oli kultuuri edendamine üha olulisem: 1957. aastal hakati tõhustama välismaal tehtavat tööd nn eesti emigrantidega. Välismaal hakkasid käima „Nõukogude Eesti rahvusliku kunsti esindajad“ ning üha tihedamalt võõrustati vastukülaskäike, et propageerida Nõukogude Eesti saavutusi. ¹⁸

1950. aastate teisel poolel toimus põlvkonnavahetus: tööd alustasid esimesed nõukogude ülikoolis õppinud spetsialistid, „arvukas rahvuslik kaader, kes edukalt töötab

¹³ V.I. Lenini mõtteid kahest kultuurist rahvuslikus kultuuris. – Sirp ja Vasar 19.04.1957, lk 2.

¹⁴ **Зезина, Мария.** Советская художественная интеллигенция и власть в 1950-е–1960-е годы. Диалог-МГУ 1999.

¹⁵ **Аймермахер, Карл.** От единства к многообразию: разыскания в области "другого" искусства 1950-х – 1980-х годов. Москва: РГГУ 2004.

¹⁶ **Hallimäe, Roopi.** Kiri noorele kolleegile: Uue kooliaasta lävel. – Sirp ja Vasar 30.08.1957, lk 1.

¹⁷ ЕКР КК III пленум, SSORi 39. aastapäev. – Sirp ja Vasar 7.11.1956, lk 5.

¹⁸ Aruanded Riikliku Julgeoleku Komitee 2. ja 4. osakonna tööst 1957. aastal, lk 88–81.

DIGAR <http://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:62446/105147>, vaadatud 26.02.2017

kommunistliku ülesehitustöö mitmesugustel aladel“.¹⁹ Jätkata said ka mitmed, juba enne 1940. aastat tegutsenud, kuid vahepeal põlu all olnud või represseeritud väljapaistvad isikud. Rahvuskultuuri vedasid endiselt Ullo Toomi, Gustav Ernesaks, Richard Ritsing jt., kelle juhendatud kollektiivid ja solistid astusid üles Moskvas üleliidulisel ja seejärel ülemaailmsel noortefestivalil.

Antud uurimistöö fookuses on 1957. aastal Moskvas toimunud ülemaailmne noorsoo- ja tudengifestival, mil rangelt suletuna hoitud Nõukogude Liit avas end ühtäkki piltlikult öeldes kogu maailmale. Sula-aega puudutavates käsitlustes ja meenutustes-mälestustes nimetatakse festivali silmiavavaks, ergastavaks väljumiseks hirmu letargiast. Samas on põhjalikumaid, arhiivimaterjale kaasavaid uurimusi sel teemal ilmunud väga vähe. Minu eesmärgiks on avada sündmuse tähendus eelkõige Eesti NSV kontekstis. Püüan arhiiviallikatele toetudes mõista, milline mõju oli Moskva festivalil siinsele vaimsele õhustikule ja kas meenutustes-mälestustes rõhutatav pööre läänelikkusele oli täheldatav ka vahetult, kaasajal. Tähelepanu all on eelkõige noored, sõjajärgsete aastate põlvkond, kes seati XX parteikongressi retoorikas muutuste avangardi rolli.

Maalikunstnik Enn Põldroos sõnab oma mälestusteraamatus: „Adamson-Eric ütles kunagi: kui tahad mõista värvitooni olemust, ära vahi seda otse. Sa ei näe midagi. Suuna oma pilk kõrvale ja piidle sind huvitavat kohta silmanurgast.“²⁰ Nõnda tuleks tõenäoliselt vaadelda ka nõukogude perioodi kultuurielu: politiseeritud ja nn peavoolu ajaloo kõrval süüvida ka inimeste meenutustesse ja mälestustesse, et tajuda ajastu loomulikke värve ja toone.²¹ Tolleaegsed ametlikud allikad pajatavad sotsialistliku kultuuri edusammudest, kuid nn sekundaarsete allikate – päevikute, meenutuste ja mälestuste – kaasamine uuritava mõtestamisse annab enam teavet ajastu tegelikust vaimsusest ja hoiakutest. Antud töö alapeatükis „Noored eesti maalikunstnikud Moskvas festivalil. Mälestused“ on kasutatud mõnesid, teemat ja vaatenurka avardavaid meenutusi. Subjektiivne valik esindab kujutava kunsti valdkonda.

Ülemaailmset noorsoo- ja tudengifestivali käsitledes on esiplaanil kahtlemata noored, taustal toon ka mõningaid teisi sula-aja põlvkonda puudutavaid teemasid. Sotsiaallajaloolane Juliane Fürst, kes on nõukogude noortekultuuri põhjalikult uurinud, nimetab Hruštšovi aja

¹⁹ EKP KK III pleenum, SSORi 39. aastapäev. – Sirp ja Vasar 7.11.1956, lk 5.

²⁰ Põldroos, Enn. Mees narrimütsiga. Eesti Keele Sihtasutus: Tallinn 2013, lk 105.

²¹ Sula-aja mõjusid kunstielule on käsitlenud Triin Pukki magistritöös. – Pukk, Triin. Hruštšovi sulaaaja mõjud Moskva ja Tartu kultuurielus (1956–1964). Magistritöö. Juhendaja J. Kangilaski. Tartu 2012.

iseloomulikumate noorsoo-probleemidena kolme: huligaansus, *stiliagi*'d (lõngused)²² ning nonkonformism.²³ Eesti NSV sula-aja noori nii reljeefselt eristada pole põhjust. Küll aga püüti komsomolitööd suunates siin nn marginaale tekitada, nõudes näiteks komsomolipatrullidelt lõnguste väljaselgitamist. (Julgeolekudokumentide põhjal saab küll väita, et 1957. aastal avastati ja likvideeriti Eesti NSVs viis noorte nõukogudevastast organisatsiooni ja rühma ning Ungari sündmused mõjutasid vabariigi tudengite meelsust märkimisväärselt, neid sündmusi selles töös ei käsitle.)²⁴

1957. aasta ülemaailmsele noorsoo- ja tudengifestivalile eelnes üleliiduline nõukogude noorsoo festival, mille ettevalmistamine põhimõtteliselt kohustas vabariigi kultuuri- ja komsomolitöötajaid looma uusi isetegevuskollektiive ja -ringe. Eesmärk oli hõlmata noored ühtse tegevuse raamidesse, eelkõige kultuuri- ja spordiharrastuse läbi, ning parandada komsomoliorganisatsiooni mainet. Komsomoliliikumise ebapopulaarsus oli Eesti NSVs aasta-aastalt süvenenud, seega tuli noortega tehtavat ideoloogilist tööd, eelkõige kõrgkoolides, märgatavalt parandada. ÜLKNÜ keskkomitee festivali korraldamist puudutav määrus kutsus üles tulistele vaidlustele komsomolikomiteedes, kuidas paremini festivaliks valmistuda. Kaasata tuli võimalikult palju noori, ilmutada initsiatiivi, loovust, leidlikkust, ergutati avaldama kõige julgemaid ja ootamatumaid ettepanekuid. Samas kirjutas festivali läbiviimise juhendina käsitletav Üleliidulise Rahvaloomingu Keskmaja poolt välja antud brošüür ette isegi festivalide juhtlauseid, mida kohtadel „valida“, rääkimata embleemi, rinnamärgi ja plakati kavandeist: „Seal, kus festivalid pühendatakse tööle, kujutatakse embleemidel, rinnamärkidel ja plakatitel rajooni iseloomustavaid uusehitusi, tööd sümboliseerivaid tootmisriistu, tuntud tööstus- ja põllumajandusettevõtete kontuure ja jooniseid. Festivalide jaoks, millede juhtlauseks on „Rahvaste sõprus ja rahu“ valmistatakse embleemid traditsioonilise rahutuvi kujutisega, mitmevärviliste lippude, maakera ja käesurumise kujutustega.“²⁵ „Veomasinate kastidest moodustati improviseeritud lava,“ annab brošüür noorte isetegevuse ergutamiseks praktilise soovitus. Eesti NSVs kujunes festivaliks valmistumise perioodil pigem tõsiseks materiaalseks probleemiks maapiirkondade kultuurihoonete remont ja sisustamine ning muusikainstrumentide leidmine.

²² СТИЛЬ (vene k) – stiil, siit termin „стиляга“.

²³ **Fürst, Juliane.** The arrival of spring? Changes and continuities in Soviet youth culture and policy between Stalin and Khrushchev – The dilemmas of de-Stalinisation: negotiating cultural and social change in the Khrushchev era. Edited by Polly Jones. London New York: Routledge 2007, lk 136.

²⁴ Noorte nõukogudevastaste natsionalistlike organisatsioonide ja rühmade likvideerimine. Aruanded Riikliku Julgeoleku Komitee 2. ja 4. osakonna tööst 1957. aastal, lk 129. DIGAR <http://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:62446/105147>, vaadatud 26.02.2017.

²⁵ Brošüür „Noorsoofestivalide organiseerimise ja läbiviimise kogemustest“. TLA.R-1.15.175, l 90.

Antud töö koosneb neljast suuremast peatükist. Esimene peatükk annab ülevaade sula-aja ühiskondlik poliitilisest taustast, olulisematest muutustest 1956.–1957. aastal majanduses, kultuuris ja noortepoliitikas. 1950.–1960. aastatel toimus NSV Liidu majanduses oluline läbimurre, nn teaduslik-tehniline revolutsioon, kui rõhutati uusimate tehnoloogiate ja välisteadlaste töö tundmist. Olulised muutused leidsid aset ka kultuurielus. Kunstiintelligentsi otsingutest sula-ajal on põhjalikult kirjutanud kultuuriloolane Maria Zezina. Noorsoopoliitikat käsitlevas alapeatükis toon välja uue põlvkonna ehk nn XX kongressi põlvkonnaga seotud probleeme ning tähelepanu all on komsomoliliikumine Eesti NSVs, komsomoli roll ideoloogiatöös ja majandusküsimustes. Teises peatükis käsitlem festivaliks valmistumist Eesti NSVs arhiiviallikate põhjal: kasutatud on nii Rahvusarhiivis kui Tallinna Linnaarhiivis leiduvaid materjale (festivali ettevalmistamist ja läbiviimist suunavaid käskkirju; juhendavaid brošüüre; kontrollreidide protokolle jm.) Kolmas peatükk peegeldab festivaliteemat läbi Sirbi ja Vasara kajastuse. Vastavalt Eesti NSV kultuuriministri käskkirjale 1956. aasta veebruarist käsitles kultuurileht regulaarselt noorsoofestivali ettevalmistamise ja läbiviimisega seotud küsimusi ning paljusid teisi noortega seotud teemasid. Neljas peatükk vahendab VI ülemaailmset noorsoo- ja tudengifestivali Moskvast: sündmuse korraldamise eellugu, pidustuste kirevat atmosfääri ja peegeldust nõukogude kultuuriloos. Lisaks arhiividokumentidele on kasutatud publitseeritud allikaid, ajakirjanduses avaldatud materjale, internetiallikaid. Festivali Moskvast toimumise tausta ja läbiviimist käsitlevad alapeatükid toetuvad valdavalt ajaloolaste Pia Koivuneni²⁶ ja Eleonory Gilburdi arhiivimaterjalide põhjal valminud töödele. Soome ajaloolane Pia Koivunen avab 1957. aasta Moskva ülemaailmse festivali toimumise sügavamad poliitilised ja kultuurilised tagamaad artiklis, mis ilmus Hruštšovi aega käsitlevas kogumikus.²⁷ Nõukogude kultuuri- ja sotsiaalaajaloo küsimustega tegelev ajaloolane Eleonory Gilburd on tähelepanu alla võtnud eelkõige sula-aja kultuurilise avanemise temaatika, artikkel ilmus sula-aja sotsiaal- ja kultuuriküsimusi vaatlevas kogumikus.²⁸ Kunstiajaloolane Kadi Talvoja on 1957. aasta noorsoofestivali käsitletud läbi kunstiajaloo prisma: intervjuud festivalil osalenud kunstnikega avaldas Eesti Kunstimuuseum, mis on elektrooniliselt kättesaadavad. Neid olen kasutanud alapeatükis Noored eesti maalikunstnikud festivalil.²⁹

²⁶ Pia Koivuneni doktoritöö "Performing Peace and Friendship – the World Youth Festival as a Tool of Soviet cultural diplomacy" (2013).

²⁷ **Koivunen, Pia.** The 1957 Moscow Youth Festival: propagating a new, peaceful image of the Soviet Union. – Soviet State and Society Under Nikita Khrushchev. London; New York: Routledge 2009, lk 46–65.

²⁸ **Gilburd, Eleonory.** The Revival of Soviet Internationalism in the Mid to Late 1950s. – The Thaw: Soviet Society and Culture during the 1950s and 1960. Toronto: University of Toronto Press 2013, lk 362–402.

²⁹ **Talvoja, Kadi.** „Vaba” kunsti töötuba Moskvast 1957. http://kunstimuuseum.ekm.ee/wp-content/uploads/sites/7/2014/12/kumu_vaba-kunsti-tootuba-moskvas-1957.pdf, vaadatud 25.02.2017

1. Sula-aja ühiskondlik poliitiline taust

Stalinlikest repressioonidest väsinud inimesed otsustasid – „normaalne elu“ on võimalik. Nii võiks 1950. aastate lõpuveerandil valitsenud ühiskondlikku hoiakut hinnata väga üldiselt. Sula-aja sotsiaal-kultuuriliste liikumiste taustal oleks see aga liiga minimalistlik ja eksitav, sest valdavalt polnud elanikkond sugugi kindel toimunud kursimuutuse pöördumatuses. Ehkki jää oli liikuma läinud. Avalikus ruumis jäi reaktsioon stalinismi „paljastamisele“ vaoshoituks, piirdudes emotsioonide ajel pillatud teravate arvamusedustega. Spontaanne „ikonoklasm“, kui viha ja kergendustundega lõhuti siin-seal Stalini portree või büst, olid harvad juhtumid. Inimesed tajusid, et igasugune meelsuse avaldamine, rääkimata võimu kriitikast, oli endiselt ohtlik. Režiimi silmis parteivaenulik tegevus.³⁰ Ometi, ajaloolase Denis Kozlovi sõnu kasutades, poleks „kõrgemal pool“ kavandatud reformid tulemuslikud olnud, kui sula-aja protsesse poleks liikuma lükanud just muutused ühiskonnas, eelkõige „tektooniline nihe“ sotsiaal- ja kultuurisfääris.³¹

Hruštšovi kriitiline sõnavõtt Stalini aadressil XX parteikongressil 1956. aasta veebruaris, signaal „ülalt“, markeeris kahtlemata pööret poliitilises praktikas ja oli teetähis edasistes arengutes. Seda ka konservatiivsetele jõududele, neile, kes pidasid kehtivat režiimi eksimatuks, ning kelle meelest sündmuste selline käik oli hävitamas kogu nõukogude süsteemi usaldusväarsust ja prestiiži. Salajaseks peetud Hruštšovi kõne mõju ei olnud riigis kohe märkimisväärne – seda kuulis ju vaid suhteliselt kitsas ring NLKP ning komsomoli liikmeid, ka üksikud üliõpilased. Informatsiooni levimine üle 200 miljonilise elanikkonnaga riigis võttis aega.³²

Moskvas metsikult. Kädi Talvoja intervjuu Lola Liivatiga, 26.11.2007 ja 3.01.2008. KUMU http://kunstimuuseum.ekm.ee/wp-content/uploads/sites/7/2014/12/kumu_moskvas-metsikult-lola-liivat.pdf, vaadatud 25.02.2017.

Ametliku delegaadina Moskvas. Kädi Talvoja intervjuu Leili Muugaga, 6.02.2008. KUMU http://kunstimuuseum.ekm.ee/wp-content/uploads/sites/7/2014/12/kumu_ametliku-delegaadina-moskvas-leili-muuga.pdf, vaadatud 25.02.2017.

³⁰ **Jones, Polly.** From the Secret Speech to the burial of Stalin: real and ideal responses to de-Stalinization. – The dilemmas of de-Stalinization: negotiating cultural and social change in the Khrushchev era. Edited by Polly Jones. London; New York: Routledge 2007, lk 50–51.

³¹ **Kozlov, Denis.** Introduction. – The Thaw: Soviet society and culture during the 1950s and 1960s. Toronto: University of Toronto Press 2013, lk 4.

³² **Hornsby, Robert.** *Op. cit.*, lk 30–32.

1.1. Majanduse prioriteetidest

Hruštšovi valitsemise perioodil (1956–1964) NSV Liidu kommunismi ehitamise poliitiline põhisuund ei muutunud. Ka majanduses arendati endiselt eelkõige rasketööstust. Kuid elustandardi tõstmise ja palkade kasvu eesmärgil pidi valitsus enam hakkama tähelepanu pöörama elamuehitusele ja tarbekaupade tootmisele. Eesmärgiks seati „püüda kinni ja mööduda Ameerikast“ („догнать и перегнать Америку“), vaatamata sellele, et mahajäämus mehaniseerimise, automatiseerimise ning toodete-teenuste pakkumise tasemes oli mõõdetav aastakümnetega. Kiire ekstensiivne majanduskasv pidas silmas USA majandusparameetreid ega arvestanud reaalselt olukorda riigis.

Nõukogude sotsialismi on nimetatud teaduslik-ratsionaalseks, tehnoloogiliseks doktriiniks.³³ 1950. aastatel valitses Nõukogude Liidus veendumus, et kommunistlik ühiskond on võimeline lahendama teaduse toel kõik probleemid. Viiekümnendate „tehnoloogiline eufooria“ valdas ka läänemaailmas, kuid NSV Liidu puhul oli moderniseerimisel oluliselt laiem mõju. Eelkõige tehnilise ratsionalismi eesmärgiks oli saavutada sõltumatus Lääne tehnoloogiast – vabaneda aastakümneid kestnud imitaatori rollist ja saada pioneeriks, maailma suurjõuks majanduses. Ka ideoloogiliseks liidriks, sest „kinni püüda ja mööda minna“ projekt ergutas küll kopeerima lääne innovatsiooni, kuid poliitiliselt käsitleti Läänt endiselt tagurliku ja reaktsioonilise. Kompromissi pakkus uus, nõ mitteideoloogiline termin – teaduslik-tehniline revolutsioon – mis väärtustas ida-lääne suhetes uusimate tehnoloogiate tundmist ja eelkõige rahvusvahelist teaduskoostööd.³⁴ Kosmose- ja tuumatehnoloogia areng reserveeris Nõukogude Liidule koha maailma liidrite seas. Ka 1950. aastate lõpukümnenditel hoogustunud komputriseerimises oli NSV Liit maailmas esimesi. Peamiseks partneriks teaduse ja tehnika valdkonnas sai naaberriik Soome.³⁵

Majandusuuendusi, nagu kõiki sula-aegseid reformikatsesid, iseloomustas kampaanialikkus – need olid „leninlikud“, kollektiivsed ja ideoloogilised, näitamaks sotsialistliku süsteemi paremust kapitalistliku süsteemi ees. Uudismaade ülesharimine, nõukogude „majandusime“ pidi demonstreerima kolmanda maailma agraarühiskondadele kapitalismile alternatiivset, eesrindlikku arenguteed. Arengumaade silmis lisas muidugi NSV

³³ An environmental history of Russia. Paul Josephson ... [et al.], Cambridge: Cambridge University Press 2013, lk 140–143.

³⁴ **Autio-Sarasma, Sari.** Soviet Economic Modernisation and Transferring Technologies from the West. – Modernisation in Russia since 1900. Studia Fennica. Historica, lk 110–112.

³⁵ Samas, lk 117–118.

Liidule autoriteeti edukas kosmoseprogramm.³⁶ Teadus tehnilise progressi tagajana polnud enam ideoloogilise võitluse areen. 1950. aastatel rehabiliteeriti Nõukogude Liidus „kodanlikud“ teadusharud geneetika ja küberneetika. Lööklause „esimene maailmas“, tehnokraatlik optimism ja valitsev nn aatomiromantism kujundasid sobiva atmosfääri destalineerimisele. Ärkas sulaaegne nõukogude ühiskonna eneseteadvus, kvalitatiivsetele muutustele orienteeritud ühiskondlik hoiak. Rahvusvahelises plaanis asendati stalinliku kahe maailmasüsteemi lakkamatu võitluse kreedo „rahumeelse kooseksisteerimise“ teesiga. Avanemise märgid olid täheldatavad lisaks akadeemilisele koostööle ka vaimuelu teistel tasanditel – osaleti rahvusvahelistel näitustel, filmifestivalidel, kunstiprojektides. Kindlasti ei olnud tegemist külma sõja lõpuga. Seda kinnitasid investeeringud relvastusse ja ühemõtteline jõukasutus Ungaris 1956. aasta sügisel.³⁷

1.2. Kultuuriolude teisenemine

Liberaliseerimise lipukiri, Ilja Ehrenburgi jutustuse kevadega assotsieeruv pealkiri „Sula“ on saanud müütiliseks terminiks, mis läbib ilmselt kõiki Hruštšovi aega puudutavaid käsitlusi. Kirjandusliku kujundi kasutamise osas valitseb konsensus: sula oli lootuse, muutuste, ootuse, taassünni, entusiasmi, intellektuaalse ärkamise ja kangelaslikkuse aeg.³⁸

1950. aastate keskpaigas hakkas nõukogude kultuurielu väljuma seisaku-kriisist. Surve intelligentsile nõrgenes: kuna „kõrgemates organites“ käis võimuvõitlus, siis keskmise ja madalama astme juhtimistasandil oldi äraootavad ja suhteliselt järeleandlikumad. Mis tegi võimalikuks laiendada loomingulist vabadust – elavnemine toimus muusikas, kirjanduses, kinos, teatris, kujutavas kunstis.³⁹ Uusi kultuurikontakte sõlmiti ka rahvusvahelisel tasandil – kui varasematel aastatel loodi suhteid rõhutatult vaid sotsialismileeris, edendamaks „sotsialistlikku internatsionalismi“, siis nüüd laienes kontaktide ring ka kapitalistlikele riikidele. Hoolikalt valitud ja tsenseeritud, kuid järgnevatel aastatel „nagu ei eales enne“ oli lääne kultuuri mõju nõukogude teatrites, raamatukogudes, muuseumides ilmne ja aktsepteeritud. Piiri ületasid kunstiteosed, raamatud, filmid, muusikud ja näitlejad. Küsimusele kapitalistliku ja sotsialistliku kultuuri antagonismist, lakkamatu klassivõitluse doktriinist leidis lahendus Lenini kahe kultuuri teoorias: ka kapitalistlikus kultuuris on üldinimlikku,

³⁶ **Figes, Orlando.** Revolutsiooniline Venemaa 1891–1991. Tallinn: Varrak 2015, lk 242.

³⁷ An environmental history of Russia, lk 141.

³⁸ **Fitzpatrick, Sheila.** The Thaw in Retrospect. – The Thaw: Soviet society and culture during the 1950s and 1960s. Toronto: University of Toronto Press 2013, lk 484.

³⁹ **Зезина, М.** *Op. cit.*, lk 153.

universaalselt väärtuslikku, ning demokraatlikke elemente on igas rahvuskultuuris. Rahumeelne koosseksisteerimine ei välistanud seega konflikti – marksismi-leninismi teesi kohaselt oli sõda kapitalismi hävinguks möödapääsmatu – kuid kultuuri universaalsuse printsiip legitimeeris teatud koostöö, luues kommunikatsiooni meediumi „kogu maailma rahvastele“.⁴⁰ Mis ei tähenda, et ideoloogilisel rindel võitlus lakkas – terav maailmavaateline heitlus käis endiselt hetkekski valvsust kaotamata. Taandumine tähendanuks vastase mõjuvälja laiendamist ehk nõukogude kunstipoliitika seisukohast: loobuda realismist ja kaasa minna modernismiga oli sama hea kui reeta sotsialism. Seetõttu ei tulnud siin mingi sünkreetiline „kolmas tee“ kõne allagi, sest oleks väljendanud lähenemist kapitalismile.⁴¹

Nn kultuurirünnak sai uueks suunaks NSV Liidu välispoliitilises strateegias: rahvusvaheliste kultuuriprojektide abil propageeriti sotsialismi saavutusi välismaal ja võideti Nõukogude Liidule sõpru. Kontaktide mõju ei olnud mõistagi ühepoolne: tutvumine välismaa eluga, tundmatute autorite ja kunstivooludega, uute infoallikate tekkimine, intelligentsi isiklikud suhted väliskolleegeidega – kõik see mõjutas tohutul määral ka Nõukogude siseriiklikku kliimat. „Kultuurirünnakuga“ kaotas võim tegelikult totaalse kontrolli kultuurivahetuse üle – intelligents arendas ikka enam eraviisilist suhtlust. Kuid ring, kes reisida sai, oli endiselt väga kitsas, kuna kultuurivahetus, eelkõige kapitalismimaadega, jäi üheks kõige jäigemini reguleeritud sfääriks NSV Liidu kultuuripoliitikas. Kultuuriloolase Maria Zezina sõnul olid sula-aegsed kunstiintelligentsi esteetilised ja hingelised otsingud seega eelkõige sisemistest, mitte välismõjudest ajendatud, ja leidsid just seetõttu tugevat ühiskondlikku vastukaja.⁴²

Hakkas ilmuma looming, milles oli märgata uut, sulale iseloomulikku tendentsi: tähelepanu suunati inimesele. Moskva ja Leningradi kultuuriringkondades arutleti loomevabaduse teemal, tõstatati küsimusi kunstniku positsioonist ühiskonnas, aegunud ja jäigast kultuurikaanonist. Tulid esile teravad vastuolud loojate endi seas – liialt palju oli neid, kes muudatustes tajusid ohtu sissetöötatud privileegidele ja staatusele.⁴³ Ka nõukogude rangelt hierarhiline valitsemissüsteem käsitles initsiatiivi „altpoolt“ opositsioonilisena: kui oleks kahtluse alla langenud senine esteetiline ja ideoloogiline väärtussüsteem, oleks see võinud

⁴⁰ Gilburd, E. *Op. cit.*, lk 364–371.

⁴¹ Reid, Susan E. *Modernizing Socialist Realism. – The dilemmas of de-Stalinization: negotiating cultural and social change in the Khrushchev era.* Edited by Polly Jones. London; New York: Routledge 2007, lk 212–213.

⁴² Зезина, М. *Op. cit.* lk 236–258.

⁴³ Зезина, М. *Op. cit.*, lk 56.

kõikuma lüüa kogu võimumehhanismi.⁴⁴ Vana kultuuriintelligents oli põhiosas võimulojaalne. Vastutus minevikutegude eest omas nende jaoks erilist tähendust – olid ju kunst ja kirjandus olnud tähtsaimad ja mõjuvaimad isikukultuse kujundamise kanalid.⁴⁵

Selline kindlalt määratlemata ideoloogiline atmosfäär, kui polnud selgeid ültal tulevaid juhiseid publikatsioonide ja esituste osas ning intelligentsi seas peeti erisuunalisi diskussioone, kestis 1956. lõpuni. Sündmused Ungaris ja Poolas näitasid, et loomevabaduste nõudmisest on vaid üks samm sotsiaalsete rahutusteni.⁴⁶ Kriis sotsialismileeris ja hirm, et rahulolematust levib ka Nõukogude Liitu, sundis parteiringkonda otsustavamalt tegutsema. NLKP keskkomitee kinnine kiri „Parteioorganisatsioonide poliitilise töö tugevdamisest massides ja nõukogudevastaste, vaenulike elementide väljaastumiste tõkestamiseks“ 19. detsembril 1956. aastal saadeti laiali eesmärgiga lõpetada igasugused ideoloogilised kõikumised: kõik kommunistid, kirjandus- ja kunstialade ning teadusasutuste töötajad kohustati andma otsustav vastulöök igasugustele katsetele ümber vaadata partei joont kirjanduses ja kunstis.⁴⁷

Loominguline intelligents ei protesteerinud piirangute vastu. Veelgi enam – suurem osa liberaalselt häälestatud „vanast“ intelligentsist kiitis heaks valitsuse poliitika Ungaris.⁴⁸ 19. detsembri kiri suunas tähelepanu kindlale osale ühiskonnast, erilist tähelepanu nõudvatele gruppidele – loominguilisele intelligentsile ja üliõpilastele – kes olid olulist rolli etendanud Ungari sündmuste ajal.⁴⁹ 1957. aasta mais väljendas Hruštšov mõtteid loomeintelligentsiga kohtudes: „Kaasaegses maailmas käib äge võitlus kahe ideoloogia – sotsialistliku ja kodanliku ideoloogia vahel, ja selles võitluses ei või olla erapooletuid.“⁵⁰

Hruštšovi-aegse vaimuelu taustal kujunes mõistagi sensatsiooniks Pablo Picasso tööde näitus Moskvast 1956. aasta sügisel.⁵¹ Kunstimaailm jagunes kaheks leeriks: on Picasso modernist või „tõeline formalist“. Sõnasõda näitas, et valdavalt pole sotsialistliku realismi

⁴⁴ Аймермахер, Карл. От единства к многообразию: разыскания в области "другого" искусства 1950-х – 1980-х годов. Москва: РГГУ 2004, lk 69.

⁴⁵ Зезина, М. *Op. cit.*, lk 169.

⁴⁶ Ungaris algas kõik kirjandusringi, Petõfi ringi nõudmisest, et lõpetataks parteiline kontroll. Ka Poolas reformi algatus kultuuriintelligentsi ringkonnast. Nõuti loominguilist vabadust.

⁴⁷ Зезина, М. *Op. cit.*, lk 195–198.

⁴⁸ Зезина, М. *Op. cit.*, lk 176.

⁴⁹ Tannberg, Tõnu. 1956. aasta Baltikumis Moskvast vaadatuna. – Tuna 2006, nr. 3, lk 70.

⁵⁰ 1957. aasta 13. mai Hruštšovi kõne KKs kirjanike nõupidamisel; kirjanike, kunstnike, kujurite ja heliloojate vastuvõtul 19. mail ja juulis parteiaktiivi koosolekul. Kõnede kokkuvõte „Kirjandus ja kunst olgu tihedalt seotud rahva eluga“. – Looming 1957, nr. 9, lk 1298.

⁵¹ 1957. aastal toimus näitus ka Leningradis. Pablo Picasso näituse korraldamise tagas asjaolu, et ta oli Prantsusmaa Kommunistliku Partei ja Ülemaailmse Rahunõukogu liige ning rahvusvahelise rahupreemia laureaat.

traditsioonis kasvanud inimesed kohtumiseks kaasaegse lääne kunstiga valmis.⁵² Picasso looming pakkus emotsionaalset naudingut ja loomingulisi impulsse neile, kes senist ortodokssust kultuuris ahistavaks pidasid. Kultuurilis-informatiivse välja laienemine mõjutas aga otseselt väärtuseelistuste kujunemist, mis kokkuvõttes viis esteetiliste ja ideoloogiliste lahkkelide teravnemiseni intelligentsi ringkonnas.⁵³

Teiseks unustamatult vabameelse atmosfääriga ürituseks Moskvas kujunes 1957. aasta suvel toimunud ülemaailmne noorsoo- ja tudengifestival. „See algas 1957. aasta Moskva festivaliga,“ kirjutab kunstiteadlane Maria Zezina väliskontakte silmas pidades, ja vahendab kunstnik Vladimir Nemuhhini emotsioone: „Kultuuripargis toimunud näitus oli uskumatult võimas, see lõi enneolematu ruuminägemuse. Festivali noorteosa andis lihtsalt kõigile tiivad.“ Ameerika kunstnike ja paljude teiste tööde näitus – „Mõistus ütes lihtsalt üles.“⁵⁴

1.3. Sula-aja nõukogude noored

Noorel põlvkonnal oli oluliselt kergem uskuda süngete aegade lõppemist, kui neil, keda see kestvalt oli puudutanud. Revolutsiooni vaimu edasi kandev noorus oli nõukogude retoorika üks meelisteema. Kui Hruštšov kuulutas välja laiaulatusliku kommunismi ehitamise projekti, algas tõsine diskussioon, milline peaks olema tulevase ühiskonna vääriline liige. Sula-aega iseloomustas revolutsiooniline maksimalism ja veendumus, et noored mõistavad sotsialistliku ühiselu reegleid, on aktiivsed kodanikud, kes hakkavad elama kommunismis. Tuleb aidata süsteemil paraneda mineviku haavadest, et jätkata leninlikku üritust – ideaal, mis tiivustas paljusid nõukogude noori, uusi innustunud komsomoliliikmeid.

Nostalgiline sentiment kuulsusrikka mineviku, revolutsioonipärandi vastu polnud aga sula-aja põlvkonna seas sugugi valdav. Stalini ajal ei tulnud avalikult demonstreeritav isepäisus kõne allagi, seetõttu hakkas muutunud mentaliteet kohe silma: teatud osa noorte käitumine, ühiskondlik hoiak ja ideoloogiline apaatia mõjusid väljakutsena sakraliseeritud nõukogude inimese kuvandile. Hruštšovi noorsoopoliitikat iseloomustas äärmuslikkus – ergutati entusiasmi ja spontaansust, kuid samas valitses ühemõtteline ideoloogiline kontroll ja jäikus. Rangete piiride seadmine, endisaegne retoorika ja vanade meetmete kasutamine probleemide lahendamisel tõi nn ametliku ja mitteametliku noortekultuuri reljeefsemalt esile, tekitas

⁵² **Zezina, Maria.** Moskva kunstnike väliskontaktid: ideoloogia ja kunsti vahel. – Eesti Kunstimuuseumi toimetised: Kunst ja reaalsus. Tallinn: KUMU 3 [8] 2013, lk 108–109.

⁵³ **Зезина, М.** *Op. cit.*, lk 239.

⁵⁴ **Zezina, M.** Moskva kunstnike väliskontaktid, lk 115.

konfrontatsiooni. Nonkonformismina mõistetak polnud enamasti otsesese vastupanu või mässi ilming, pigem noortele omane lubatavuse piiri katsetamine. Sotsiaallajaloolase Juliane Fürsti sõnul ei olnud Hruštšovi-aegsed noortega seotud probleemid midagi uut vaid ulatusid eelnevatesse, sõjajärgsetesse aastatesse. Ta nimetab kolm iseloomulikumat: huligaansus, *stiliagi* (lõngused) ning teisitimõtlejad-nonkonformistid.⁵⁵

Huligaansus oli reeglina seotud alkoholismiga, ja näitas noorte meeste seas kasvutrendi. NSV Liidu tööstuspiirkondade noored, enamasti maapiirkondadest pärit, sisustasid vaba aega alkoholiga: 1950. aastate alguses pandi 70% korrarikkumistest toime alla 25-aastaste poolt. See kujunes elustiiliks, omamoodi vastukultuuriks komsomoli puritanismile.⁵⁶ Huligaanide noorus on seletatav tolle aja demograafilise situatsiooniga: 1950. aastate lõpus oli 55% Vene NFSV elanikest alla 30-aastased „sõja lapsed“. Paljud neist olid kokku puutunud kriminaalse maailmaga, väärtustades „vargaromantikat“.⁵⁷

Sula-aega ilmestas *stiliag*'de, lõnguste ilmumine tänavapilti. Mõistagi olid viiekümnendate aastate tarbimisharjumused üsna tagasihoidlikud, rõivastuses propageeriti eelkõige kokkuhoidlikkust ja taaskasutust. Asutatud moe- ja naistejakirjades soovitati selles osas eeskuju võtta kapitalistidelt: kuidas suuri kulutusi tegemata hästi riietuda, kombineerida vana ja uut.⁵⁸ Elavnenud kontaktid Läänega, eelkõige kino- ja muusikakultuur andsid „kuldsele noorusele“ uue impulsi alternatiivseteks identiteediotsinguteks. Läänelik rõivastumisstiil ja muusikaeelistused hakkasid eristuma üldise halluse taustal. On ekslik arvata, et selline enesedemonstratsioon oli omane jõukamate võsukestele, töölisnoored taotlesid samuti massist eristavat individualismi. Taheti olla erinev, stiilne, isikupärane, olemata seejuures komsomoli- või nõukogudevastane.⁵⁹ Enneolematu impulsi läänelikule noortekultuurile andis ülemaailmne noorsoo- ja tudengifestival 1957. aastal Moskvast.⁶⁰

Stiil markeeris gruppidentiteedi, eristas dominantkultuurist. Kultuuriajaloolase Susan E. Reidi sõnul hakkas stiil väliskontaktide mõjul Nõukogude Liidus just 1950. aastatel reaalselt

⁵⁵ Fürst, J. *Op. cit.*, lk 136.

⁵⁶ Fürst, J. *Op. cit.*, lk 138.

⁵⁷ На "краю" советского общества, lk 29–30.

⁵⁸ Лебина, Наталия. Мужчины и женщины: Тело, мода, культура. СССР – оттепель. М.: Новое литературное обозрение 2014, lk 134.

⁵⁹ Fürst, J. *Op. cit.*, lk 139.

⁶⁰ Miilitsa ettekannete põhjal muutus Moskva festivali päevil „suureks bazaariks“, kaubeldi kõigea: kapronsukkade, nailonpluuside, plastikkeepide, mütside, ehete, lipsudega. Kontaktid välismaalastega, eelkõige järgnevatel aastatel laienenud turism ka teistesse NSV Liidu suurlinnadesse lõi võimaluse uue antikangelase – *ärika* – tekkeks. Leningrad, kuhu bussid tõid külalisi naaberriigist Soomest, muutus populaarseks vahenduskaubanduse keskuseks. Лебина, Н. Мужчины и женщины, lk 141–142.

omandama kultuurilist tähtsust, eristades ja piiritledes generatsioone, sotsiaalseid kihte ja elulaadi. Siit ka põhjus, miks *stiliagi*’de stiili eneseväljenduse sümbolina kohe ka keelati.⁶¹

Hruštšovile tegi kõige enam muret tudengite meelsus. Ootamatu ja üllatav oli üliõpilaste erakorselt suur huvi isikukultuse paljastamise teema vastu. Spontaansus ja aktiivsus rohujuure tasandil, millele partei ja komsomol retooriliselt üles kutsusid, ähvardas võimu aktsepteeritud piiridest väljuda: põlvkonnavahetus, aluspõhimõtete kriitika, struktuurimuudatused huvitasid tudengeid ja noort intelligentsi „ohtlikult“ tõsiselt. Mitmel pool NSV Liidus algatati nn miinimumprogrammide koostamist uusleninlikus vaimus ettepanekutega. Nõuti loomingulist vabadust, inimõiguste järgimist, tarbekaupade tootmise laiendamist, suuremaid õigusi vabariikidele, vaba ajakirjandust, eliidi privileegide tühistamist, avalikke poliitprotseduure jne. Stalinismi standardi järgi provokatiivsed, kuid ettepanekud olid XX parteikongressil välja pakutud leninlikus vaimus ja sotsialismi raamides. Mitmes kõrgkoolis tekkisid üliõpilasringid, tuntuimad Leningradi ja Moskva Riiklikus Ülikoolis loodud rühmad, kus innustunult klassikalise marxismi ideaalidest diskuteeriti romantilises vaimus sotsiaalsest õiglusest. Poliitilised küsimused, nagu nõudmine uurida kommunismikuritegusid ja võimukandjate seotust nendega, muutis grupid režiimi silmis ohtlikuks – teisitimõtlejateks-nonkonformistideks.⁶² Ühiskond intellektualiseerus, mida sageli ongi mõistetud sula-aegse vabanemisena. Vesteldi palju kultuurist, kunstist, filosoofiast, levisid uued ideed, ning ehkki laiemas ringis poliitilisi teemasid välditi, andis aktiivne suhtlemine noortele väärtusliku „avaliku sfääri“ kogemuse.⁶³ Tuntud vene opositsiooniliikumise tegelase Ljudmila Aleksejeva sõnul olid spontaanselt tekkivad ja hääbuvad „mõtteklubid“ unikaalsed – „enne ja pärast pole midagi sellist vene ajaloos olnud“.⁶⁴

1950. aastatel tärganud kodanikualgatus soosis noori ja initsiatiivikaid. Hruštšov vajas poliitiliselt aktiivseid „XX kongressi noori“ uue kaadri formeerimiseks. Komsomol, mis Stalini ajal oli kaotanud ühiskondliku aktiivi, avangard-staatuse, muutus taas atraktiivseks eneseteostuse võimaluseks. Komsomoli üheks peamiseks ülesandeks oli luua erilaadne kommunistlikku teadlikkust kandev nõukogude noorte kogukond. Noored koondati ideoloogiliste institutsioonide ümber, liideti ühtse retoorilise ja rituaalse praktikaga. Kõik organisatsiooni liikmed „kommunistliku maailmavaatega nõukogude noored“ kindlasti ei olnud. Kuid oli veendunud aktiviste, kes uskusid siiralt võimu versiooni sotsialismist, ergutasid

⁶¹ Reid, S. E. *Op. cit.*, lk 216.

⁶² Fürst, J. *Op. cit.*, lk 140–141.

⁶³ Юрчак, А. *Op. cit.*, lk 299–300.

⁶⁴ Алексеева, Людмила. Поколение оттепели. Людмила Алексеева в соавторстве с Полом Голдбергом; Москва: Захаров, 2006, lk 90–93.

järjekindlalt entusiasmi ja nõudsid koosolekutel protokollilist täpsust. Aktiivne kommunistlik noor võis teha märkimisväärset poliitilist karjääri.⁶⁵

Võimule sobivad, kommunismiehitaja ideaali kehastavad noored olid veendunud, et nemad kujundavad tuleviku, ja asusid ühiskonda praktiliste tegudega muutma. Korra tagamiseks loodi miilitsa abistamiseks komsomolipatrullid. Noorte kuritegevus oli tõsine probleem: „Tänavatel, poodides, linnatranspordis ja ühiskondlikes kohtades on nad jämedad, labased ning solvavad kaaskodanikke. Lugupidamatu on käitumine vanemate inimeste ja naiste suhtes. Puuduvad elementaarsed käitumisoskused,“ võib lugeda siseministri ettekandest valitsusele.⁶⁶ Aktivistid võitlesid nõukogude ühiskonda sobimatute ilmingutega: paljastasid muidusööjaid-parasiite, „arreteerisid“ lõnguseid, „konfiskeerisid“ äritsejalt,⁶⁷ „kasvatasid ümber“ huligaane. Allumatuse ja teisitimõtleamise taltsutamiseks praktiseeriti Nõukgude Liidus avalikku häbistamist: tõhusa relvana oli satiir ka komsomolibrigaadide, nn kergratsaväe rühmade arsenalis, kelle töövahenditeks oli paber-pliiats ja fotoaparaat.⁶⁸ Kui varem tegid eksimuste ja rikkumiste jahil komsomolinoored ootamatuid kontrollreide ettevõtetesse ja kolhoosidesse, siis nüüd võisid nende vaatevälja sattuda kõik, ja kõikjal. „Patustanu“ nimega varustatud foto või karikatuur ning lisatud kommentaar avaldati ajakirjanduses või seinalehes. Näiteks läänelikult riietuvaid noori kirjeldati ajakirjanduses kui väikesearvulist rumalate ja harimatute loodrite kampa.⁶⁹ Sildistatuna lõnguseks võidi noor välja heita komsomoliorganisatsioonist, tudengite puhul ka kõrgkoolist. Selge ja ühemõtteline: normist kõrvalekaldujaid kommunismiehitamisel ei aktsepteerita.⁷⁰

Teisitimõtlejate tagakiusamine komsomolipatrullide ja -brigadide poolt oli tegelikult ebaseaduslik. Võim aga soosis aktiviste, kes propageerisid minevikuideaale ja komsomoli hea nime taastamist. Nii signaliseeriti ühiskonnale, milliseid kodanikke aktsepteeritakse, millistena funktsionärid noori tahavad näha. Valikuvõimaluste ja erisuste jõuline tõrjumine tekitas tegelikult probleeme juurde: patrullide ja brigadide sallimatus ja omavoli tekitas

⁶⁵ Юрчак, А. *Op. cit.*, lk 212, 215–217.

⁶⁶ NSVL siseministri S. Kruglovi ettekanne ministrite nõukogule kuritegevuse kohta riigis ja Moskvast 1954. a (koos ülevaatega 1939–1954) 14. aprill 1955. – На "краю" советского общества, lk 171.

⁶⁷ Nn ärikad olid 1950. aastate lõpus kehvalt rietatud noorte „druzinnikute“ erilise tähelepanu all. Paljude meelest oli sel mõistetav seletus: J. Brotski on meenutanud, et tema mulje kohaselt võtsid „druzinnikud“ äravõetud asjad endale, piirdudes manitsemisega. – Лебина, Н. Мужчина и женщина, lk 142.

⁶⁸ Kergratsavägi väideti olevat 1930ndatel tegutsenud institutsioon, mis kutsuti 1956. aasta jaanuaris taas ellu komsomolikoosolekul Odessas, kui otsiti võimalusi innustavaks ja efektiivseks komsomolitööks.

Asutamiskoosolek oli propagandistlik legend: tegelikult olid stalinlikud kontrollimeetodid ja avalik häbistamine nõukogude ühiskonnas kogu aeg kasutusel olnud ning Kergratsaväe liikumine levis riigis juba 1954. aastal. –

Фюрст, J. *Op. cit.*, lk 145–146.

⁶⁹ Юрчак, А. *Op. cit.*, lk 339.

⁷⁰ Лебина, Наталья. Советская социальная политика: сцены и действующие лица, 1940–1985. Москва: "Вариант", ЦСПГИ 2008, lk 260–261.

konfrontatsiooni – oldi paratamatult sunnitud poolt valima, mis viis teise äärmusena radikaliseerumise ja dissidentluseni.⁷¹ Ajakirjanduses loodi kuvand lõngustest kui harimatutest „moeahvidest“. Paradoksaalsel moel just seetõttu, et rünnaku objektiks valiti „moeahvid“, ei kandnud lääne kultuurimõjude vastu suunatud võitlus üldisemalt nõukogude noorsoo hulgas vilja.⁷² Meedia, eriti komsomoli väljaanded kasutasid mõisteid huligaan, looder, joodik, muidusööja-parasiit, lõngus halvustavalt ja enamasti kattuval tähendusväljal, nii et ajapikku muutusid need sisuliselt samatähenduslikeks. Autsaidereid tähistav terminoloogia oli Hruštšovi ajal kirjeldav ja mõistetavam kui Stalini *kosmopoliit*, *bandiit* ja *rahva vaenlane*.⁷³ Ehkki Stalini-aegset vägivalda ja massilist füüsilist represseerimist kritiseeriti, olid kasutusel teised survekamise meetodid. Hruštšovi ajal töötas propaganda ja nn personaalne lähenemine: avalik hääbistamine ja psühholoogiline mõjutamine „moraalse ümberkasvatamise“ eesmärgil.⁷⁴

Kõige ulatuslikumaks projektiks Hruštšovi noorsoopoliitikas kujunes noorte energia suunamine majanduse edendamisse. Ajastu prioriteet oli tööelu. Ka kuritegevuse pidurdamise seisukohast oli noorte tööhõive oluline. NSV Liidu Ülemkohtu analüüsist: „keskkooli lõpetanud jäävad kauaks tööta ja neis saavad sageli korrarikkujad. Tõhustada võitlust alkoholismiga, eriti noorte seas.“⁷⁵ Sotsialistliku võistluse tähe all rakendati värske loovus ja jõud põllumajanduse ning tööstuse edendamisse, eelkõige uudismaal ja Donbassis. Kommunismi ei saa ehitada majandust arendamata – see oli vaieldamatu argument ka kõige diskussioonihimulisemate ja radikaalsemate idealistide vaigistamiseks. 1957. aastal taastati ülikooli astumisel sotsiaal-klassilised kriteeriumid. Uued tingimused seadsid eelispositsiooni töölis- ja kolhoosinoored – nemad pidid tervendama kõrgkoolide õhustiku ja tugevdama üliõpilaskonna ühtsust.⁷⁶

1.4. Komsomoliorganisatsioonist Eesti NSVs

XX kongressil sõnastatud „tagasi leninlikule teele“ andis vaieldamatult uue impulsi Nõukogude Liidu vaimsele õhustikule. Kommunismiprojekti taaskäivitamise entusiasm eelkõige noorte ja intelligentsi seas täiendas kommunistliku partei ridu uute, idealismist kannustatud liikmetega. Hruštšovi nn salajane kõne muutis mälestuste põhjal ka paljude seniste passiivsete režiimi

⁷¹ Fürst, J. *Op. cit.*, lk 149.

⁷² Юрчак, А. *Op. cit.*, lk 340–341.

⁷³ Fürst, J. *Op. cit.*, lk 144.

⁷⁴ Samas, lk 149.

⁷⁵ NSVL Ülemkohtu järeldus, 30. jaan 1956. – На "краю" советского общества, lk 188.

⁷⁶ Зезина, М. *Op. cit.*, lk 235.

kriitikute ja teisitimõtlejate hoiakut – õhus oli kirge ja usku juhtida riik sotsialismi õigele kursile.⁷⁷

Eesti NSVs ühiskondlik hoiak „partei uuendamise“ entusiasmiga ei resoneerunud. Veelgi enam: pealesunnitud autoriteeti oli kaotamas kommunistliku partei noorteorganisatsioon –, „komsomoliks“ saada tahtjate arv vähenes aasta-aastalt. Organisatsioonist lasti end sageli ka lihtsalt välja heita, näiteks liikmemaksu mittetasumise eest. Väljaheitmise põhjuseks võis olla ka töödistsipliini rikkumine, joomarlus ja huligaansus, kiriklikud toimingud, vargus.⁷⁸ 1956. aasta veebruaris toimus EKP Keskkomitees nõupidamine noorsoo kasvatustöö parandamise teemal. „Paljudes kohtades täheldatakse järjest sagedamini nõukogude moraali rikkumise juhtumeid,“ kõlab koosolekul.⁷⁹

„Komsomoli ridade arvuga on raske,“ tõdetakse ELKNÜ KK parteialgorganisatsiooni koosolekul ka aasta hiljem.⁸⁰ Mõnel pool vabariigis oli noorsoofestivali ettevalmistamise perioodil organisatsiooni astumine seotud isetegevusringide tööga, kuid see ei andnud oodatud tulemust. Komsomoliliikumise ebapopulaarsust Eesti NSVs süvendasid muidugi Ungari sündmused 1956. aasta sügisel. Teema oli põletavalt aktuaalne: 1957. aasta jaanuaris oli parteikoosolekul päevakorras NLKP KK salajane kiri „Massides tehtava poliitilise töö tugevdamisest“, milles kritiseeriti ideoloogilise töö nõrkust Eesti NSVs, eelkõige kõrgkoolides.⁸¹ Koosolekul tõdeti, et „varem ei pööratud nendele küsimustele tähelepanu“, kuid et 1956. aastal olid vabariigis kõrgkoolide üliõpilased „hakkama saanud nõukogude võimu vastaste väljaastumistega“, tuli olukorra lahendamiseks otsida uusi lahendusi – „aeg on viljatult agiteerimiselt üle minna tegudele“. Ideoloogilise töö ühe olulise puudusena nimetati kõrgkoolidesse astuvaid „mittekommunistlikke“ noori, mis mõjutas üliõpilaskonna meelsust. Otse keskkoolipingist kõrgkooli astujad olid võrreldes tootmistöölt tulijatega elanud „haljal oksal“, seetõttu soovitati ülikoolidesse vastuvõtmisel vaadata enam „inimeste kvaliteeti“. ⁸²

Allumatuse märgid tudengite seas olid ilmsed: EPA kohtumisel vabariigi ministritega oli tõstatatud häirivaid ja „riigikorda laimavaid“ küsimusi kolhoosikorra ebaõiglusest, Ungari ja Poola suveräänsusest, NSV Liidu agressiivsetest kavatsustest, kuna toetab kapitalistliku korra kukutamist ning „esitatakse tendentsi: Eesti eestlastele!“.⁸³ Koosolekul tõstatati küsimus

⁷⁷ Hornsby, R. *Op. cit.*, lk 32.

⁷⁸ ELKNÜ KK telegramm Pärnu-Jaagupi rajoonikomiteele, 15.04.1957. RA, ERAF 3911.7.14, l 5–7.

⁷⁹ Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitees. Noorsoo kasvatamise töö parandamisest. – Sirp ja Vasar 3.02.1956, lk 2.

⁸⁰ ELKNÜ KK partei-algorganisatsiooni koosoleku protokoll nr 1, 17.01.1957. RA, ERAF.130.16.13, l 2–3.

⁸¹ Samas.

⁸² Samas, l 4.

⁸³ Samas, l 2.

kommunistide vastutusest ja rõhutati vajadust noortega rohkem kohtuda, esineda, vestelda. Tööd tuli teha ka lapsevanematega: „vanemad kodus paljudel lastel teevad vastupidist kasvatustööd koolile, laps aga on kodu mõju all tunduvalt rohkem kui koolis.“ Noori mõjutavas „nõukogudevastases propagandas“ süüdistati kahtlemata lääne meediat. Samas kutsuti üles „Ameerika Hääle“ ja „Vaba Euroopa“ saateid jälgima ideoloogilise töö elavdamise eesmärgil: „on vaja tutvuda välismaise propagandaga, et teada, millel see põhineb ja anda raadios vastulööki. Meil on väga trafaretsed saated“.⁸⁴

Ungari sündmuste mõjul 1956. aastal „natsionalistliku tegevuse aktiveerumine“ tudengite seas peegeldus kahtlemata ka riikliku julgeoleku organite dokumentides.⁸⁵ Üliõpilastega viidi läbi profülaktilisi vestlusi: „Selgitati välja, et nimetatud isikud olid Ungari sündmustest ebaõigesti informeeritud.“⁸⁶ 1957. aastal avastati Eesti NSVs mitmeid nõukogudevastaseid noorteorganisatsioone ja rühmi: 1917. aasta oktoobripöörde 40. aastapäeva tähistamine ja Ungari-Poola sündmused andsid põhjust lendlehti koostada ja levitada, mis oli ilmselt levinuim nõukogudevastane tegevus noil aastail. Põhiliselt said noored informatsiooni välismaistest raadiosaadetest, kuid „nõukogudevastaste“ mõjutajatena nimetatakse ka „kodanliku aja“ kirjandust ning isikud, kes välismaa delegatsioonide koosseisus riiki saabusid. „Natsionalistliku ilminguna“ kirjeldatakse dokumendis juhtumit, kus joobes tudengid laulsid laulu „Eesti lipp“. „Instituudist välja heidetud,“ seisab raportis.⁸⁷

Mälus püsiv küüditamiste ebaõiglus ning võimu, parteijuhtide puuduv kontakt rahvaga – „nad ei tea rahva hädasid“ – halvasid võimu senised ideoloogilised jõupingutused. „Demokratiseerimine on, kuid lihtrahvas kardab, et tuleb jälle tagasi isikukultuse aeg. Kui rahval tekib usaldus, suureneb ka partei ja komsomoli ridade kasv,“ kõlas parteikoosolekul.⁸⁸

Eesti NSV komsomolitöötajate ideelis-teoreetilist ettevalmistust peeti Moskvast nõrgaks. ELKNÜ KK aruande-valimiskoosoleku otsuses rõhutati Keskkomitee aparaadi kommunistide – kes pidid vabariigi komsomoliorganisatsioonide tööd suunama – vastutust selles küsimuses. Töö kvaliteedi tõstmiseks tuli hakata parteitöötajatele läbi viima Lenini töid tutvustavaid teoreetilisi konverentse, korraldama eesti keele õpet, mõjutama kommuniste omandama kõrgharidust, kuid eelkõige kohustati aparaadi töötajaid esinema „propagandistlike

⁸⁴ ELKNÜ KK partei-algorganisatsiooni koosoleku protokoll nr 1, 17.01.1957. RA, ERAF.130.16.13, 13–5.

⁸⁵ Noorte ja sportlaste hulka kuuluva nõukogudevastase natsionalistliku elemendi läbitöötamine. – Aruanded Riikliku Julgeoleku Komitee 2. ja 4. osakonna tööst 1957. aastal, lk 144–147.

DIGAR: <http://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:62446/105147>, vaadatud 26.02.2017

⁸⁶ Samas, lk 145.

⁸⁷ Noorte ja sportlaste hulka kuuluva nõukogudevastase natsionalistliku elemendi läbitöötamine. – Aruanded Riikliku Julgeoleku Komitee 2. ja 4. osakonna tööst 1957. aastal, lk 146.

⁸⁸ ELKNÜ KK partei-algorganisatsiooni koosoleku protokoll nr 1, 17.01.1957. RA, ERAF.130.16.13, 13.

loengutega“ noorte ja elanikkonna seas. Kommunistid, kes selgitustööd ei tee, pidi võetama parteilisele vastutusele.⁸⁹ Tõdemus, et „noorte ees peab esinema teadlikult“ kõlas 1957. aastal ENSV komsomoli parteiaktiivi koosolekutel sageli. Probleemiks oli, et kohtadel, rajoonikomiteedes puudus „teadmiste, oskuste ja julgusega“ kaader. Koolidest kutsuti komsomoli- ja parteitööle vähesedki kommunistidest õpetajad. „Sõitke ruttu Keskkomiteest kohale, 20 noort läheb leeri,“ – kõlas näiteks rajoonikomitee sekretäri abipalve.⁹⁰ Sageli polnud rajoonikomiteede töötajatel piisavat pädevust, selgust ülesannetest ja vastutusest. Näiteks saatis ELKNÜ Keskkomitee 1957. aasta oktoobris välja ringkirja, palvega rajoonikomiteedel anda „ligikaudne arvestus 1958. aastal laekuvate summade kohta linna-, rajoonikomitee jooksvale arvele kommunistlike noorte ja noorte poolt kogutud vanametallist, makulatuurist, tasulistest kontsertidest/.../, kasud pühapäevakute läbiviimisest linnade ja asulate heakorrastamiseks, asutustelt ja teistest üritustest“, siis vastati Pärnu-Jaagupi rajoonikomiteest: „meile ei laeku summasid 1958. aastal vanametallist ega ka millestki muust. Noored, kes on kogunud vanametalli, on saanud selle raha omale.“⁹¹ 1957. aasta sügisel polnud valimiste ajal mitmel pool rajoonikomiteedes kohalikke kandidaate komsomolisekretäri kohale, paluti saata Keskkomiteest. „Rajoonikomitees peavad töötama inimesed, kes ei karda noori, ei karda sõita kolhoosidesse,“ leiti parteikoosolekul.⁹²

Komsomolitöö nõudis palju enam, kui vaid noorte harrastustegevuste vedamine. Kui 1956. aastal hakkasid komsomoliorganisatsioonid enam tähelepanu pöörama noorte vaba aja sisustamisele, tõusis teravalt päevakorda ka võitlus „sotsialistliku ühiselu reeglite rikkumistega“. ELKNÜ ja ENSV miilitsavalitsus soovitasid kohalikel rajoonikomiteedel kasutada enam satiiri: nime, töökoha ja eksimuse kirjeldusega karikatuur satiirilehes riputati rahvarohkesse kohta avalikuks lugemiseks ning selline „häbi“ toimis kogemuse põhjal efektiivselt. „On veel selliseid komsomolijuhte, kes leiavad, et rikkumistega peab võitlema ainult miilits. See pole õige. Võitlus ühiskonnastavate ilmingutega, ja eelkõige ühiskondliku korra rikkujatega pole vaid miilitsatöötajate asi. See on kõigi ühiskondlike, ametiühingute, ja peaaesjalikult komsomoliorganisatsiooni põletav ülesanne.“⁹³

⁸⁹ ELKNÜ KK parteikoosoleku aruande-valimiskoosoleku otsus, 17.01.1957. RA, ERAF.130.16.13, 17.

⁹⁰ ELKNÜ KK parteialgorganisatsiooni aruandlus-valimiskoosoleku protokoll, 13.11.1957. RA, ERAF.130.16.13, 141.

⁹¹ Vastuseks ELKNÜ KK finants-majandussektorile. RA, ERAF.3911.7.14, 1 14–16.

⁹² ELKNÜ KK partei algorganisatsiooni aruandlus-valimiskoosoleku protokoll, 13.11.1957. RA, ERAF.130.16.13, 1 40–41.

⁹³ ELKNÜ linna- ja rajoonikomiteedele, ENSV linnarajoonide miilitsaosakondade juhatajatele. Ülevaade satiirilehtede kogemustest võitlusest sotsialistliku ühiselu reeglite rikkumise juhtumite vastu noorte seas. 23.02.1956. RA, ERAF.31.63.32, 1 1–2.

1956. aasta suvel saatis Eesti NSV Siseasjade ministeeriumi Tuletõrjevalitsus ELKNÜ KK sekretärile V. Väljasele kirja, milles palus komsomoli suuremat osalust ja aktiivsust vabatahtlike tuletõrjesalkade moodustamisel tuleohutuse tagamisel rahvamajanduses.⁹⁴ 1956. aasta oktoobris, kui ELKNÜ Keskkomitee kuulutas välja kodukaunistamise aasta, asusid komsomoliorganisatsioonid võitlema „hoolimatuse ja harimatuse vastu välis- ja sisekujundamisel, ükskõiksuse ja räpakusega kodumajapidamises“.⁹⁵ 1957. aasta sügisel teatas ELKNÜ Keskkomitee salajane ringkiri rajoonikomiteede sekretärile, nn kergeratsaväe staabi ülematele, et kõigis linnades ja rajoonides viiakse 5.–6. oktoobril üheaegselt läbi kohalike kergeratsaväe rühmade vabariiklik reid „olukorra kontrollimiseks klubides, rahvamajades, kultuurimajades“.⁹⁶ Ühtlasi oli eesmärk „võidelda lõnguste ja huligaanitsejate vastu“. Komsomoliaktivistide brigaadid pidid kontrollima kultuuriasutustes isetegevusringide tööd; repertuaari sobivust noortele; augusti-septembrikuu plaani täitmist; loengulise propaganda läbiviimist ja loengutel osalejate arvu; ruumide välist kujundust jne. Eriti tuli jälgida noorte käitumist vaba aja veetmise paikades. Huligaanid ja „lõnguslik element“ toimetati komsomoli staapi, kus selgitati nende isikuandmed, ka andmed nende vanemate kohta. Kinnipeetuid soovitati fotografeerida, et materjale kasutada seina- ja satiirilehtedes.

Novembris-detsembris korraldasid ELKNÜ ja kergeratsaväe vabariiklik staap taas riikliku kontrollreidi. Sel korral oli komsomoliaktivistide ülesanne kontrollida kolhooside ja sovhooside valmisolekut talveperioodiks.⁹⁷

⁹⁴ ENSV SM Tuletõrjevalitsuse kiri ELKNÜ KK sekretär V. Väljasele. 9.06.1956. RA, ERAF.31.63.32, l 75.

⁹⁵ Kodukaunistamise aasta okt.1956.– nov. 1957. 27.11.1956. RA, ERAF.31.63.32, l 135.

⁹⁶ ELKNÜ KK. Salajane. ELKNÜ Otepää rajoonikomitee sekretärile, „Kergeratsaväe“ staabi ülemale, 2.10. 1957. RA, ERAF.3469.6.25, l 14–15.

⁹⁷ ELKNÜ Otepää rajoonikomitee sekretär Lott, 28.11.1957. ERAF.3469.6.25, l 21.

2. Valmistumine 1957. aasta ülemaailmseks noorsoo- ja tudengifestivaliks

2.1. Üleliidulise noorsoofestivali läbiviimise üldine korraldus

Avalöögi VI ülemaailmseks noorsoo-ja tudengifestivaliks valmistumisele Nõukogude Liidus andsid 1955. aasta detsembris ja 1956. aasta jaanuaris välja antud kolm peaaegu samasisulist dokumenti: NSVL Kultuuriministri käskkiri ja ÜLKNÜ KK büroo ning Üleliidulise Ametiühingute kesknõukogu määrused, mis teatasid üleliidulise nõukogude noorsoo festivali läbiviimisest 1957. aastal.⁹⁸ Üleliiduline festival oli sündmus, mis eelnes ülemaailmsele noorsoo- ja tudengifestivalile, ja pidi välja selgitama parimatest parimad nõukogude noored, kes said õiguse nõukogude delegaatidena osaleda VI ülemaailmsel festivalil. Dokumendid annavad üsna selgeid suuniseid festivaliürituste läbiviimise aja ja korralduse kohta – festivaliks valmistumine pidi olema massiline, ühtne ja aktiivne nii koolides, külades, linnades, rajoonides, kraides, oblastites kui liiduvabariikides. Festivali korraldamise eestvedaja oli üleliiduline keskorgkomitee (центральный оргкомитет) ÜLKNÜ KK sekretäri A. N. Šelepini juhtimisel.

Festivali ettevalmistaja ja korraldajana nimetatakse dokumentides eelkõige komsomoliorganisatsiooni: „Noorte vaba aja parema organiseerimise ja kultuur-massilises töös kaasatõmbamise, isetegevuse edasiarendamise ning noorte esitajate kunstilise taseme tõstmise, samuti 1957. aasta suvel toimuva VI ülemaailmse noorsoo- ja tudengifestivali eduka ettevalmistamise eesmärgil viib ÜLKNÜ KK koostöös Ametiühingute Keskliidu ja NSVL Kultuuriministeeriumiga läbi üleliidulise nõukogude noorsoo festivali. Festival peab tõhustama noormeeste ja neidude kasvatamist kommunismi vaimus, mobiliseerima noori aktiivselt osalema partei ja valitsuse ajalooliste otsuste täideviimisel meie maa tööstuse, põllumajanduse, kultuuri, teaduse ja kunsti ülesehitamisel.“⁹⁹

1956. aasta septembrist 1957. aasta maikuuni toimuva üleliiduline nõukogude noorte festivali eemärgiks seati noorte massiline kaasamine kultuuriellu, isetegevuskunsti kunstilise taseme tõstmine ja ülemaailmseks festivaliks valmistumine. Festival pidi parandama noorte

⁹⁸ NSVL Kultuuriministri käskkiri nr 841, 31. detsembril 1955. a Moskvast; Üleliidulisest nõukogude noorsoo festivalist. ÜLKNÜ KK büroo määrus 16. jaanuarist 1956. a. Nr 33; Üleliidulise Ametiühingute kesknõukogu sekretariaadi määrus, protokoll 21. jaanuarist 1956. aastal, Ametiühingute osalusesest Üleliidulise Nõukogude Noorsoo festivali läbiviimisel. TLA.R-1.15.175, 127–42.

⁹⁹ Üleliidulisest nõukogude noorsoo festivalist. ÜLKNÜ KK büroo määrus 16. jaanuarist 1956. a. Nr 33. TLA.R-1.15.175, 127.

vaba aja veetmise organiseerimist ja „võitlema avaliku korra rikkumise faktidega, mis teatud osa noorte seas aset leiavad“.¹⁰⁰

Festivali läbiviimise korra kohaselt toimus üleliiduline nõukogude noorsoo festival 1956. september – 1957. mai kolmes etapis: 1. etapp ettevõtetes, kolhoosides, MTJdes, sovhoosides, asutustes, õppeasutustes, sõjaväeosades; 2. rajoonides ja linnades; 3. oblastites, kraides ja vabariikides.

Esimene ja teine etapp pidid toimuma 1956. september – 1957. aprill osalejate tööprotsessi või õppetööd katkestamata puhkepäevadel ja muul vabal ajal kohalike orgkomiteede määratud tähtaegadel. Kolmanda etapi festivalide aeg oli 1.–2. mai 1957. aastal. Lõpetav, üleliiduline osa pidi aset leidma Moskvas 20.–27. mail. Osalejate arv esimeses etapis polnud piiratud; teises etapis määratud vastava oblasti, krai, vabariigi orgkomitee poolt; kolmanda etapi osalejate arvu pidi määrama kesk-orgkomitee.

Esimese sammuna tuli rajooni-, linna-, kraide-, oblastite ja vabariikide komsomolikomiteedel koostöös ametiühingute ja Kultuuriministeeriumi esindajatega luua kõikjal kohtadel festivali ettevalmistamise ja läbiviimise orgkomiteed. Kohalikud festivalid pidid toimuma eelkõige kui massiüritused: pidustustused, laulupeod, ballid, karnevalid, tõrvikurongkäigud, puhkeõhtud, kontserdid jne. Samas tuli organiseerida isetegevuslike ja professionaalsete kollektiivide ning solistide konkursse – lauljatele, tantsijatele, muusikutele, originaalloomingu esitajatele – ning spordivõistlusi. Konkursside võitjad pidid pääsema rajooni festivalile, rajooni/linna parimad krai, oblasti või vabariigi festivalile ja konkursile, ning seal valitud parimatele võimaldati sõit Moskvasse, üleliidulisele festivalile.

Komsomolikomiteede ülesanne oli kaasata festivali ettevalmistamisse ja läbiviimisesse massiliselt noori: töölisi, kolhoosnikke, teenistujaid, õpilasi, tudengeid ja ajateenijaid ning osaleda aktiivselt isetegevuslike kollektiivide juhendajate jm kaadri valimisel eelkõige komsomoli ja noorte hulgast. Ühtlasi tuli ellu kutsuda liikumine, kus noorte ja komsomoli jõududega laialdaselt heakorrastataks ja ehitataks klubisid, lugemistubasid, parke, aedu, punanurki, staadione ja spordiplatse. Komsomoli keskkomitee büroo määrus sõnab: „Üleliidulist noorsoo festivali viiakse meie riigis läbi esmakordselt. Festival tuleb läbi viia kui ere nooruse pidupäev./.../ Las lahvatavad tulised vaidlused komsomolikomiteedes selle ümber, kuidas paremini festivaliks valmistuda ja see läbi viia. Tuleb võimalikult palju noori kaasata

¹⁰⁰ Üleliidulisest nõukogude noorsoo festivalist. ÜLKNÜ KK büroo määrus 16. jaanuarist 1956. a. Nr 33. Lisa 1, seisukoht üleliidulise nõukogude noorsoofestivali kohta. TLA.R-1.15.175, l 35.

festivalil osalema, ilmutada rohkem initsiatiivi, loovust, leidlikkust, isetegevust.“ Noorte jõududega soovitati heakorrastada linnad ja külad, haljastada tänavad ning hoovid – „pole võimalik üles loetleda kõike, mida kollektiivselt ette võtta saab!“ Ergutati rakendama uudseid ideid: „Ja mida enam saab olema kõige julgemaid ja ootamatuid ettepanekuid, seda huvitavam saab olema üleliiduline noorsoofestival!“¹⁰¹

Eesmärk oli saavutada massiline komsomolinoorte ja noorte kaasatus isetegevusse mitte ainult klubides ja kultuurimajades, vaid ka tsehhides, brigaadides, farmides, teaduskondades, kursustel, ettevõtetes ja ühiselamutes. Üleliidulise Ametiühingute kesknõukogu sekretariaadi määruse kohaselt tuli noori rakendada kultuurmassilise töö organiseerimisse ametiühingutes, klubide juhtkondades, tehaste kultuurikomisjonides jne. Mobiliseerida noored „majanduse ülestöötamise, rakendades neid sotsialistlikku võistlusesse, kommunismivaimus kasvatustöösse.“ Rõhutati, et noorte festivalid ettevõtetes, kolhoosides, MTJdes, sovhoosides, õppeasutustes ning rajoonides ja linnades viidaks läbi osalejate tootmis- või õppetööd katkestamata, töövälisel ajal ja puhkepäevadel.¹⁰²

Isetegevuse juhtideks tuli rakendada nii professionaale kui kogenud harrastuskunstnikke. „Erilist tähelepanu pöörata laialdasele koorilaulu arendamisele noorte seas, luua sadu uusi koorikollektiive“, valmistada ette koorijuhte. Noortele organiseeritavate „huvitavate ja sisukate“ üritustena nimetatakse dokumentides temaatilisi õhtuid, pühendatud „meie suurele kodumaale, kommunistlikule parteile, komsomolile“ ja noore nõukogude kodaniku moraalse palge kujundamisele; kolme põlvkonna kohtumisõhtuid; üritusi mängude, tantsude ja laulude õppimiseks; kirjandusviktoriine ja dispuute; kunstiliste agitbrigaadide esinemisi; kinofestivale; rohkelt tuli läbi viia mitmesuguseid spordiüritusi. Komsomolikomiteedel soovitati noori headele tulemustele innustada autasustades parimaid aukirjade, diplomite, karikate ja medalitega.

Festivaliüritustes osalejate vanusepiiriks oli valdavalt kuni 35 aastat.¹⁰³ Üles võisid astuda kunstilise isetegevuse kollektiivid ja solistid, samuti professionaalid: koorikollektiivid; tantsu- ja lauluansamblid; draamakollektiivid; vokalistid; esitajad mitmesugustel muusikalistel instrumentidel; etlejad-deklamaatorid; kunstilised agitbrigaadid; sümfoonia-, rahvapilli-, puhkpilli-, estraadiorkestrid; tantsukollektiivid; rahva- ja karakteritantsijad; klassikalise tantsu

¹⁰¹ Üleliidulisest nõukogude noorsoo festivalist. ÜLKNÜ KK büroo määrus 16. jaanuarist 1956. a. Nr 33. TLA.R-1.15.175, l 30.

¹⁰² Üleliidulise Ametiühingute kesknõukogu sekretariaadi määrus, protokoll 21. jaanuarist 1956. aastal, Ametiühingute osalusest Üleliidulise Nõukogude Noorsoo festivali läbiviimisel. TLA.R-1.15.175, l 31.

¹⁰³ Nt. balletitantsijate vanusepiir 25; tantsukollektiividel 28; viiuldajatel, tšellistidel jt 30; klassikalise laulu alal 32 aastat jne.

esitajad; noored estraadi-, tsirkuseartistid, akrobaadid, samuti estraadi- ja tsirkuserepertuaariga isetegevuslased; noored heliloojad, kirjanikud, kunstnikud, skulptorid, samuti tarbekunsti ja kunstilise fotograafiaga tegelevad noored.

Esitajate repertuaari tuli valida „ideeliselt ja kunstiliselt väärtuslikke, temaatiliselt aktuaalseid ja esitajaile jõukohaseid teoseid“. Kesksete teemad pidid olema: nõukogude inimeste patriotism; rahvaste sõprus, noorte osalus tööstuse, põllumajanduse, transpordi, kultuuri ja riigi kaitsevõime ülesehitamisel; noorte töö, elu, olme ja puhkus; nõukogude noorte võitlus rahu eest. Esindatud pidid olema ka välismaa heliloojate teosed, erinevate maade rahvaste tantsud-mängud.

Üleliidulistel noorte konkurssidel selgitatakse välja parim muusikaline, kirjanduslik teos, samuti maalikunsti-, graafika-, skulptuuri-, tarbekunsteos. Parimatest žürii poolt valitud kujutava kunsti teostest pidi avatama Moskvast näitus.

Möödapääsmatuks sammuks nimetatakse festivali fondi loomist AÜ, ÜLKNÜ KK ja ministeeriumide, asutuste, organisatsioonide eraldatud vahenditest; samuti vahenditest, mis tuli noorte poolt musta ja värvilise metalli ning makulatuuri kogumisest, kunstilise isetegevuse tasulistest kontsertidest, festivaliteemaliste rinnamärkide, postkaartide ja märkide müügist – 1. septembriks 1956. aastal plaaniti valmistada 10 miljonit rinnamärki üleliidulise nõukogude noorsoo festivali teemal ja 4 miljonit festivaliteemalist rätikut.

NSVL Kultuuriministri käskkirjaga said kultuuriministrid korralduse tagada kunsti- ja haridusasutuste töötajate aktiivne osavõtt festivali ettevalmistamisest ja läbiviimisest.¹⁰⁴ Rajoonide kultuuriosakondade juhtidele olid ette nähtud instrueerivaid koosolekud ja seminarid festivali ettevalmistamise ja läbiviimise kohta, festivalil osalejatele loengud, ettekanded „kultuuri ja kunstivaldkonna saavutustest“. Kaasata tuli juhtivaid kunstimeistreid, kirjanikke, kunstnikke, muusikuid. 1956. aasta I kvartalis pidi NSV Liidu Kultuuriministeeriumi juhtivtöötajaid komandeeritama kõigisse liiduvabariikidesse abistama kultuuriministeeriume ja komsomoliorganisatsioone festivalide ettevalmistamisel. Ka üleliiduline ja vabariiklik Rahvaloomingu Keskmaja pidid kohtadel praktilisel moel kultuuritöötajaid abistama, osaledes orgkomiteedes, žüriides, aidates koostada programmi ja repertuaari ning korraldades väljaõpet. Teatrite, muusikaliste asutuste ja õppeasutuste juhtide ülesanne oli tagada kunstiala ja loominguliste töötajate aktiivne osavõtt festivalist, teatri- ja muusikakoolide tudengite osalus festivali ettevalmistamises ja läbiviimises, ning võimaldada teatrite ruumides ja

¹⁰⁴ NSVL Kultuuriministri käskkirj nr 841, 31. detsembril 1955. TLA.R-1.15.175, l 33.

kontserdisaalides läbi viia festivali üritusi orgkomiteedele eraldatud summade arvel. NSVL Kirjanike Liidu ja Nõukogude Heliloojate Liidu orgkomiteed pidid korraldama poeetide ja heliloojate kaasamise festivali ettevalmistamisse. Kirjastuste peavalitsus koos kultuurhariduslike asutuste peavalitsusega sai ülesande välja anda repertuaarikogumikud kooridele; puhkpilliorkestritele, rahvapillide-, instrumentaal- ja kontsertansamblitele; tantsukogumikud; lühinäidendite kogumikud; estraadi-isetegevuse repertuaari; metoodilist abimaterjali; plakadid, postkaardid, afiššid ja programmid.

Raadioinformatsiooni peavalitsuse töö oli organiseerida raadioringhäälingu kaudu süstemaatiline ülevaade festivali sündmustest ja erinevate esinejate kontsertide salvestamine, et neid raadios esitada. Filmitööstuse peavalitsus võttis plaani 1957. aastal festivaliteemalise värvilise täispika kinofilmil väljalaskmise ning järjepidevalt kajastada vabariikides toimuvat kinokroonika ajakirjades. Kultuuriajakirjanduse ülesanne oli avaldada kunstilise isetegevuse repertuaari, ajakirjandus pidi festivali ettevalmistamist ja läbiviimist igakülgsest kajastama.

2.2. Noorsoofestivaliks valmistumine Eesti NSVs

NSV Liidu kultuuriministri käskkiri käivitas noorsoofestivali ettevalmistamise protsessi oblastites, kraides ja liiduvabariikides.¹⁰⁵ Eesti NSVs juhatas sündmused sisse kultuuriministri käskkiri 1956. aasta 29. veebruaril:¹⁰⁶ „Isetegevusliku kunsti ideelis-kunstilise taseme tõstmise ja edasiseks arendamiseks, noorte kunstnike kunstimeisterlikkuse tõstmise, puhkeaja veetmise parema organiseerimise ja noorte kultuurmassilisse töösse aktiivse kaasatõmbamise eesmärgil viivad ÜLKNÜ Keskkomitee, AÜ Kesknõukogu ja NSV Liidu Kultuuriministeerium läbi septembrist 1956. a kuni maini 1957. a. nõukogude noorsoo üleliidulise festivali.“ Käskkiri kinnitas festivali ettevalmistamise ja läbiviimise ürituste plaani, rõhutades, et tuleb kindlustada kunsti- ja kultuurhariduslike asutuste töötajate aktiivne osavõtt. Käskkirja täitmist pidi hakkama kontrollima Endel-Johannes Jaanimägi.

Kultuuriministri käskkirjale lisatud plaani kohaselt algasid ettevalmistused üleliidulise noorsoo- ja tudengifestivali läbiviimiseks Eesti NSVs 1956. aasta veebruaris.¹⁰⁷ Lisatud kava nägi ette ELKNÜ Keskkomitee, Ametiühingute Vabariikliku Nõukogu ja kunstiasutuste esindajate vastavateemalised arutelud ministeeriumi kolleegiumil, ühtlasi kavandati

¹⁰⁵ NSV Liidu kultuuriministri käskkiri. nr. 841, 31. detsembrist 1955. TLA.R-1.15.175, l 33–35.

¹⁰⁶ Eesti NSV Kultuuriministri käskkiri nr 78 „Vabariigi kultuuri- ja hariduslike asutuste tööst seoses nõukogude noorsoo üleliidulise festivali ettevalmistamise ja läbiviimisega“, 29. veebruar 1956. TLA.R-1.15.175, l 114.

¹⁰⁷ Eesti NSV Kultuuriministeeriumi ürituste plaan seoses nõukogude noorsoo üleliidulise festivali ettevalmistamise ja läbiviimisega. TLA.R-1.15.175, l 115.

nõupidamisi rajoonide ja linnade TSN täitevkomiteede kultuuriosakondade juhatajatele. Rajoonide ja linnade kultuuriosakondadele tehti ülesandeks „laialdaselt tõmmata noori kaasa klubide, kultuuri- ja rahvamajade, raamatukogude, ja parkide heakorrastamisele, nende ümbrusse haljasalade rajamisele, punanurkade organiseerimisele ning külaklubiliste asutuste kujundamisele,“ ja „kontrollida ja korda seada klubilistes asutustes muusikariistad, kostüümid, kultuuriinventar ja kunstiline kujundamine.“¹⁰⁸

Märtsis alustati seminaride ja kursustega kultuuritöötajatele, isetegevuskollektiivide juhtidele, aprill oli heakorra- ja hoogtöökuu. Kahtlemata rõhutati ministeeriumi käskkirjas noorsootöö suurt tähtsust, pidevalt tuli noori „massiliselt“ kaasa tõmmata olemasolevatesse ringidesse ja luua uusi muusika-, koori-, orkestri-, tantsu-, estraadi- ja akrobaatika kollektiive ning näite-, kujutava- ja tarbekunsti ringe, „kindlustades need juhtidega linna ja küla intelligentsi hulgast.“ Kava kohaselt tuli vähemalt kord kuus koos rajooni/linna komsomolikomiteedega korraldada kõigis kultuuriasutustes „massiüritused noortele“: tähistada jaanipäeva, korraldada laulupäevi, rahvakunstiõhtuid, karnevale, puhkeõhtuid; korraldada noortele loenguid nõukogude kultuuri saavutustest, kohtumisõhtuid kultuuritegelaste, kunstnike ja heliloojatega.¹⁰⁹

Tegevusplaani kohaselt oli Rahvaloomingu Keskmaja ülesandeks suunata festivali repertuaari valikut ja saata loomingulisi töötajaid kohtadele taidluskollektiive abistama. Uue repertuaari küsimuses tuli korraldada nõupidamised Eesti Nõukogude Heliloojate ja Kirjanike Liiduga, samas tagada repertuaari kirjastamine. Kava nägi ette konsultatsioonipunktide loomist kunstikollektiivide juhtide ja festivalist osavõtjate konsulteerimiseks kõigi kultuuriministeeriumi õppeasutuste juurde ning kunstialade õpilaste suunamist õppetöö vaheajal klubilistesse asutustesse appi näitlikku agitatsiooni kujundama. Regulaarselt hakkas festivali ettevalmistamistööd kajastama ajaleht „Sirp ja Vasar“. Ka kinokroonika žurnaalides (Kunstiliste ja Kroonikafilmide Tallinna Kinostudio) ja Eesti Raadio ning Tallinna Televisioonistuudio saadetes tuli teemat aktiivselt peegeldada. Festivaliga seoses plaaniti välja anda arvukalt mitmesuguseid trükiseid: festivali plakat, temaatilised postkaardid, Tallinna juht (eesti kui vene keeles), album „Eesti rahvarõivad“ 5000 eksemplaris, rahvatantsude valimik,

¹⁰⁸ Eesti NSV Kultuuriministeeriumi ürituste plaan seoses nõukogude noorsoo üleliidulise festivali ettevalmistamise ja läbiviimisega. TLA.R-1.15.175, l 119–120.

¹⁰⁹ Samas, l 121.

koori- ja noortelaulude kogumikke, näidendeid isetegevusringidele, „Nõuanded noortele kunstnikele“ jne.¹¹⁰

2.2.1. Noorsoofestivaliks valmistumine Eesti NSV maarajoonides

Ülevaate üleliiduliseks noorsoofestivaliks valmistumisest Eesti NSV piirkondades annab dokument „Kokkuvõte üleliidulise noorsoofestivali ettevalmistamise käigust rajoonides“.¹¹¹ 1956. aasta märtsis toimunud piirkondlikel kultuuritöötajate nõupidamistel (Tallinnas, Pärnus, Viljandis, Võrus, Tartus, Rakveres, Kingissepas ja Hiiumaal) rõhutati organiseerimistöö olulisust – „et muuta kunstilise isetegevuse harrastamist massilisemaks“. Ettekande põhjal käivitus festivaliks valmistumine aktiivsemalt mõned kuud hiljem, juunis-juulis, kui toimusid kavakohased laulupeod, rahvakunstiõhtud, spordiüritused, kontserdid, maskipeod. Hoogustus isetegevus- ja taidluskollektiivide töö – 1956. aastal loodi kultuuriasutustes ja koolides lisaks juba tegutsevale huvitegevusele juurde arvukalt uusi koore, orkestreid, ansambleid, tantsu-, võimlemis-, akrobaatika-, koduloo-, foto- ja käsitööringe. „Näiteks Harju rajoonis on organiseeritud juurde 20 uut kollektiivi 178 osavõtjaga, Otepää rajoonis 22 kollektiivi 185 osavõtjaga, Jõgeva rajoonis 12 kollektiivi 239 osavõtjaga, Märjamaa rajoonis 12 kollektiivi 202 osavõtjaga, Hiiumaa rajoonis 15 kollektiivi 236 osavõtjaga jne.“¹¹² Harju rajooni külades võttis festivaliüritustest osa umbes 2000 isetegevuslast ja sportlast.¹¹³

Otepää rajooni parimad isetegevuslased osalesid Läti NSVs korraldatud kolme liiduvabariigi, Läti, Eesti ja Leedu NSV noorte festivaliõhtul. Ka Põltsamaa ja Viljandi rajooni noored viisid läbi sõpruskohtumisi vennasliiduvabariikide esinejatega.¹¹⁴

Festivaliks valmistumise tähe all mitmekesisitati klubitöö vorme: hakati korraldama puhke-, kohtumis-, kirjandus- ja temaatilisi õhtuid; balle ja karnevale; viidi läbi foto, muusika, kirjanduse, tarbe- ja kujutava kunsti teoste ning isetegevuslike deklamaatorite ja sõnakunstnike konkursse. Rajoonides loodi – „eesmärgiga elustada seda võrdlemisi tagasihoidlikult esindatud

¹¹⁰ Eesti NSV Kultuuriministeeriumi ürituste plaan seoses nõukogude noorsoo üleliidulise festivali ettevalmistamise ja läbiviimisega. TLA.R-1.15.175, l 125–128.

¹¹¹ Kokkuvõte Üleliidulise Noorsoofestivali ettevalmistamise käigust rajoonides. RA, ERA.R-1797.2.439, l. 68.

¹¹² Samas, l 71.

¹¹³ Eesti NSV Harju rajooni TSN TK Kultuuriosakonna kiri Eesti NSV Kultuuriminister Ansbergile, 7.02.1957. RA, ERA.R-1797.2.439, l 35.

¹¹⁴ Kokkuvõte Üleliidulise Noorsoofestivali ettevalmistamise käigust rajoonides. RA, ERA.R-1797.2.439, l 70.

ala“ – agitbrigaade.¹¹⁵ Agitbrigaadide ülevaatus lõppkontsert toimus aprillis Riiklikus Akadeemilises Tööpunalipu ordenit omavas ooperi- ja balletiteatris „Estonia“. ¹¹⁶

Selgub, et 1956. aastal elavnes harrastustegevus maapiirkondade kultuuri- ja rahvamajades märgatavalt. „Kõige enam arenes rahvatants“, märgitakse Pärnu linna ettekandes. Pärnus avati ka balletiringid kultuurimaja ja pioneerimaja juurde, kus osales 80 noort.¹¹⁷ Harrastustegevuse edendamiseks kutsuti ellu mitmesuguseid tehnikaringe: „Viis klubilist asutust on tsentraliseeritud korras varustatud fotolaboratooriumi sisustusega.“ ¹¹⁸ Raamatukogud pidid noortele propageerima tehnika- ja põllumajandusalaseid teadmisi. Näituste ja „massiürituste“ korraldamiseks saadeti kohtadele juhendeid ja soovituslikku kirjandust, nagu „Kelleks saada?“, „Tehnika abi inimesele kommunismi ülesehitamisel“, „Aatomenergia ja selle kasutamine“. ¹¹⁹ „Kõigis vabariigi raamatukogudes organiseeriti raamatunäitusi, temaatilisi õhtuid, kohtumisõhtuid, lugejate konverentse. Raamatukogude töö parandamine avaldas suurt mõju nii lugejatele kui laenutuste arvu tõusule,“ selgub ülevaatest. ¹²⁰

Isetegevuse hoogustamiseks kuulutati Suure-Jaani ja Viljandi rajoonides välja sotsialistlik võistlus, mille tulemusel loodi kummaski rajoonis 24 uut isetegevuse ringi. Preemiaks parimale kultuurimajale televiisor, rahvamajale akordion ja kolhoosile magnetofon. ¹²¹ Tolle aja võimaluste taustal väga rikkalik auhinnafond. Enamasti vedas seltsielu pigem entusiasm ja ajastuomane plaanitäitmise kohustus. „Üldiselt lähtub meie orgkomitee põhimõttest: luua hästi palju uusi ringe kas või vanematesti inimestest, peaasi, et areneks kunstiline isetegevus,“ teatab Pärnu linna Kultuuriosakond ettekandes. ¹²²

„Poliitmassiline töö, millega haarati kõige laiemaid rahvahulki“ oli 1957. aastal seotud veel ka ettevalmistustega Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäeva tähistamiseks. Kultuuri-, rahvamajade, klubide ja raamatukogude tööle korraldati sügisperioodil ülevaatus „ühiskondliku kontrolli elustamiseks ja sisulise töö ideelis-poliitilise taseme tõstmiseks“. ¹²³ Selgus, et mitmel pool ei saanud isetegevusringid tööd alustada, sest puudusid ringijuhid. Ja isegi kui kultuuri- ja rahvamaju oli remonditud, varustatud vajaliku inventariga, paljud said toolid, istepingid, puudusid samas näiteks kardinad, lavaeesriided ja muu tööks vajalik. „Halb on olukord ka

¹¹⁵ Eesti NSV Kultuuriministri käskkiri, 21.04.1957. RA, ERA.R-1797.2.439, 1 108.

¹¹⁶ RA, ERA.R-1797.2.439, 1 97–100.

¹¹⁷ Kultuurihariduslike asutuste ülevaatus protokoll, 1957. oktoober. RA, ERA.R-1797.2.439, 1 3.

¹¹⁸ Õiend ENSV I Noorsoofestivali ürituste käigust vabariigis. RA, ERA.R-1797.2.439, 1 79.

¹¹⁹ Samas, 1 80.

¹²⁰ Kultuurihariduslike asutuste ülevaatus protokoll, 1957. oktoober. RA, ERA.R-1797.2.439, 1 86.

¹²¹ Õiend ENSV I Noorsoofestivali ürituste käigust vabariigis. RA, ERA.R-1797.2.439, 1 79.

¹²² Pärnu Linna TSN TK Kultuuriosakonna kirjast Kultuurihariduslike Asutuste Valitsusele, 29. jaanuar 1957. RA, ERA.R-1797.2.439, 1 3.

¹²³ Kultuurihariduslike asutuste ülevaatus protokoll, 1957. oktoober. RA, ERA.R-1797.2.439, 1 86.

muusikainstrumentide osas, kuigi 1957. a. sai ettenähtud fondide arvel muretsed klubilistele asutustele 5 klaverit, 16 akordioni, 9 puhkpillide komplekti ja 57 üksikinstrumenti,“ seisab dokumendis. Rajoonidel tuli muusikariistu muretseda omal jõul. „Peaaegu 300 klubi ei oma ühtegi muusikainstrumenti, mis on tingitud vastavate fondide vähesusest“, seisab ettekandes.¹²⁴

Loomingulise repertuaari ja metoodiliste materjalidega tegeles ENSV Rahvaloomingu Keskmaja. Anti välja koorilaulude vihikud sega-, mees-, laste- ja naiskooridele, eraldi valik venekeelsetele kooridele (kokku 161 laulu); valimik „Noorte laule“; repertuaarilehti; orkestripalu; lühinäidendeid; rahvatantse; estraadistseene; kavandeid tarbekunstiringidele jm. Pidevalt toimusid tantsu-, muusika- ja koorijuhtide kursused ning seminarid, milles osalejate arv oli märkimisväärne – arvukaim oli koorijuhtide vabariiklik kuu-ajaline kursus Pärnus 100 osavõtjaga. Kokku haarati kõikide seminaridega kaasa 815 ringijuhti, lisaks toimusid mitmesugused konsultatsioonid ja kursused kultuuritöötajatele kohtadel.¹²⁵

1957. aasta kevadel toimunud rajoonide festivalidel ehk festivalikonkurssidel selgusid parimad esinejad, kes pääsesid Eesti NSV I Noorsoofestivalile. Vabariikliku festivali lõppkontserdiks, mis pidi toimuma 20.–23. juunil, valmistati rajoonides 1650 kingitust. 300 kingitust valmis NSV Liidu noortedelegatsiooni jaoks VI ülemaailmsele festivalile.¹²⁶ Kingitusi ja suveniire ülemaailmse noorsoofestivali külalistele valmistasid kava kohaselt komsomoli- ja pionieriorganisatsioonid. 1957. aasta märtsis toimus Moskvas nende käsitöö ja kunstiesemete näitus: Ukraina, Valgevene ja Usbeki noored olid valmistanud kingituseks rahvarõivaid, väljaõmmeldud rätikuid, erinevaid albumeid ja laekaid. Eestis valmisid suveniirid nahkehistöö tehnikas. Tööd pidid olema „kõrgel kunstilisel tasemel, väljendama rahvustraditsioone, meie rahva kultuuri ja nõukogude tegelikkust“.¹²⁷

2.2.2. Festivaliks valmistumine Tallinnas

„Kultuur-massilise, kehakultuuri- ja sporditöö, klubide ja punanurkade töö taseme edasise tõstmise eesmärgil korraldab ELKNÜ Tallinna Linnakomitee koos Tallinna linna Kehakultuuri ja Spordikomitee ja Kultuuriosakonnaga 1956. aasta märtsikuust kuni 1957. aasta aprillikuuni Tallinna linna noorsoo festivali. Festival korraldatakse suurejoonelise noorsoo pidustusena,“

¹²⁴ Õiend kultuurhariduslike asutuste ülevaatusel kohta 1957. aastal. RA, ERA.R-1797.2.439, I 82–84.

¹²⁵ Õiend ENSV I Noorsoofestivali ürituste käigust vabariigis. RA, ERA.R-1797.2.439, I 74–76.

¹²⁶ Eesti NSV I Noorsoofestivaliks ettevalmistumisest, esitatud 06.04.1957. Kultuurhariduslike Asutuste Peavalitsusele. RA, ERA.R-1797.2.439, I 44–45.

¹²⁷ Komsomoli oblastite- ja rajoonikomiteedele, liiduvabariikide komsomoli keskkomiteedele ja festivalide orgkomiteedele. 10.04.1957 RA, ERAF.31.81.5, I 8.

selgitab Tallinna noorsoo I festivali ettevalmistamise ja läbiviimise juhend.¹²⁸ Juhendi kohaselt toimus ettevalmistamine ja läbiviimine kolmes etapis. Esimesel etapil 1956. aasta märtsist-detsembrini tuli luua festivali organiseerimiskomiteed asutustes, ettevõtetes ja õppeasutustes, kutsuda ellu uued kunstilise isetegevuse ringid ja spordikollektiivid ning korraldada peoõhtuid, rahvapidusid, balle, karnevale, spordivõistlusi jne. Tuli moodustada festivali fond summadest, mis hangitakse „rauametalli, musta ja värviliste metallide, makulatuuri kogumisest; tasuliste kontsertide ja kunstilise isetegevuse õhtute läbiviimisest, festivalile pühendatud rinnamärkide, postkaartide ja märkide müügist“.¹²⁹

Teisel festivaliks valmistumise etapil 1957. aasta jaanuaris-veebruaries pidid toimuma linna rajoonide festivalid, massilised noorsoopidustused: rahvapeod, laulupeod, karnevalid. Korraldati konkursse, parimad kollektiivid ja üksikesinejad said õiguse esineda ülelinnalisel, Tallinna linna noorsoo festivalil. Kolmas etapp toimus kava kohaselt märtsis-aprillis. Taas korraldati konkursse: parimad rajoone esindavad kollektiivid ja üksikesinejad võistlesid kunstilise isetegevuse ja spordi alal. Parimad selgitas välja žürii, spordis määrati parimad võistlusmäärustiku alusel.¹³⁰

1956. aasta septembris viidi festivali organiseerimise raames läbi kontrollreid Tallinna Kalinini rajooni mõningates ettevõtetes, asutustes ja koolides, et saada ülevaade festivaliks ettevalmistumise käigust.¹³¹ Selgus, et peale üksikute erandite pole organiseerimiskomiteesid loodud, need „eksisteerivad ainult paberil“. Festivaliga seoses oli küll näiteks rajooni Kultuurimaja juurde loodud noorte rahvatantsurühm, kunstilise võimlemise rühm ja estraadiring – „varem neid polnud“ – kuid rajooni ettevõtete juures tegeldi isetegevusega lubamatult vähe. „Puudub pinge,“ leitakse ülevaates. Mitmel komsomolisekretäril polnud „küllalt selge, mida Tallinna Noorsoo I Festival üldse tähendab.“¹³² Ülevaates kohustatakse kiiresti looma vastavaid orgkomiteesid ning tööplaan, milles kajastuks kõik planeeritavad üritused, loomingu- ja kunstilise isetegevuse konkursid, tarbekunsti ja fotograafia näitused, lihtsamate spordibaaside ehitus, spordivõistlused, noorte pühapäevakud, asutuste heakorrastamine, ümbruse haljastamine jne. Olulist tähelepanu tuli pöörata sotsialistlikule võistlusele festivali auks. „Rajoonis tuleb luua pingeline õhkkond,“ et noored asuks võistlema

¹²⁸ Tallinna noorsoo I festivali ettevalmistamise ja läbiviimise juhend, 26.03.1956. TLA.R-1.15.175, 1 83.

¹²⁹ Samas, 1 85.

¹³⁰ Samas, 1 84–85.

¹³¹ Õiend seoses Tallinna I Noorsoo Festivali organiseerimisega. TLA.R-1.15.175, 1 2.

¹³² Samas, 1 3.

festivalist osavõtu õiguse eest, seisab dokumendis. Peamine eesmärk oli kaasa tõmmata kõik rajooni kommunistlikud noored ja noored.¹³³

Kontrollkäik korraldati ka Tallinna linna Kesk-rajooni: „Kohapeal selgus, et noorsoofestivali raames nii mõneski kohas on üht-teist ära tehtud. Orgkomiteed on loodud kõikjal, välja arvatud Kultuuriministeerium.“¹³⁴ Komsomolikomiteed enamasti töötasid ja kunstiline isetegevus toimis – loodud oli laulukoore, ansambleid, foto- ja näiteringe. Oli kogutud ka makulatuuri ja vanarauda festivali fondi, tehtud väljasõite rohelusse, korraldatud noorteõhtuid, läbi viidud spordiüritusi, kuid üldiselt peeti alles suvepuhkust, märgitakse ettekandes.¹³⁵ Passiivsus ilmnes uute ringide loomises, noorte kaasamises. Mitmel komsomolisekretäril oli raskusi noortega kontakti loomisel, kurdeti, et noored ei võta vedu. „Entusiasmi vähesus,“ leitakse ülevaates. Soovitati rajooni orgkomiteel tööd tõhustada, kutsuda vajadusel algorganisatsioonide sekretäre aru andma rajoonikomitee büroole.¹³⁶

1956. aasta sügisel Tallinna kultuurimajades, klubides ja ettevõtetes festivaliks valmistumise kontrolli tulemusi kokkuvõtvas dokumendis nenditakse, et isetegevuse ja kultuuri töö organiseerimisega saab rahul olla vaid üksikutes asutustes ja ettevõttevõtetes. „Suveperiood hajutas ka selle töö, mis oli tehtud mõned kuud tagasi.“¹³⁷ Näiteks trükikojas „Kommunist“ puudus festivaliteemaline propagandamaterjal, „noored ei teagi, et selline üritus toimub“.¹³⁸ Raha hankimiseks, et festivali läbi viia, soovitati viivitamatult alustada festivali märkide valmistamist ja müüki ning korraldada makulatuuri ja vanaraua kogumise hoogtööpäevakuid. Teha laialdasemat propagandat: „et oleks näha silmaga ja kuulda kõrvaga, et läheme vastu festivalile.“¹³⁹ Toimivad isetegevuskollektiivid tegid aga pidevalt usinalt tööd, viimistlesid repertuaari, „et väärikalt esineda algul kohalikul ja hiljem rajooni ning linna konkursil.“¹⁴⁰

2.3. ELKNÜ noorsoofestivali korraldajana

1957. aasta ülemaailmse noorsoo- ja tudengifestivali ettevalmistamise ja korraldamise eestvedajana nähti kahtlemata komsomoliorganisatsiooni. 1956. aastal saatis N. K. Krupskaja

¹³³ Õiend seoses Tallinna I Noorsoo Festivali organiseerimisega. TLA.R-1.15.175, 14–6.

¹³⁴ Õiend noorsoofestivali kulgemise olukorra kohta Kesk-rajooni komsomoliorganisatsioonides. TLA.R-1.15.175, 17.

¹³⁵ Samas, 18.

¹³⁶ Samas, 110.

¹³⁷ Kultuurimajade kontrollmaterjal noorsoo festivali läbiviimise küsimustes. TLA.R-1.15.175, 115–24.

¹³⁸ Õiend noorsoofestivali kulgemise olukorra kohta, 20.11.1956. TLA.R-1.15.175, 111–12.

¹³⁹ Kultuurimajade kontrollmaterjal noorsoo festivali läbiviimise küsimustes. TLA.R-1.15.175, 124.

¹⁴⁰ Õiend noorsoofestivali kulgemise olukorra kohta, 20.11.1956. TLA.R-1.15.175, 113.

nim. Üleliidulise Rahvaloomingu maja Moskvast välja brošüüri „Noorsoofestivalide organiseerimise ja läbiviimise kogemustest“, mis pidi oblastites, kraides ja liiduvabariikides festivaliteemalist valgustustööd tegema.¹⁴¹ Raamatukese praktiline eesmärk oli kahtlemata anda kogu riigi komsomoliorganisatsioonidele juhiseid, milline peaks olema kohalike festivalide ideoloogiliselt õige vormistus, oli nõ näidis-stsenaariumiks.

Festival ei tähenda brošüüri sõnul vaid pidustust, NSV Liidus on sel ka nõukogude kunsti- ja spordisaavutusi demonstreeriv tähendus. Juhend annab suunised ettevalmistustööks: „On väga tähtis, et festivali ettevalmistusest, vaatamata sellele kas see saab olema vabariiklik, oblasti, krai, linna või rajooni festival, võtaksid kõige aktiivsemalt osa komsomoli algorganisatsioonid.“¹⁴² Festivalidele tuli valida juhtlause, millele vastavalt festivalikomitee pidi välja töötama embleemi, rinnamärgi ja plakati, näiteks: „Töö ja rahu“, „Au tööle“, „Töös on õnn.“¹⁴³ Keskorgkomitee eraldas raha festivali läbiviimise kuludeks (transport, majutamine, toitlustamine, esinemispaikade kaunistamine, ruumide üür, plakatite trükkimine, autasud jne) vaid osaliselt, seetõttu innustati komsomoli organisatsioonid üles näitama suurt initsiatiivi raha teenimisel – soovitati koguda vanametalli, kaltsu, makulatuuri, tammetõrusid, ravimtaimi; vahendeid sai ka kunstilise isetegevuse kontsertide, spordiürituste, samuti heakorra- ja haljastustööde eest.

Kohaliku isetegevuse lõpupidustuse näitena on toodud Kuibõševi oblasti Bogdanovka küla noortepidu: Küla taha, „roheliste puudega palistatud suurde maalilisse orgu“ kogunesid noormehed ja neiud. Veomasinate kastidest moodustati improviseeritud lava, kõlasid rahulaulud, rahvalaulud ja laulud kolhoosi suurtest saakidest.¹⁴⁴

Brošüüri andmetel suurenes näiteks Jaroslavi oblastis kunstilisest isetegevusest osavõtjate arv festivaliks valmistumise perioodil rohkem kui kuue tuhande inimese võrra, üle 10 tuhande noore tuli isetegevusse Stalini oblastis. „Oluline on, et festivaliks valmistutakse töö ja poliitilise tõusu olukorras, ühiskondliku korra rikkujatega võitlemise olukorras,“ rõhutatakse juhendis.¹⁴⁵

Eesti NSV komsomoliorganisatsioon juhendus Üleliidulise Nõukogude Noorsoo Festivali ettevalmistamisel ja läbiviimisel ÜLKNÜ KK büroo otsusest 16. jaanuarist 1956.

¹⁴¹ Tallinna Linna TSN TK Kultuuriosakond. Noorsoo festivali materjalid, 19. detsember 1956–29. märts 1957. TLA.R-1.15.175, l 86–113.

¹⁴² Samas, l 92.

¹⁴³ Samas, l 90.

¹⁴⁴ Samas, l 95.

¹⁴⁵ Tallinna Linna TSN TK Kultuuriosakond. Noorsoo festivali materjalid, 19. detsember 1956–29. märts 1957. TLA.R-1.15.175, l 113.

aastal, mis kohustas liiduvabariikide komsomoli keskkomiteesid ettevalmistusperioodil läbi viima laialdaselt massiüritusi, kaasates „töölis-, kolhoosi-, teenistujate- ja õppiva noorsoo massid, Nõukogude Armee ja Sõja-Merelaevastiku võitlejad.“¹⁴⁶ ELKNÜ Keskkomitee büroo 1956. aasta veebruari otsus määras, et vastavalt ÜLKNÜ KK otsusele viiakse vabariigis läbi Eesti NSV I Noorsoofestival, mis „toimub rahvaste vahelise sõpruse ja kultuurisidemete tugevdamise, eesti rahvusliku kultuuri parimate traditsioonide propageerimise tähe all.“¹⁴⁷ Selles rõhutati, et „erilist tähelepanu peavad komsomoliorganisatsioonid pöörama lihtsamate spordiehituste rajamisele, klubide ja küla rahvamajade loomisele ning remondile, linnade, asulate heakorrastamisele ja haljastamisele.“ Otsusega kinnitati vabariigi festivali ettevalmistamise ja läbiviimise orgkomitee, eesotsas ELKNÜ KK sekretäri Vaino Väljasega.¹⁴⁸

Etteruttavalt võib öelda, et Eesti NSVs jäi komsomoliorganisatsiooni roll üleliidulise noorte- ja tudengifestivali ettevalmistamisel tagasihoidlikuks. Festivali ettevalmistamise kohta esitatud ülevaadetes märgitakse näiteks, et „rajoonis pole komsomoliorganisatsioonide juhtivat osa ettevalmistustöös märgata“, või „mitmel pool on ELKNÜ rajoonikomiteed festivaliürituste organiseerimisel loiud või jätnud selle vaid kultuuriosakonna tööks.“¹⁴⁹ Abja Rajooni TSN Täitevkomitee Kultuuriosakonna vastavasisulises ettekandes rõhutatakse: „isetegevuslaste arvu kasv noorte arvel on saavutatud peamiselt kultuuritöötajate töö tagajärjel, sest komsomoli rajoonikomitee väga nõrgalt juhib sellealast tööd.“¹⁵⁰ Harju rajooni kultuuriosakonnast: „Murettekitav on aga olukord, et meie olemasolevad kollektiivid ei suurenenud noorte arvel eriti märgatavalt. See näitab, et komsomoli algorganisatsioonid veel vähe tegelevad isetegevuse viljelemisega.“¹⁵¹

Komsomoli rajoonikomiteedes valitsev kaadriprobleem mõjutas otseselt ELKNÜ suutmatust vedada noorsoofestivali ettevalmistamistööd. Ehk nagu tõdeti rajooni- ja linnakomiteede partei- ja komsomolijuhtide nõupidamisel: komsomoli siseorganisatsioonilises

¹⁴⁶ ÜLKNÜ KK büroo otsus 16.01.1956. Nr 33/2. Brošüüris: Üleliidulisest Nõukogude Noorsoo Festivalist, Tallinn 1956. RA, ERAF.31.81.8, l 3.

¹⁴⁷ ELKNÜ KK büroo otsus Vabariigi kommunistlike noorte ja noorte osavõtust Üleliidulisest Nõukogude Noorsoo Festivalist, 18.02.1956. Brošüüris: Üleliidulisest Nõukogude Noorsoo Festivalist, Tallinn 1956. RA, ERAF.31.81.8, l 17.

¹⁴⁸ Samas.

¹⁴⁹ Kokkuvõtte üleliidulise noorsoofestivali ettevalmistamise käigust rajoonides. RA, ERA.R-1797.2.439, l 74.

¹⁵⁰ Abja Rajooni TSN Täitevkomitee Kultuuriosakond ENSV Kultuurhariduslike Asutuste Valitsusele, 2. veebruar 1957. RA, ERA.R-1797.2.439, l 19.

¹⁵¹ Eesti NSV Harju rajooni TSN TK Kultuuriosakonna kiri Eesti NSV Kultuuriminister sm Ansbergile, 7.02.1957. RA, ERA.R-1797.2.439, l 35.

töös on veel palju šablooni ja bürokratismi, kommunistlikud noored ei näita üles vajalikku initsiatiivi.¹⁵²

¹⁵² “EKP Keskkomitees, Noorsoo kasvatamise töö parandamisest” – Sirp ja Vasar 3.02.1956, lk 2.

3. Kultuurileht Sirp ja Vasar¹⁵³ noorsoofestivalist

Kord nädalas ilmuv „Sirp ja Vasar“ sai kultuuriministri käskkirjaga 1956. aasta veebruarist korralduse valgustada regulaarselt noorsoo festivali ettevalmistamise käiku ja läbiviimist¹⁵⁴.

3.1. Noorsoofestivali korraldamise taust ja kajastamine

1956. aasta 3. veebruari Sirbi ja Vasara esilehel on toodud infoveerg, et ÜLKNÜ Keskkomitee, ÜAÜKN ja NSV Liidu Kultuuriministeerium korraldavad 1956. aasta septembrist 1957. aasta maini nõukogude noorsoo üleliidulise festivali.¹⁵⁵ Teatatakse, et kõigis liiduvabariikides luuakse festivali läbiviimiseks organiseerimiskomiteed ja žüriid ning et NSV Liidu kultuuriministri käskkiri kohustab kultuuriorganite osavõtu festivali ettevalmistamisest ja läbiviimisest. „Suurt tähelepanu tuleb pöörata kunstilise isetegevuse juhtide valikule linna- ja maa-intelligentsi hulgast.“ Teade viitab üleliidulisele „massilisele kultuuritööle“, 1957. aasta Moskva ülemaailmset noorsoo- ja tudengifestivali selles ei mainita. Samas lehenumbris on toodud lühiülevaade EKP Keskkomitee noorsoo-teemalisest arutelust, kus leiti, et parteiorganisatsioonid on pööranud liiga vähe tähelepanu noorsoo kasvatamise küsimusele. Probleemiks oli ka „sõnadetegemine“ komsomolitöös ning -noorte vähene initsiatiiv – korraldatavad üritused olid ebahuvitavad „ning seetõttu jäävad laiad noorsoohulgad neist eemale“.¹⁵⁶

Eesti NSV kultuuriministeeriumi kolleegium kinnitas 27. veebruaril festivaliks valmistumise plaani, „mille kesksed pidustused on ette nähtud eeloleval suvel“.¹⁵⁷

Kultuuritöö hetkeseisust vabariigis kirjutab ENSV Kultuuriministri asetäitja, noorsoofestivali orgkomitee liige Endel Jaanimägi. Ta märgib, et kultuurilis-kasvatustliku töö parandamisel tuleb lähtuda partei XX kongressil kõlanud N. Hruštšovi mõttest – kultuuritöö maal on laokile jäetud. Tema sõnul oli kunstilise isetegevuse vabariiklike ülevaatuste,

¹⁵³ „Sirp ja Vasar“ – Eesti NSV Kultuuriministeeriumi, EN Kirjanike Liidu, EN Kunstnike Liidu ja EN Heliloojate Liidu häälekandja

¹⁵⁴ Vabariigi kultuuriasutuste tööst seoses nõukogude noorsoo üleliidulise festivali ettevalmistamise ja läbiviimisega. 29.02.1956. TLA.R-1.15.175, l 114.

¹⁵⁵ Nõukogude noorsoo üleliiduline festival. – Sirp ja Vasar 3.02.1956, lk 1.

¹⁵⁶ EKP KKs, Noorsoo kasvatamise töö parandamisest. – Sirp ja Vasar 3.02.1956, lk 2.

¹⁵⁷ Ettevalmistused noorsoofestivaliks. – Sirp ja Vasar 24.02.1956, lk 7. Ettevalmistused nõukogude noorsoo üleliiduliseks festivaliks. – Sirp ja Vasar 2.03.1956, lk 7.

laulupidude ja laulupäevade korraldamisega isetegevusringide arv vabariigis aasta-aastalt küll tõusnud, kuid seoses üleliidulise nõukogude noorsoo festivaliga tuli parandada tööd eelkõige noorte hulgas. Tööd tuli mitmekesistada: „enamiku laulukooride, orkestrite ja rahvatantsukollektiivide repertuaar on paljudes rajoonides ühesugune, äärmiselt vähe pööratakse veel tähelepanu rahva omaloomingu arendamisele.“ Kultuuriministri asetäitja juhtis tähelepanu ka kultuuriasutuste „materiaalsele baasile“: „Meil on veel palju laokil rahvamaju, neis endis ja nende ümbruses puudub elementaarsemgi kord“.¹⁵⁸

Sirbi ja Vasara lehekülgedel peegeldub isetegevuslik aktiivsus: „Tugevale pakasele ning hangedesse mattunud teedele vaatamata saabus 18. ja 19. veebruaril Võrru üle 500 isetegevuslase rajooni kolhoosiküladest, et osa võtta riiklike klubiliste asutuste ja kolhoosiklubide kunstilise isetegevuse rajooni ülevaatusel.“¹⁵⁹ Viljandis rõõmustas veel säilinud sümfoonilise muusikaharrastamise traditsioon: „kõrvuti mängijatega vanemast generatsioonist istusid pultide taga paljud noored pillimehed, kes löid vapralt kaas üldises ansamblis“.¹⁶⁰ „Väga tõsiselt võtavad asja Hiiumaa isetegevuslased, ja kui esinejate tase siiski ei küüni vabariigi keskmisest kõrgemale — eriti näiteringide osas —, siis ei saa ühtki paha sõna öelda hiidlastele endile. Igast esinemisest oli tunda, et pole puudust heast tahtest ja huvist, vaid asjatundlikust juhendamisest.“¹⁶¹ „Muidu oli kõik õige, samm oli puhas, nooruslikku erksust oli ka, ainult näoilmed olid tantsijatel peaaegu niisugused, nagu läheksid nad matusele,“ kõlab sekka ka etteheiteid.¹⁶²

Festivali üleskutse kultuurielu elavdada ja noori kaasata tõstis teravalt päevakorda mitmeid seni lahendamata praktilisi küsimusi, nagu maapiirkondade kütmata-sisustamata ja lagunevad kultuurihooned, asjatundlike juhendajate ja muusikainstrumentide puudumine — „pole juhte, pole pille ja seetõttu ka mängijaid“.¹⁶³ Aprillis tegi Rapla rajooni kolhooside, sovhooside, ettevõtete, kultuurhariduslike asutuste ja komsomoli aktiiv Sirbi ja Vasara vahendusel üleskutse kõigile vabariigi kolhoosidele ja sovhoosidele „võtta osa kultuuriasutuste materiaalse baasi tugevdamisest, et muuta need inimeste vaba aja veetmise kaunisteks ning hubasteks paikadeks“.¹⁶⁴ Samas esilehel on toodud lühiülevaade EKP Keskkomitee sekretariaadis toimunud arutelust, kus Rapla rajooni algatus kiideti heaks kui „õigeaegne ja

¹⁵⁸ **Jaanimägi, E.** Lähemale elule. – Sirp ja Vasar 16.03.1956, lk 3.

¹⁵⁹ **Tulp, V.** Võru rajooni isetegevuslaste esinemised. – Sirp ja Vasar 24.02.1956, lk 6.

¹⁶⁰ **Kõrvits, H.** Muusikast Viljandi rajooni ülevaatusel. – Sirp ja Vasar 9.03.1956, lk 6.

¹⁶¹ **Liiv, A.** Hiidlastel on head tahet. Jutuajamine žürii liikmetega. – Sirp ja Vasar 30.03.1956, lk 6.

¹⁶² **Tamberg, K.** Kui kõikjale jätkuks asjatundlikke juhendajaid. – Sirp ja Vasar 23.03.1956, lk 1.

¹⁶³ **Kõrvits, H.** Muusikast Viljandi rajooni ülevaatusel. – Sirp ja Vasar 9.03.1956, lk 6.

¹⁶⁴ Rapla rajooni kolhooside, sovhooside, ettevõtete, kultuurhariduslike asutuste ja komsomoli aktiivi üleskutse kõigile vabariigi kolhoosidele ja sovhoosidele. – Sirp ja Vasar 13.04.1956, lk 1.

vajalik üritus“, ning soovitati kõigil vabariigi rajoonikomiteedel seda „väärtuslikku algatust toetada“, organiseerides rajoonides rahvamajade ja raamatukogude remonti ning varustada neid inventariga. EKP KK sekretariaat kohustas ELKNÜ Keskkomiteed „seondama kultuurhariduslike asutuste remontimise ja inventariga varustamise ning nende territooriumil haljasalade rajamise töid ettevalmistustega nõukogude noorsoo festivaliks“. ¹⁶⁵

Aprillis toimus Eesti NSV I Noorsoofestivali Organiseerimiskomitee istung, kus kinnitati Eesti NSV I Noorsoofestivali juhend ja konkursi tingimused festivali embleemi ning laureaadi medali kavandile. (Moodustati alakomisjonid: finants-majanduskomisjon (esimees E. Kaarma); kunstilise isetegevuse komisjon (esimees E. Jaanimägi); kehakultuurikomisjon (esimees B. Tolbast); kirjanduse ja kunsti komisjon (esimees J. Jürna) ja propagandakomisjon (esimees K. Pantelejeva)). ¹⁶⁶ Festivalist osavõtjatele isetegevuslastele avati Heliloojate Liidu juures Tallinnas ja Tartu osakonnas konsultatsioonipunktid algajate ja isetegevuslike heliloojate abistamiseks; Konservatooriumi juures aga konsultatsioonideks koorijuhtimise, kompositsiooni, orkestripillide käsitsemise, laulu ja klaverimängu alal. ¹⁶⁷

Alanud festivaliks valmistumise perioodil kirjutab ELKNÜ Keskkomitee sekretär, festivali orgkomitee liige Klara Pantelejeva: „Komsomolikomiteede, festivali organiseerimiskomiteede ülesandeks on igati toetada noorte algatust, mitte suruda kõigile organisatsioonidele peale ühesugust retsepti ühe või teise ürituse läbiviimisel. Mida rohkem on üllatavaid ja uudseid ettepanekuid, seda parem. Festival on kõigi noorte ühine üritus, nad kõik peavad end tundma selle peremehena, see ongi kõige tähtsam.“ Kõige vastutusrikkam oligi just festivali esimene etapp: „Ülesanne on selles, et festival viidaks läbi igas külas, igas tehases ja ettevõttes, et festivalist võtaks osa iga komsomoliorganisatsioon.“ ¹⁶⁸

Noorsoofestival polnud 1956. aastal ainus noori massiliselt kaasav liikumine NSV Liidus – maikuus avaldati üleskutse „suunata oma ridadest 1956.–1957. aastal 400 000 – 500 000 noormeest ja neidu elektrijaamade, metallurgia-, keemia-, naftatöötlemis ja masinaehitustehaste, maagi- ja söekaevanduste, raudteede ning monteeritava raudbetooni tehaste ehitamisele meie maa ida- ja põhjapiirkondades ning Donetsi basseinis“. ¹⁶⁹

¹⁶⁵ Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitees. – Sirp ja Vasar 13.04.1956, lk 1.

¹⁶⁶ Eesti NSV I Noorsoofestivalil Organiseerimiskomitees. – Sirp ja Vasar 6.04.1956, lk 1.

¹⁶⁷ Konsultatsioonid algajatele ja isetegevuslikele heliloojatele. – Sirp ja Vasar 20.04.1956, lk 8.

¹⁶⁸ **Pantelejeva, K.** Kõigi noorte ühisel jõul. – Sirp ja Vasar 25.05.1956, lk 1.

¹⁶⁹ Noored entusiastid. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu pöördumine komsomoliorganisatsioonide, kommunistlike noorte ja kogu Nõukogudemaa noorsoo poole. – Sirp ja Vasar 25.05.1956, lk 1.

Festivali teemat lahatakse taas juunikuises artiklis, kus kirjeldatakse ettevalmistuste käiku maapiirkondades Vändra rajooni näitel.¹⁷⁰ Veebruaris „polnud noortel esialgu selget ettekujutust, kuidas festivali korraldada“, sest juhendit polnud, ning sõideti Tallinnasse nõu küsima. „Seltsimeestelt ELKNÜ Keskkomitees said nad sõbralikult noomida: milleks alati pikad ja üksikasjalised juhendid“, peamine, et noortel oleks huvitav! Märtsis ilmus üleliiduline, maikuus vabariiklik juhend. Hiljuti olid saabunud metoodilised juhendid festivali ettevalmistamise ja läbiviimise kohta, andes täpsemaid viiteid ürituste korraldamiseks. Oli vaele vestusi: „Kavandatud rinnamärgist ei tulnudki midagi välja, kuigi kavand oli ilus. Kunstitoodete Kombinaadi kalkulasioonid näitasid, et iga lihtsast plekist märgikese eest tuleks maksta 2 rubla, laureaadi emailitud märgi eest 100 rubla.“ Aprillis esinesid rajooni koolinoored žürii ees, parimad said võimaluse 23. ja 24. juunil esineda rahvapeol: jaanilaupäeva hommikul oli kergejõustikuvõistlus Vändra staadionil, õhtul aga rongkäik läbi rajoonikeskuse kultuuriparki rahvapeole.¹⁷¹

Juuni lõpus toimusid pingelised võistlused Tallinnas: viidi läbi iga-aastane klubiliste asutuste ja kolhoosiklubide kunstilise isetegevuse vabariiklik ülevaatus. Esinesid „parematest parimad, need, kes on käinud läbi rajoonide ülevaatusete filtri“. ¹⁷² Publiku huvi oli suur – „õigus nõuda head kunsti on igati põhjendatud“ – ja sõel tihe: ülevaatusete esimeses kahes voorus 27 000 osavõtnust valiti vabariiklikule ülevaatusetele ligi neli tuhat. Nende hulgas umbes 30 koori, ligi 100 vokaal- või instrumentaalansamblit, 30 näiteringi, üle 600 rahvatantsija ja 100 võimleja ning akrobaadi, umbes 60 deklamaatorit, üle 100 solisti. Eesti NSV Kultuuriministeeriumi poolt premeeriti „väärtuslike auhindadega“ 87 parimat kollektiivi ja üksikesinejat: võitjatele rändpunalipp ja kas magnetofon, akordion, kannel, prožektorid vms.¹⁷³

1956. aasta oli kultuuritihe – valmistuti ka aasta lõpul Moskvast toimuvaks Eesti NSV kunsti ja kirjanduse dekaadiks, mis kultuuriministri A. Ansbergi sõnul oli „kogu meie rahvusliku kultuuri arengu suureks loominguliseks aruandeks“. ¹⁷⁴ „Erinevalt senitoimunud dekaadidest, arvesse võttes meie isetegevusliku kunsti küllaltki kõrget taset, esineb Eesti NSV kunsti ja kirjanduse dekaadil arvukalt isetegevuslikke kollektiive,“ tunnustab kultuuriminister vabariigi taidluskollektiive.

¹⁷⁰ Liiv, A. Käes on festivalipäevad. Esimene proov. – Sirp ja Vasar 15.06.1956, lk 5.

¹⁷¹ Samas.

¹⁷² Tere tulemast ülevaatusetele! 29.06.1956, lk 1.

¹⁷³ Ülevaatusete parimad. – Sirp ja Vasar 6.07.1956, lk 6.

¹⁷⁴ Ansberg, A. Eesti NSV kultuuriminister. Vabariigi kultuurielu suursündmus. – Sirp ja Vasar 27.07.1956, lk 1.

Juulis saadeti Balti jaamast tee 1957. aasta esimene ešelon uudismaale. Eelmisel aastal oldi eesti noortega rahule jäänud, sel korral asus tee 200 noort.¹⁷⁵

1956. aasta septembris ilmus artikkel „Milliseks kujuneb noorsoofestival“, mis annab tagasivaate ettevalmistusperioodile ning juhib tähelepanu mõningatele puudustele ees seisva Tallinna noorsoofestivali korraldustöös.¹⁷⁶ Etteheiteks oli, et: „tuntud kunstimeistrid“ esinevad noortele vähe, ehkki kava näeb nii ette; polnud veel Tallinna festivali ürituste kava ja plaani, „kuidas peaks Tallinn välja nägema“; „festivalil ei tohiks puududa tuhanded tuvid. Kust neid võtta?“; puudus festivali puudutav propaganda. Propaganda vähesusega raadios ja ajakirjanduses põhjendati ka fakti, et paljud noored ei teadnud midagi käimasolevast festivalist. Festivali esimene etapp – isetegevusringide loomine, konkursid ja massiüritused – mis kava kohaselt algas septembris, avati vabariigi rajoonides juba jaanipäeval. Üleliidulisest juhendist kõrvalekaldumise põhjuseks oli „meie vabariigi ilmastikuolud, sest hilissügisel on raskem läbi viia massipidustusi“.

Suvised üritused õnnestusid hästi. Otepääl mindi rongkäigus põlevate tõrvikutega Pühajärvele, süüdati jaanituled ja toimus karneval. Tapal, kus hämariku saabudes süttis ilutulestik, sõideti värviliste lippude ja tõrvikutega ehitud paatides järvel. Vanad rahvatraditsioonid elustusid massimontaažis „Jaan lä'eb jaanitulele“. Narva noored pühendasid oma festivalipeo linna 700 aasta juubelile. Pärnus tehti väljasõit Valgeranda jne. „Need kõik olid tõepoolest uudsed üritused“, mille korraldamises väljendus julgeid mõtteid „rohkem kui kunagi varem“. Samas korraldati mitmel pool endiselt „isegi ohtlikult sarnaseid“, noortele ebahuvitavaid üritusi „ühe ja sama, juba tüütuks muutunud retsepti järgi – sissejuhatav kõne, kontsert, tants“. Suviste karnevalide, isetegevuskontsertide, spordivõistluste õnnestumise tagasid juba toimivad isetegevusringid – „esinesid samad isetegevuslased, kes andsid eelmise kontserdi ja kümneid kontserte enne seda“. Nüüd, septembris, polnud „märgatagi, et festival on alles ees“. Kaasamata olid näiteks Tallinna suured noortekollektiivid, sest komsomoli algorganisatsioonide sekretärile oli festivali teema ikka veel „ähmane“. Artiklis rõhutatakse: „Seni on festivali ettevalmistamisega tegelnud peamiselt komsomoliorganisatsioonid,“ ja „komsomolikomiteed on oma õlgadel kandnud rõhuva enamiku organiseerimiskustest. Koostöö kultuuriasutuste ja ametiühinguorganisatsioonidega puudub reas rajoonides peaaegu täiesti.“ Lahkarvamusi põhjustas artikli sõnul kontsertidest laekuv tulu: vastavalt üleliidulisele noorsoofestivali juhendile läks raha festivalifondi, samas oli see ka rahvamajade

¹⁷⁵ Uudismaadele! – Sirp ja Vasar 12.07.1957, lk 1.

¹⁷⁶ Milliseks kujuneb noorsoofestival. – Sirp ja Vasar 21.09.1956, lk 1.

sissetulekuallikas. „Eraldatus viib vahel otse anekdootlike vaidlusteni, kas äsjaloodud isetegevusring on ellu äratatud festivali raames või kultuuritöötajate poolt,“ selgitatakse tekkinud olukorda.¹⁷⁷

Augustis kuulutas Eesti NSV I Noorsoofestivali organiseerimiskomitee välja konkursid muusika- ja kirjandusteostele ning kujutava kunsti, tarbekunsti ja kunstilise fotograafia alal. „Osaleda võivad kõik kuni 35 aastased. Muusika-, kirjanduse-, kunsti- ja tarbekunstialaste konkursside parimate tööde äramärgimiseks on ette nähtud preemiad kõigil aladel I koht 10 000 rbl., II koht 5000 rbl., III koht 2500 rbl. ning 7 ergutusauhinda à 1000 rbl. Kunstilise fotograafia alase konkursi paremate tööde äramärgimiseks on eraldatud preemiad: I koht 2000 rbl., II koht 1500 rbl., III koht 1000 rbl ning 7 ergutusauhinda à 500 rbl. Konkursside žüriidel on õigus jätta preemia välja andmata või teostada ümberjagamist.“¹⁷⁸

Oktoobris ilmus Sirbis ja Vasaras festivali-teemaline arvamyslugu ELKNÜ Keskkomitee agitatsiooni-propaganda osakonna juhataja asetäitjalt, festivali orgkomitee liikmelt Elsa Värtelt.¹⁷⁹ Tema sõnul oldi festivali ühest peamisest eesmärgist, uute, värskemate ja noortepärasemate töövormide rakendamisest veel kaugel. Suvised festivalipeod olid tema sõnul „šabloonilised“, korraldatud juba olemasolevate isetegevuslaste jõul ning noorte ühistegevus elavnes vaid üksikutes kohtades. „Mitmele üritusele kleebiti lihtsalt peale festivali silt või, nagu öeldakse, viidi see festivali raamidesse“: rajooni spartakiaad nimetati „festivali raames toimuvaks spartakiaadiks“, laulupäevad, rahvapeod peeti samuti „festivali raamides“ jne. Ka septembris alanud noorsoofestivali esimene etapp kavatseti tema sõnul korraldada „ammu tegutsevate kollektiivide osavõtul ja lugeda oma töö sellega lõppenuks“. Festivali organiseerimisse suhtuti „formaalselt ja külmalt“, ürituse eesotsas seisvat „tuimad „tšinovnikud“, kes ei näe noori nende rõõmude ja muredega. Maarajoonides andis tunda komsomoliorganisatsioonide väikesearvulisus. „Praegu pole küsimus ruumide puudumises, vaid isetegevusliku ja sportliku tegevuse lünklikus organiseerimises!“ sõnab Elsa Värte. Kollektiividel puudusid tema sõnul juhid ja juhendajad eelkõige väikeste palkade tõttu. „Festival pole ainult lõbustusürituste sari, vaid midagi hoopis suuremat ja tõsisemat“.¹⁸⁰

Alanud 1957. aastal kajastas Sirp ja Vasar järjekindlalt festivaliüritusi rajoonides. Vändra rajoonis korraldati esinejate rohkuse tõttu lõppkontserdi eel kaks valikkontserti.¹⁸¹

¹⁷⁷ Milliseks kujuneb noorsoofestival. – Sirp ja Vasar 21.09.1956, lk 1.

¹⁷⁸ Eesti NSV I noorsoofestivali loomingulised konkursid. – Sirp ja Vasar 31.08.1956, lk 4.

¹⁷⁹ Värte, E. Festivali „raamidest“ ja tõelisest festivalist. – Sirp ja Vasar 26.10.1956, lk 7.

¹⁸⁰ Värte, E. Festivali „raamidest“ ja tõelisest festivalist. – Sirp ja Vasar 26.10.1956, lk 7.

¹⁸¹ Algasid festivali valikkontserdid. – Sirp ja Vasar 15.02.1957, lk 7.

Valga kultuurimajas ja keskkoolis toimus noorte festivalipidu, millest võttis osa ligi 1000 isetegevuslast. Jõhvis kestis rajooni kunstilise isetegevuse festivalikonkurss kolm päeva, sellest võttis osa üle 600 inimese jne.¹⁸² ELKNÜ Tallinna Linnakomitee sekretäri Dimitri Brunsi sõnul võttis Tallinna rajoonide festivaliüritustest osa ligi 8000 isetegevuslast, neist 5000 pääses ülelinnalisele festivalile. Festivalieelsel aastal tekkis linnas ligi sada uut isetegevuskollektiivi.¹⁸³ Aprillis esinesid Riiklikus Vene Draamateatris Tallinna I noorsoofestivali konkursside parimad isetegevuskollektiivid ja solistid, noored tantsijad, muusikud ja lauljad, kes „taotlesid austavat õigust esineda Eesti I noorsoofestivalil“.¹⁸⁴

Noorsoofestival lisas hoogu ka noorte heliloojate loomingule, kirjutatakse kultuurilehes.¹⁸⁵ Suurt huvi heliloojate konkursi vastu näitas sellele saadetud tööde arv – 121 teost. Žürii otsustas välja anda neli preemiat: teise preemia (5000 rubla) väärilisteks tunnistati Veljo Tormise avamäng sümfooniaorkestrile „Pidupäev“ ja Ülo Vinteri kantaat „Kevadele“. Kolmas preemia anti Harri Otsale marsi „Noored matkajad“ eest puhkpilliorkestrile ja Tallinna Riikliku Konservatooriumi IV kursuse üliõpilasele Heino Lemmikule „Rondo“ eest flöödile ja klaverile.

Aprillis selgusid Eesti NSV I Noorsoofestivali kirjandusvõistluse tulemused, žürii otsustas esimest ja teist auhinda mitte välja anda.¹⁸⁶ III preemia ja 2500 rubla luuletuse „Ta tuli“ eest pälvis Vladimir Beekman. Ergutuspreemia 1000 rbl ja tuusiku ülemaailmsele noorsoofestivalile Moskvasse sai luuletuse „Vihmane sügis“ autor Paul Haavaoks ja lühijutu „Äike“ autor Kuno Kuus. Veel jagati ergutuspreemiaid ja tuusikuid ülemaailmsele noorsoofestivalile Moskvasse kümnele autorile ja märgiti ära kahekümne viie autori töö.

Aprilli lõpus avati Tallinna Kunstihoones noorte kunstnike teoste näitus.¹⁸⁷ Näitus koostati noorsoofestivali konkursi töödest – kujutava kunsti teostest: maal, skulptuur, graafika; ja tarbekunsti esemetest: keraamika, puit-, metall-, nahk-, tekstiilehistööd jne. Osalesid nii kutselised kui isetegevuslikud kunstnikud. „Väljapanekute paremik lähetatakse ülemaailmsele demokraatliku noorsoo festivalile Moskvasse“. Ka tarbe- ja kujutava kunsti konkursi žürii otsustas I ja II preemiat mitte välja anda.¹⁸⁸ Ergutuspreemiad said maali alal E. Allsalu, L.

¹⁸² Elav osavõtt festivali konkurssidest. – Sirp ja Vasar 19.04.1957, lk 8.

¹⁸³ Väli, H. Festivalilinna. – Sirp ja Vasar 19.07.1957, lk 4.

¹⁸⁴ Tallinna festivalist osavõtjate kontsert. – Sirp ja Vasar 4.05.1957, lk 8.

¹⁸⁵ Noorsoofestivali konkursi võitjad. – Sirp ja Vasar 29.03.1957, lk 3.

¹⁸⁶ Eesti NSV I noorsoofestivali kirjandusvõistluse tulemused. – Sirp ja Vasar 26.04.1957, lk 5.

¹⁸⁷ Noorte kunstnike näituselt. – Sirp ja Vasar 10.05.1957, lk 6.

¹⁸⁸ Noorsoofestivali tarbe- ja kujutava kunsti konkursi tulemused. – Sirp ja Vasar 10.05.1957, lk 6.

Muuga, R. Raamat. Skulptuuris anti III preemia E. Taniloo töödele. Tarbekunsti alal hinnati III preemiaga keraamikuid Imbi Karu ja Juta Matvei.

Eesti NSV I Noorsoofestivali fotovõistlusele esitati üle tuhande töö. Parimateks tunnustati Andres Söödi fotod „Sillutajad“, „Kevadõhtu“, „Pikkjalg“ ja „Ema portree“, mille eest määrati teine preemia.¹⁸⁹

21. mail 1957. aastal toimus Eesti NSV I Noorsoofestivali organiseerimiskomitee istung, kus kinnitati festivali ürituste plaan: 21.–23. juunil oodati Tallinna parimaid isetegevuslasi – linnade ja rajoonide konkursside võitjaid, üliõpilasi, maa- ja töölisnoorte delegatsioone ning nõukogude vennasrahvaste noorsoo esindajaid.¹⁹⁰

Juunis toimusid vabariigis taas suuremad suveüritused. Pühapäeval, 9. juunil Tallinna I Noorsoofestivali laureaate vabaõhukontsert, kus esinesid pealinna parimad koorid, rahvatantsurühmad, kunstilise võimlemise ja akrobaatika kollektiivid, rahvapilli- ja puhkpilliorkestrid, solistid.¹⁹¹ Juunis-juulis viidi läbi rajoonide laulupäevad, rahvapeod ja muud noorsoofestivali üritused Haapsalus, Neerutis, Pärnus, Keilas jm. Rapla rajooni laulupäev korraldati Kohilas, Haanja ringkonna laulupäev Suurel Munamäel. Seitsmendat korda laulsid ja tantsisid abjalased Karksi mägedes, Harju rajooni isetegevuslased astusid kuulajate vaatajate ette Aruküla männikus.¹⁹²

Ajakirjanduses avaldati I vabariikliku noorsoofestivali kutseliste kunstnike konkursi žürii kokkuvõtte. I koha ja kuldmedali pälvisid: Tallinna Konservatooriumi üliõpilane Samuel Saulus (flööt); Jaan Reinaste (tšello); Lilian Semper (klaver); Uno Kreen (laul) ja Arne Mikk (rahvalaul); Tallinna Muusikakooli õpilased Vladimir Bonakov (bajaan); Aada Jõgi (klaver); keelpillikvartett, koosseisus L. Erendi, P. Töldsepp, A. Toomingas ja T. Tummeleht; Riikliku Akadeemilise Meeskoori oktett; Eesti Raadio instrumentaalansambel (Saulus, Rjabov, Terasmaa, Loop, Tamman, Kareva); RAT Estonia ooperisolist Paula Padrik; balletiartistid Tiiu Randviir ja Verner Loo ning V. Kingissepa nim. Akadeemilise Draamateatri näitlejad Eino Baskin ja Jaanus Orgulas.¹⁹³

¹⁸⁹ Noorsoofestivali fotovõistluselt. – Sirp ja vasar 21.06.1957, lk 6.

¹⁹⁰ ETA: Vabariikliku festivali organiseerimiskomitees. – Sirp ja Vasar 24.05.1957, lk 6.

¹⁹¹ Vabaõhukontsert lauluväljakul. – Sirp ja Vasar 7.06.1957, lk 8.

¹⁹² Laulupäevad. – Sirp ja Vasar 12.07.1957, lk 4.

¹⁹³ I noorsoofestivali laureaadid. – Sirp ja Vasar 14.06.1957, lk 1.

3.2. Rahvaste sõpruse, rahu ja õitsengu eest! – Eesti NSV I Noorsoofestival Tallinnas

Artiklis „Südamlik tervitus kõigile festivalist osavõtjale!“ kirjeldatakse maarajoonide isetegevuslaste ja vennasvabariikide külaliste Tallinnasse saabumise melu mõned päevad enne Eesti NSV Noorsoofestivali avamist 21. juunil.¹⁹⁴ Tartust saabus rongitais noori: ligi 700 kooli- ja töölisnoort, üliõpilast. Kaugemalt saabus esimene delegatsioon Kasahstanist – „sealse Riikliku Konservatooriumi kolm üliõpilast, noor müürsepp-eesrindlane ja komsomolitöötaja“. Külalisi oli Valgevenest, Usbekistanist, Moldaaviast, Armeenias jne.

17. juunil algasid Tallinnas noorsoofestivali kunstilise isetegevuse vabariiklikud konkursid.¹⁹⁵ Esimesel võistluspäeval astusid üles Tallinna kollektiivid ja solistid, 18–19. juunil isetegevuslased teistest linnadest ja rajoonidest. 20. juunil olid tules eelmiste päevade parimad. Ees ootasid pingelised võistluspäevad – tunnustusele pretendeerisid kümned koorid tuhandete lauljatega, 48 mitmesugust orkestrit, sada rahvatantsurühma ligi poolteise tuhande tantsijaga, peale selle solistid mitmesugustelt aladelt jm.¹⁹⁶

28. juuni Sirp ja Vasar toob ära vabariiklikul isetegevuskonkursil I, II ja III kohale tulnud kollektiivide ja solistide nimed.¹⁹⁷ Põhjaliku ülevaate konkurssidest annavad žüriiliikmete märkmed samas lehenumbris toodud artiklis.¹⁹⁸

3.2.1. Ülevaade kunstilise isetegevuse vabariiklikest konkurssidest

Eesti NSV Rahvaloomingu ja Metoodilise Töö Keskmaja on koostanud kokkuvõtte Eesti NSV I Noorsoofestivaliga 1957. aastal toimunud kunstilise isetegevuse konkurssidest.¹⁹⁹ Dokument annab põhjaliku ülevaate isetegevusliku töö tulemustest: kooride; vokaalansamblite, -solistide; puhkpilli- ja sümfooniaorkestrite; rahvapilliorkestrite, -ansamblite ja -solistide; instrumentaalmuusika; estraadiorkestrite ja -ansamblite; sõnakunsti; rahva- ja klassikalise tantsu solistide ning rahvatantsurühmade kunstilisest tasemest.

„Kooride esinemise puhul võib märkida mõndagi rõõmustavat,“ seisab ülevaates. Konkursil olid esindatud kõik kooriliigid. Tallinna ja Tartu üliõpilaskooride „tase oli kontsertkooridele nõutaval kõrgusel“. Mõned kriitilised märkused, näiteks „ettekande meeleolu

¹⁹⁴ Südamlik tervitus kõigile festivalist osavõtjale! – Sirp ja Vasar 21.06.1957, lk 1.

¹⁹⁵ Eesti NSV I noorsoofestivali kunstilise isetegevuse konkursid. – Sirp ja Vasar 14.06.1957, lk 1.

¹⁹⁶ Südamlik tervitus kõigile festivalist osavõtjale! – Sirp ja Vasar 21.06.1957, lk 1.

¹⁹⁷ Nema said festivali laureaatideks. – Sirp ja Vasar 28.06.1957, lk 6.

¹⁹⁸ Kümnest võistlusringist. Žüriiliikmete märkmeid. – Sirp ja Vasar 28.06.1957, lk 4.

¹⁹⁹ Eesti NSV Rahvaloomingu ja Metoodilise Töö Keskmaja poolt koostatud kokkuvõtte Eesti NSV I Noorsoofestivali kunstilistest konkurssidest, Tallinn 1957. Noorsoo festivali materjalid, TLA.R-1.15.175, I 144–168.

puudumine“ ei varjuta tõdemust, et „kooride ettekandeline tase on üldiselt tõusnud.“ Kaasa aitas „professionaalse hariduse saanud dirigentide kasvanud arv ja ka iga-aastased koorijuhtide suvekursused Pärnus.“ Isetegevuslaste seas olid selgelt populaarsust võitmas vokaalansamblid – vabariiklikul võistlusel osales üle saja ansambli enam kui kuuesaja lauljaga. „See ei ole sugugi väike arv, kui silmas pidada, et võistlustel esinesid sedapuhku ainult parimad noorteansamblid.“ Konkursil kõlasid ettekande põhjal suurepärase tulemustega esitused, mis ei jäänud maha professionaalsest tasemest. Festivalivõistluse käigus oli olukord paranenud ka repertuaari osas, mis alles hiljuti oli olnud liiga ühekülgne: esitati 142 erinevat laulu, neist 55 eesti heliloojate looming – varem oli eesti autorite osatähtsus olnud väike. Tõsiseks probleemiks oli aga repertuaari nappus trükiväljaannetena – laulusõnu paljundati ja levitati käsitsi, „kodusel teel“.²⁰⁰

Vabariiklikul konkursil osales 112 vokaalsolisti. Siin ületas konkursi kunstiline tase kõik eelnevad ülevaatused: „on rõõmustav märkida, et ikka uusi ja uusi noori astub selle kauni kunstiala harrastajate hulka. Toimunud konkursil oli rikkalikult noori, ilusaid ja värskeid hääli ning head ettekannet.“²⁰¹ Repertuaari valikul „kalduti valdavalt estraadi poole, kergemasisulise laulu ja ettekandelaadi poole,“ klassikat lauldi vähe, tõdetakse kahetsusega.

Vabariiklikule lõpp-konkursile olid pääsenud 19 puhkpilliorkestrit ja Tartu Riikliku Ülikooli sümfooniaorkester. Kui seni olid puhkpillimuusikat arendanud kultuurimajad, siis nüüd olid konkursil ka keskõppeasutuste orkestrid, näiteks 10 keskkooli orkestrit. Konkursil osales veel 11 eesti rahvapilliorkestrit-ansamblit, 9 erineva koosseisuga keelpilliorkestrit, 5 akordioni-bajaaniansamblit, parmupillikvartett, puuhalutrio, vene rahvapilliorkester, 5 kandesolisti, 1 lõõtspillisolisti, 1 parmupillisolist ja 1 balalaikasolist. „Vabariigis on väga levinud keelpilliorkestrid, peamiselt mandoliiniiorkestrid mitmesuguste keelpillide lisanditega.“ Tõdetakse, et rahvapillimuusikaga võiks koolinoored enam tegeleda, sellel „ei ole näha arengu perspektiive“, kuna harrastajad on valdavalt „vanemad muusikategelased“. Tuleks palju tõsisemalt seda ala propageerida, hoolitseda pillide tootmise ja levitamise eest, korraldada seminare jne. Instrumentaalmuusikutest esines kümme noort pianisti, 5 viuldajat, üks klarnetist, 3 trompeti solisti ja üks trio. „Nõrgalt olid esindatud Tallinn, Tartu, Narva, Kohtla-Järve jt linnad, ehkki seal töötavad laste muusikakoolid.“²⁰² Rohkesti esitati klassikat, oli rida andekaid pianiste, kellel kahjuks puudus õige juhendaja, kuid kes „kindlasti peaks edasi

²⁰⁰ Eesti NSV Rahvaloomingu ja Metoodilise Töö Keskmaja poolt koostatud kokkuvõtte Eesti NSV I Noorsoofestivali kunstilistest konkurssidest, Tallinn 1957. TLA.R-1.15.17, 1 146–149.

²⁰¹ Samas, 1 150.

²⁰² Samas, 1 156.

õppima“ (nt Olvo Rein). „Oluline oleks just koolides juba maast-madalast äratada noortes huvi instrumentaalmuusika vastu.“²⁰³ Konkursil astus üles terve rida juba esinemiskogemusega ja tehniliselt heal tasemel estraadiorkestrit ja-ansamblit.

Noorte huvi oli viimastel aastatel tõusnud ka sõnakunsti vastu: konkursil võistles 70 deklamaatorit ja 12 estraadiringi, kuid head olid neist väga üksikud. Rahva- ja klassikalise tantsu alal võisteldi samuti küllalt erineva tasemega: kiita said näiteks Tallinna Madruste klubi solistid („Tatari tants“) ja Tartu Ohvitseride Maja ning Järva-Jaani, Kanepi ja Aravete rahvamajade tantsurühmad. Otse professionaalset tantsumeisterlikkust näitasid üles TRÜ ja ENSV Riikliku Filharmoonia rühmad. „Tantsuline treening ja õige repertuaaripoliitika on edu alus. Tuleb alustada lihtsaist etnograafilistest eesti tantsudest,“ märgitakse ülevaates. „Rajoonide kultuuri- ja haridusosakondadel seisab ees tõsine töö tantsuelu hoogustamisel meie rahvamajades ja koolides,“ rahvatantsukultuuri edenemiseks ei piisa ülevaltpoolt tulevatest direktiividest, „see oleneb ikka kohalikust juhtimistööst“.²⁰⁴ Ka rahvariiede osas oli hindaja sõnul suur samm edasi astunud: oli ilusaid eesti rahvariideid, ning ka teiste rahvaste tantse esitati vastavalt rahvariides. Et eesti rahvariiderikkus unustusehõlma ei jääks, soovitab ülevaate koostaja enam kasutada erinevaid piirkondlikke rahvarõivaid, järgides kindlasti õiget kandmiskultuuri: „eesti rahvariide juurde kuuluvad eelkõige originaalsed eestimustrilised õlarätid ja valged pikad sukad.“²⁰⁵

3.3. Eesti NSV I Noorsoofestivali pidustused Tallinnas

21.–24. juunil Tallinnas toimuva Eesti NSV I Noorsoofestivali „Pidustuste kava“ leiame 21. juuni Sirbi ja Vasara esilehelt.

Tagasivaates vahendab festivali melu 28. juuni kultuurileht.²⁰⁶ Oli suve algus, kuid Tallinnas õitsesid alles sirelid ja kastanid – ilmad olid festivalipäevil jahedad. Lisaks õiteilule lehvis vanas linnas „igavärvilisi lippe ja lipukesi, loosungeid ja plakateid ning suuri festivaliembleeme.“

„21. juuni õhtupoolikul, kodanliku valitsuse kukutamise 17. mälestusväärset aastapäeval“ valitses südalinnas „jälle eriline elevus“: punaste lippudega noortekolonnid rivistusid Mäetehnikumi väljakule Nõukogude Eesti eest langenute mälestusele pühendatud

²⁰³ Eesti NSV Rahvaloomingu ja Metoodilise Töö Keskmaja poolt koostatud kokkuvõte Eesti NSV I Noorsoofestivali kunstilistest konkurssidest, Tallinn 1957. TLA.R-1.15.17, l 156.

²⁰⁴ Samas, l 165.

²⁰⁵ Samas, l 167.

²⁰⁶ **Kruus, O.** Noorsoo pidupäev. – Sirp ja Vasar 28.06.1957, lk 4–6.

miitingule, „samas seisavad ka Nõukogude armee sõdurite rohekashallid ja sõjalaevastiku madruste valgepluusilised rivid“. Kell 18 liikus pidulik rongkäik Võidu väljakule: „Ees sammuvad kindlas rivis Abja noored – nad ei ole üksi tähestikus esimesed, vaid ka põllumajanduse arendamisel on saavutanud tublisid tulemusi.“ Järgnesid lillede ja viljavihkudega rahvarõivastes noored, Vändra karu, Jõhvi noormehed kaevurimütsides, „südvestrites ja õlikuubedes kalurid“, Tartu tudengid valgetes vormimütsides. Rongkäik liikus lauluväljakule, kus Eesti NSV I noorsoofestivali avas ÜLKNÜ esimene sekretär Vaino Väljas. Kõnede lõppedes kaikus laululavalt ühendkooride esituses võimsalt „Partei meid juhib“. Gennadi Podelski laulu „Meie festival“ sõnade „tuhat valget tuvi laotuses lendab“ juures tõusiski piduliste käest lendu parv tuvisid. Öhtu lõppes värviliste rakettidega, „kaugele paistavad reidilt festivali tervituseks illumineeritud laevad“.²⁰⁷

Teisel festivali päeval, 22. juuni öhtul toimusid isetegevuslaste esinemised, puhkeöhtud, peotantsude võistlus, „demonstreeriti moeuudiseid“ jne. Keskseks ürituseks kujunes rahvaste sõpruse pidu Kadrioru „Dünamo“ staadionil rahvatantsude ja -lauludega, kus astusid üles ka kaugemad külalised.

Pühapäeval 23. juunil, festivali lõpupäeval, oli ilm kõle ja taevaskilves. Põnevust hoidis ülal öhtune „festivali suurnumber“ – karnevalirongkäik Võidu väljakule: „Rongkäigu eesotsas liigub hiigelsuur festivali embleem, mida saadavad neeger, hiinlane ja eurooplane. Neile järgneb lippudega rahvaste sõpruse kolonn. Ja seal seisab kaljurüüal suurekasvuline Kalevipoeg ja hoiab kinni aheldatud Sarvikut!“ Ratsa ja vankritel järgnevad „muistsed eesti sõjamehed“, Tasuja tuletunglaga, „ülestõusnud eesti talupojad“, klounid, Murueide tütre ja Vanemuine, Vanapagan ja Kaval-Ants, roostetanud odaga Don Quijote, kolm musketäri ja D'Artagnan, siis Kiir, Toots, Libe jne.

Pidu kestis südaööni. „Raekoja platsil keset tihedat rahvasumma vilksab tuleleeke ja kerkib taeva poole tohutuid suitsupilvi — siin praksub lõbus jaanituli.“ Viimase festivaliüritusena toimus esmaspäeva öhtul RAT Estonias kohtumisöhtu külalistega vennasvabariikidest ja Bulgaaria Rahvavabariigist, vahetati kingitusi. Georg Ots esitas Armeenia I festivali laureaadi Vagaršak Kotojani ballaadi „Armeenia tervitus Eestile“, mille noor helilooja oli koostöös eesti luuletaja Vladimir Beekmaniga loonud Tallinnas festivali päevil.²⁰⁸

²⁰⁷ Kruus, O. Noorsoo pidupäev. – Sirp ja Vasar 28.06.1957, lk 6.

²⁰⁸ Samas, lk 5.

3.4. Üleliiduline nõukogude noorsoo festival Moskvast

Üleliidulise noorsoofestivali lõpetav osa Moskvast algas keskorgkomitee poolt koostatud kava kohaselt üleliiduliste konkurssidega. 24. juunil algasid konkursid klassikalise laulu, klaveri, keel- ja puhkpillide, rahvapillide, kitarri, akordioni, bajaanimängu ning klassikalise balleti, karaktertantsu, rahvatantsu, -laulu, sõnakunsti, estraadi, tsirkuse ja akrobaatika alal; 15. juulil algasid konkursid isetegevuslikele ja professionaalsetele kooridele, rahvamuusika orkestritele, tantsukollektiividele, estraadiorkestritele, agitbrigaadidele.²⁰⁹ Konkurssidele osalema sai sõita vaid Moskvast väljastatud osalejate arvestuskaartide alusel. Vabariiklikes orgkomiteedes need täideti, kinnitati, ja läkitati tagasi Moskvasse, kus need läbi vaadati ning saadeti väljakutsed. Ühtlasi hoiatati: konkursandid, kes saabuvad Moskvasse Keskorgkomitee väljakutseta, konkurssidele ei lubata.²¹⁰

Konkursside parimatele olid ette nähtud preemiad: Esimese järgu preemia – kuldmedal, diplom; teise järgu preemia – hõbemedal, diplom; kolmanda järgu preemia – pronksmedal, diplom. Konkursi laureaate professionaalse kunsti esindajaid autasustati ka tasuta turismireisiga välismaale, loominguliste komanderingutega NSV Liidu piires, komanderingutega Loomingu Majadesse, hinnaliste kingitustega. Konkursi laureaate isetegevuskunsti esindajaid autasustati tasuta sõidu võimalusega VI ülemaailmsele noorsoofestivalile või hinnalise kingitusega.²¹¹

Üleliidulisele festivalile Moskvasse sõitis Eesti noorsoodelegatsiooni koosseisus palju andekaid noori. 24. juuni – 3. juuli esindasid üleliidulise festivali kutseliste kunstnike võistlustel Eesti NSVd: Samuel Saulus (flööt), Lilian Semper ja Aada Jõgi (klaver), Paula Padrik, Urve Tauts, Linda Köögard, Ervin Kärvet, Jüri Pärj ja Uno Kreen (laul), Arne Mikk (rahvalaul), Tiiu Randviir ja Verner Loo ning Mai Murdmaa ja Hendrik Kerge (ballett), Riikliku Akadeemilise Meeskoori oktett (Kosk, Kasekivi, Metsaru, Möldre, Kirs, Kuulpak, Vilgo ja Lätti) ning RAT Estonia vokaalkvartett (Tennosaar, Tralla, Heinapuu, Mikk).²¹²

„Tuua Moskvast üleliiduliselt noorsoofestivali võistlustelt kuusteist kuldmedalit, kaks hõbedat ja viis pronksi – see on tegu, mis kõneleb ise enda eest,“ kirjutab Sirp ja Vasar tunnustavalt, kui osa konkursse oli selja taha jäänud.²¹³ Kuldmadalid võideti kollektiivselt kahe

²⁰⁹ Liiduvabariikide delegatsioonide osalusest Üleliidulise noorsoofestivali lõpetavas osas. 23.04.1957. RA, ERAF.31.81.5, l 18–19.

²¹⁰ ÜLKNÜ Keskkomitee ELKNÜ Keskkomitee sekretärile V. Väljasele 23.04.1957. RA, ERAF.31.81.5, l 32.

²¹¹ Vabariikide, kraide, ja oblastite orgkomiteedele üleliidulise nõukogude noorsoo festivali ettevalmistamise ja läbiviimise asjus. RA, ERAF.31.81.5, l 54.

²¹² Nad esinevad Moskvast. – Sirp ja Vasar 21.06.1957, lk 6.

²¹³ 23 medalit. – Sirp ja Vasar 5.07.1957, lk 7.

vokaalansambli, ETKVL-i klubi naisansambli ning Riikliku Akadeemilise Meeskoori okteti poolt. „Üle ootuste kenasti läks meie noortel balletiartistidel,“ kõik Moskvast võistlustules olnud neli esinejat: Tiiu Randviir, Mai Murdmaa, Verner Loo ja Endrik Kerge omandasid õiguse kanda festivali laureaadi nimetust. Tiiu Randviir sai hõbemedali, pronksmedali pälvis M. Murdmaa partner, koreograafiakooli õpilane Endrik Kerge, „ilmselt andekas ja võimekas tantsija“. Rahvatantsudes kaasa ei võisteldud, küll aga rahvalaulu alal – Tallinna Konservatooriumi I kursuse üliõpilane Arne Mikk pälvis hõbemedali eesti rahvalaulu Kallis Mari, soome Kesäpäiva Kangasalla, indoneesia ja näägri laulude eest. Klassikalise laulu alal oli võistlustules kõige arvukamalt vabariigi noori, kuus lauljat. Pinevas konkurentsist saavutas pronksmedali Estonia solist Paula Padrik. Edukas oli ka flöödimängija Samuel Saulus, kes sai samuti pronksmedali.²¹⁴ Võistlustel tööjõureservide kooride vahel võitis pronksmedali Tallinna Tööstuskooli nr. 2 meeskoor.²¹⁵

„Nüüd on varsti tules suuremad kunstilised kollektiivid“ – kultuurilehe andmetel sõitsid 12. juulil Moskvasse Tartu üliõpilasmeeskoor R. Ritsingu juhatusel, Tartu Riikliku Ülikooli rahvakunstiansambel H. Mikkeli juhatusel ning Eesti Raadio noorte estraadiansambel eesotsas A. Rjaboviga. Medalistide nimekiri täienes: Tartu üliõpilasmeeskoor võitis üleliidulisel festivalil kuldmedali, Tartu Riikliku Ülikooli rahvakunstiansambel H. Mikkeli juhatusel sai hõbemedali ning Eesti Raadio noorte estraadiansambel eesotsas A. Rjaboviga (koosseisus: V. Tamman, U. Loop, H. Kareva, K. Terasmaa, S. Saulus, E. Veebel, U. Naissoo, solistidena noored lauljad Heli Lääts ja Kalmer Tennosaar) samuti hõbemedali.²¹⁶ Noor andekas eesti helilooja Eino Tamberg sai hõbemedali sümfoonilise muusika kategoorias *Concerto grosso*’ga.²¹⁷

Noorsoofestivali organiseerimiskomitee kava nägi ette, et 24. juunil alanud konkursside parimad esitajad jäävad Moskvasse, valmistuma VI ülemaailmse noorsoo- ja tudengifestivali konkurssideks. „Teised pöörduvad tagasi vabariikidesse,“ küsimus nende osalemise kohta üleliidulise festivali lõpuosas pidi lahendatama vabariiklikus orgkomitees. 15. juuliks Moskvasse konkurssidele kutsutud kollektiivid „jäävad Moskvasse osalema Üleliidulise festivali lõpuosas ja VI Ülemaailmsel Noorsoo- ja Tudengifestivalil“. ²¹⁸

²¹⁴ 23 medalit. – Sirp ja Vasar 5.07.1957, lk 7.

²¹⁵ Kahe päeva pärast. – Sirp ja Vasar 26.07.1957, lk 1.

²¹⁶ Samas.

²¹⁷ Kivilo, V. Värske laureaat. Eino Tambergist ja tema *concerto grosso*. – Sirp ja Vasar 19.07.1957, lk 3.

²¹⁸ Üleliidulise nõukogude noorsoo festivali esitajate konkursside läbiviimise korrast. 23.04.1957. RA, ERAF.31.81.5, l 21–22.

Kava kohaselt osalesid üleliidulisel festivalil esindatud liiduvabariikide delegatsioonid ühtlasi ülemaailmse noorsoo- ja tudengifestivali massiüritustes: festivali avamisel keskstaadionil; rahule ja rahvaste sõprusele pühendatud manifestatsioon-miitingul; maanoorte- ja tütarlastepeol; laulu- ja tantsupidustustel; suurel karnevalil; veepeol jt üritustel. Delegatsioonid pidid iga päev korraldama kohtumisi omavahel ja välismaa ning Moskva ja Moskva oblasti noortega. Ka väljapaistvate nõukogude ja välismaa ühiskonnategelaste, teadlaste, loomeinimestega. Iga liiduvabariigi kunstikollektiiv pidi festivalil esitama ühe piduliku kontserdi, igapäevaselt andma kontserte klubides, parkides, väljakutel, osalema suures avatseremoonia tantsusüüdis „Õitse noorus“. Ühtlasi planeeriti ülemaailmse festivali raames korraldada suur üleliidulise noorsoofestivali laureaate lõpukontsert.²¹⁹

ÜLKNÜ Keskkomitee projekti kohaselt esindas ülemaailmsel noorsoofestivalil nõukogude noori 3000 liikmeline delegatsioon, millest 500 töölis- ja maanoorte, õppiva noorsoo ja intelligentsi esindajat, komsomolitöötajat; 700 liikmeline spordigrupp; 1800 liikmeline kunstigrupp.²²⁰

²¹⁹ Liiduvabariikide delegatsioonide osalusest Üleliidulise noorsoofestivali lõpetavas osas, 23.04.1957. RA, ERAF.31.81.5, I 18–19.

²²⁰ Projekt. Nõukogude noorte delegatsiooni ettevalmistamisest VI ülemaailmseks noorsoo- ja tudengifestivaliks, 8.04.1957. RA, ERAF.31.81.5, I 1.

4. VI Ülemaailmne Noorsoo- ja Tudengifestival Moskvas

1957. aastal toimunud rahvusvaheline noorte- ja tudengifestival Moskvas oli 1950. aastate märgiliseks sündmuseks, kujunedes legendiks, omalaadseks kultuurilise pöörde punktiks NSV Liidu ajaloos. Festivali võtmesõna oli avanemine maailmale, eelkõige Läänele – Ameerikale ja Euroopale. Enam kui 30 000 väliskülalise kutsumine seni suletuna hoitud riiki pidi tõestama muutunud olusid, uut poliitilist ja kultuurilist suunda pärast stalinlikku endassesulgumist. Festivali korraldamine on ära märgitud enamikes sula-aega peegeldavates töödes. Sündmust põhjalikult uurinud Soome ajaloolase Pia Koivuneni sõnul rõhutavad sotsialismiperioodi uurijad küll sündmuse olulisust, kuid vähesed viitavad sellele arhiiviallikate põhjal. Ta märgib, et festivali korraldamise eellugu ja tähtsus on palju mitmetahulisemad, kui seniste tõlgenduste põhjal arvatud on.²²¹

4.1. Ülemaailmse noorsoofestivali Moskvas korraldamise eellugu ja ettevalmistamine

Kommunistlik partei ja komsomoliorganisatsioon noorsoofestivali ametliku korraldajana soovisid eelkõige demonstreerida destaliniseerimise protsessi edu ja muutunud poliitilist õhustikku NSV Liidus, kui Hruštšovi salajane kõne XX parteikongressil markeeris tekkinud uusi rõhuasetusi ka nõukogude välispoliitikas. Esiplaanile tõusis rahu ja sõpruse teema, „rahumeelse kooseksisteerimise“ juhtmõte lakkamatu võitluse asemel. Poliitiliselt ja majanduslikult konfrontatsioonilt nihkus tähelepanu nüüd kultuurisfäärile: vastandusid kahe maailmasüsteemi väärtushinnangud ja ideed. Võib öelda, et kui Ameerika suunas vaba maailma eestkõnelejana raudse eesriide taha Ameerika Hääle ja Vaba Euroopa raadiosaateid, siis NSV Liit korraldas vastuseks suurejoonelise noorsoo- ja tudengifestivali, kahtlemata kõrgpoliitilises mõõtkavas vaadeldava kultuuriürituse.²²²

Tegelikult ei olnud festivali Moskvas korraldamisel siiski mitte nii ühemõtteline taust. Pia Koivuneni sõnul saatis komsomoli peasekretär Aleksander Šelepin kommunistliku partei Keskkomiteele juba 1954. aastal kirja, ettepanekuga võõrustada Moskvas 1955. aasta noorsoofestivali. Festivali ametlike organiseerijate, Maailma Demokraatlike Noorte Föderatsiooni ja Rahvusvahelise Üliõpilaste Liidu liikmesmaad ei ilmutanud huvi üritust

²²¹ Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 46.

²²² Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 47.

korraldada. Eelnevad festivalid²²³ olid toimunud nõukogude mõjusfääris Ida-Euroopas, kuid Poola, Bulgaaria ja Albaania, kes Rahvademokraatia maadest polnud veel üritust võõrustanud, ei soovinud seda teha. Moskva näis olevat ainus võimalus. 1955. aasta noorsoofestival toimus siiski Varssavis, ning Moskva sai ürituse korraldajaks 1957. aastal. Ilmselt polnud aastakümneid suletud atmosfääris elanud riik valmis 1955. aastal veel tuhandeid väliskülalisi vastu võtma, ning ka suurürituse läbiviimine nõudis põhjalikumat ettevalmistust kui aasta jooksul oleks suudetud.²²⁴

1957. aastaks andsid radikaalselt muutunud poliitilised olud festivalile aga uue, kaalukama eesmärgi kui vaid noorsoopeo korraldamine. Sündmused Ungaris ja Poolas 1956. aastal ning Suessi kriis jahutasid ida-lääne poliitilisi suhteid märgatavalt. Ka kultuurisuhted Läänega vaibusid mõneks ajaks, ehkki diplomaadid-saadikud istusid peagi taas läbirääkimiste laua taha. Seltskonnaga liitus USA, kelle kultuurilise koostöö huvid olid pragmaatilised – laiendada propaganda võimalusi psühholoogilises sõjas NSV Liiduga.²²⁵ Ajaloolase Eleonory Gilburdi sõnul kujuneski festival Moskvas nii võimsaks kultuurisündmuseks just eelnenud Ungari traagiliste sündmuste tõttu: Nõukogude agressioon oli kainestanud Lääne suhteid NSV Liiduga ning Moskvas mõisteti – kriis Ida-Euroopas võib viia ürituse läbikukkumisele. Veelgi enam – festivali Euroopa komiteedes valitses sündmuse vastu ilmne huvipuudus. Rahvusvaheline korralduskomitee tegi olukorra päästmiseks panuse kultuuriprogrammile, mis pidi olema lõbus ja süütu, universaalne, ja kõigile sobiv. Festival kujundatigi suurejooneliseks kultuurisündmuseks, vaatamata komsomoli poliitilistele ambitsioonidele nii programmis kui eesmärkides.²²⁶

Võimu seisukohast oli oluline edastada ideoloogilist sõnumit, esitada veenvalt uut, avatud riigi poliitikat – eesmärk oli avaldada muljet, võita poolehoidu kogu maailmas ja propageerida sotsialistlikku eluviisi. Eelkõige muidugi demonstreerida vahetult nõukogude elulaadi kapitalistlike maade noortele, aga ka arenguriikidele, kolmandale maailmale pidi nõukogude kultuur ja rahuarmastavad püüdlused andma innustavat eeskujut, looma kuvandi sotsialismi eelistest kapitalismi ees.²²⁷ Suuremal arvul kui varasematel aastatel olid festivalile oodatud mittekommunistlikud noorteorganisatsioonid, esmakordselt kutsuti mitmeid kristlikke ja katoliiklikke organisatsioone, ka liberaalsete ja radikaalsete noorte föderatsioon. See ei saanud jääda Läänes vastusetu: festivali vastu tegutsevad NATO riigid (keda toetasid Jaapan,

²²³ 1947 – Praha; 1949 – Püdapest; 1951 – Berliin; 1953 – Bukarest.

²²⁴ Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 47–48.

²²⁵ Gilburd, E. *Op. cit.*, lk 368.

²²⁶ Gilburd, E. *Op. cit.*, lk 375–376.

²²⁷ Figs, Orlando. Revolutsiooniline Venemaa 1891–1991. Tallinn: Varrak 2015, lk 242.

Pakistan, Tai ja Sudaan) püüdsid korraldada samaaegset üritust Pariisis ja keeldusid väljastamast passe Moskvasse sõita soovijatele. Katoliku kirik deklareeris: kristlased sõidavad Rooma, kuid antikristuse kummardajad reisivad Moskva festivalile. Muidugi ei soovinud USA valada vett NSV Liidu propaganda veskile, ja vältis ametliku delegatsiooni saatmist Moskvasse.²²⁸

Ürituse ettevalmistamine algas organiseerimiskomitee loomisega 1955. aasta oktoobris. Määravaim roll organiseerimis- ja ettevalmistustöös lasus komsomolil. Pia Koivunen märgib, et lisaks põhikorraldajale, komsomoli keskkomiteele, olid kaasatud Kommunistliku partei Keskkomitee, eelkõige kultuuriosakond, Moskva Riikliku Ülikooli parteikomitee ja tudengid. Nõukogude ettevalmistuskomitee tegeles lokaalsete küsimustega, nagu infrastruktuur, majutus, kultuurisündmuste ja spordivõistluste toimumispaikade ettevalmistamine. Festivali programm – kultuuri-, spordi-, poliit- ja hariduslikud üritused olid rahvusvahelise ettevalmistuskomitee korraldada, mis alustas tööd 1956. mais.²²⁹

Tohutu töö eelnes üritusele Moskva linnas – esimese sotsialistliku riigi pealinn pidi jätma vägeva mulje mitte ainult maailma kommunistidest poolehoidjatele vaid ka neile, kes tulid festivalile levitama kodanlikku propagandat. Maailm pidi mõistma, et NSV Liit on minetanud Teise maailmasõja pärandi.²³⁰ NSV Liidule tähendas festivali korraldamine massiivseid investeeringuid, võrreldamatult suuremaid kui eelnevate festivalide korraldamine. Kultuuriministeeriumi ettekannete põhjal vajas festivali kultuuriprogramm 14 teatrit, 5 kontserdisaali, 40 klubi ja 17 vabaõhulava; spordisündmusteks kahte staadioni ja spordihalli. Pidi renoveerima muuseume ja teisi vaatamisväärsusi, korrastama peatänavaid, ehitama uusi ja värskendama olemasolevaid hotelle. Raha kulus ka külaliste võõrustamiseks, sest registreerimistasudest laekus tühine summa: nõukogude pool maksis praktiliselt kõik kulud hetkest, kui väliskülalised ületasid piiri – majutuse, toidu, transpordi, väljasõidud teistesse linnadesse ja kõrgetasemelise kultuuriprogrammi. Trükiti hulganisti erinevat infomaterjali, ka propagandamaterjali Moskva ja riigi kohta, ning valmistati mitmesuguseid kingitusi ja suveniire.²³¹

Kuritegevuse ärahoidmiseks Moskvast võeti kasutusele ennetavad meetmed: linn ja lähiregioonid puhastati festivalile eelnevatel kuudel huligaanidest, mustlastest, prostituutidest, hulkuritest ja kerjustest. Tugevdati passirežiimi. Ettevalmistustööd tehti ka miilitsa seas, kellele

²²⁸ Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 54.

²²⁹ Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 51–52.

²³⁰ Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 48–49.

²³¹ Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 55.

jagati mitmesugust õppematerjali, tehti kasvatustööd kultuuritaseme tõstmiseks ning väljanägemise parandamiseks.²³² Festivali ajal paigutati linna operatiivgrupid, et kõik sujuks. „Kuhu vaja, asja huvides – viiakse sisse agentuur,“ seisab siseministeeriumi dokumendis.²³³ Miilitsat abistasid komsomolaktiivist moodustatud rühmad. Võib öelda, et meetmed olid tulemuslikud ning festivalipäevad möödusid tõsisemate korrarikkumisteta. Peeti kinni passirežiimi rikkujaid, kerjuseid, hulkuvaid lapsi. Eksimusena käsitleti festivalikülaliste äritegevust tänavail, need suunati oma kaubaga komisjonipoodidesse. Müügiks oli pakutud enamasti mitmesuguseid riideesemeid, kuid näiteks külaline Indoneesiast oli kaasa võtnud 3 kg pipart, et see Moskvast maha müüa.²³⁴

4.2. Rahu ja sõpruse eest! – VI Ülemaailmne Noorsoo- ja Tudengifestival

1957. aasta suvel Moskvast toimunud rahvusvaheline noorsoo- ja üliõpilasfestival on märgiline pöördehetk sulamütoloogias. Väga paljudes biograafiates on festivali kirjeldatud kui võrreldamatut mastaapide, haarde, investeeringute, kui ülevuse ja mõju poolest, mida see avaldas osalejate edaspidisele elule. Igal moel ja võimalusel rõhutati sotsialismileeri pealinnas korraldatava noorsoofestivali avatust ja poliitilist neutraalsust. Ürituse tähtsamad korralduslikud otsused oli kahtlemata langetanud kommunistliku partei juhitud ÜLKNÜ, kuid väliselt hajutati kommunistliku ideoloogia roll noorsoofestivalil võimalikult maksimaalselt: festival oli avatud kõigile, vaatamata rassilistele, rahvuslikele, poliitilistele erisustele. Rõhutati sotsiaalset ja poliitilist mitmekesisust, respekti ja tolerantsi maailma noorte seas, mille kinnituseks deklareeriti teisitimõtlejate aktsepteerimist välisdelegatsioonides, silmas pidades mittekommunistlike vaadetega noori.²³⁵

Moskva festival oli suurim eales korraldatud noorsoofestivalidest: 34 000 tuhat noort olid saabunud 131 riigist. Pidu kestis kaks nädalat, 28. juulist – 11. augustini. Suurimad Euroopa delegatsioonid olid NSV Liidust (3 719), Soomest (2 100) ja Prantsusmaalt (2 099); mujalt maailmast suurimad Hiina (1 566), Egiptus (725) ja Korea (460). Lisaks umbes 120 000

²³² Siseministeeriumi informatsioon. Materjalid Moskva puhastamisest „ühiskonnastastest elemendist“ ja seoses VI rahvusvahelise noorsoo- ja tudengifestivali läbiviimisega Moskvast 1957. aastal. 8. juuli 1957. – Ha "краю" советского общества, lk 733.

²³³ Samas, lk 736.

²³⁴ Miilitsa ülema M. Barsukovi ettekanne siseministrile N. Dudorovile, 1. august 1957. – Ha "краю" советского общества, lk 736.

²³⁵ Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 52.

nõukogude kodanikku külalisena ja 987 ajakirjanikku 60 riigist, neist 526 kapitalistlikust.²³⁶ Festivali külalistest 76% oli Euroopa maadest, teisel kohal delegaatide arvult oli Aasia, seejärel Aafrika, Ladina-Ameerika, Põhja-Ameerika ja Austraalia. Ehkki Aafrikast, Aasiast ja Ladina-Ameerikast olid esindatud mitmed riigid, oli delegaatide arv neis gruppides väike: 51 delegatsiooni olid 1–10 liikmelised. Muidugi oli reisihuvilisi „kolmandast maailmast“ olnud palju enam, kuid ettevalmistuskomitee eelistas Euroopa gruppe. Selgelt poliitilistel põhjustel, sest Lääne mõjutamine oli olulisem kui arenguriikide osalus, samas olid olulised ka pragmaatilised kaalutlused: sõidukulu oli Idabloki riikide kanda, ka paljude Euroopa riikide, näiteks Soome puhul.²³⁷ „Massilisel“ külaliste kutsumisel oli ideoloogiline taust: diplomaatia uus suund pidas efektiivsemaks personaalset, isiklikel kontaktidel põhinevat suhtlusust välismaaga – „massid teevad ajalugu“, mitte valitsused ja diplomaadid, oli propagandasõja uus põhimõte.²³⁸

Nõukogude delegaadid pidi saadikutena esindama nõukogude elustiili ja kultuuri ning festivalile valiti kandidaadid, kes suudaksid vastavaid ideid propageerida. Valdavalt esindasid NSV Liitu poliit-aktivistid, kõrgel tasemel klassikalise muusika ja rahvakunstimeistrid, ning sportlased. Nõukogude delegatsioonid polnud võrreldes Lääne gruppidega suured²³⁹, mis annab tunnistust sellest, et lihtsalt lõbu pärast, niigi suurele rahvahulgale lisaks polnud festivalile sõitmine ette nähtud. Kardeti muidugi ka „kapitalistliku propaganda“ mõju.²⁴⁰ Noorsoofestivalil osaleja instruksioon nägi ette: „mittemingisugustesse poliitilistesse diskussioonidesse mitte laskuda; vähem võrdlemist, võimalikult palju sõprust ja häid suhteid, ning jälgida, et jutuajamised ei väljuks erialavestluse raamidest.“²⁴¹

Vaatamata nii siit- kui sealtpoolt piiri saabujate eelhäälestusele on festivali päevad mälestustesse jäädvustunud tohutult emotsionaalsete, vendlust ja võrdsust manifesteerivatena. Meeletu tundetulv vallandus juba avaprotsessioonil: komsomoliaktivistid, kes püüdsid rongkäiku barrikateerida, ei suutnud takistada selle muutumist hetkega juubeldavaks rahvamereks. Külalised külvati üle rõõmsate tervituste, lillede ja embustega, emad loovutasid sülelapsi usalduse märgiks välismaalaste kätele, külalised vastasid palavatele kätepigistustele kolonnis liikuvate busside akendest ja veoautode kastidest välja küünitades. Pisarad voolasid,

²³⁶ Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 50.

²³⁷ Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 50–51.

²³⁸ Gilburd, E. *Op. cit.*, lk 373–374

²³⁹ Suurim välisdelegatsioon Moskva festivalil oli Soomest 2 100 liikmega; Nõukogude delegatsioonis 3 719 liiget. – Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 49.

²⁴⁰ Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 48.

²⁴¹ Зезина, М. *Op. cit.*, lk 239.

nuteti emotsioonidest, suurest kohtumisrõõmest, skandeerides kogu südamest „mir i družba!“. Valitses eufooria, mida polnud keegi osanud oodata, ja mida oli hiljem keeruline seletada. See oli hullus, ekstaas, massihüsteeria – *communitas*, kus igaüks tundis end osakesena ühisest maailmast.²⁴² Noorsoofestivali esimene päev – hüüded, laul, tants, ühendatud käed ja ühendatud meeleolu – meenutas kaasaegsete sõnul võidupäeva 1945. aastal või 1917. aasta veebruarirevolutsiooni päevi. Juhtus midagi märgilist, mida hiljem on korduvalt mütologiseeritud, võrreldud isegi 21. sajandi dessandiga minevikku.²⁴³ Noorsoo rahvusvahelise vendluse demonstratsiooniks kujunes 25-kilomeetriline trass, mida mööda liikusid põllumajandusnäituse rajooni võõrastemajadesse paigutatud festivali väliskülaliste autobussid. Lužniki staadion, enam kui sada tuhat vaatajat, ja kõrvulukustavat vaimustust äratav tohutute tähtedega kiri „Rahu!“.²⁴⁴

Festivali visuaalne ja tseremoniaalne kord eiras rõhutatult nõukogude pidustuste senist väljakujunenud tava: protsessioonid ei suundunud otse Punasele väljakule vaid liiguti linna tänavatel-prospektidel, avatseremoonia viidi läbi Lužniki staadionil. Visuaalses kujunduses välditi punast värvi, domineerisid „süütus“ sini-valges koloriidis transparendid. Spetsiaalselt sündmuseks kujundatud valgest siidist festivalilipul oli kujutatud viievärvilist lille, tähistamaks viit kontinenti – ilmne viide olümpiamängude embleemile. Tuvid, tõrvikud, kirevaks võõbatud bussid ja veoautod, lillevanikud – eufooriline värvirõõm valitses pealinnas senise igapäevaselt halli ja ühetaolise asemel.²⁴⁵ Festivali apoliitiline lipukiri „Rahu ja sõpruse eest“ rõhutas, kui teretulnud kõik on. Pablo Picasso visandatud rahutuvi asendas linnakujunduses seni valitsenud sirpi ja vasarat ning tseremooniatel ja manifestatsioonidel puudusid tavapärased kommunistlike liidrite massiivsed portreed. Vaid staadionile oli paigutatud hiiglaslik Lenini pilt.²⁴⁶

Linnaruumi kujundajad taotlesid muinasjutulisust ja eksootikat, ka tänavad olid dekoreeritud – hoonete fassaadidel rippusid maalingud idamaistest paleedest, pagoodidest ja palmidest. Suurejoonelisel veefestivalil Moskva jõel osalesid kõikmõeldavad põnevad veesõidukid, mida juhtisid kostümeeritud ja rahvariietes „meremehed“, kandes muinasjutulisi tegelasi, nagu näiteks näkineiusid, päkapikke, saabastega kassi ja „vete tsaari“ Neptuni. Kirevates kostüümides karnevalid, tants ja muusika kõlasid kõikjal linnas. Festival oli etendus,

²⁴² Gilburd, E. *Op. cit.*, lk 384.

²⁴³ Fitzpatrick, S. *Op. cit.*, lk 484.

²⁴⁴ Kassil, Lev. „Sõprus! Sõprus! Sõprus!“ – Sirp ja Vasar 2.08.1957, lk 1.

²⁴⁵ Gilburd, E. *Op. cit.*, lk 376.

²⁴⁶ Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 53.

suur fantaasiarikas lavastus, mis oli enne publikule esitamist kahtlemata põhjalikult mõttes ja paberil läbi kavandatud-mängitud.²⁴⁷

Välismaalased said külastada lisaks nõukogude võimu sümboliseerivale mausoleumile Punasel väljakul ka kirikuid ja sünagooge, mis pidi näitlikustama usuvabadust NSV Liidus. Iga päev toimus linnas sadu kontserte, kohtumisi, vestlusringe. Suurimaks poliitilise avanemise manifestiks kujunes aga 12 000 väliskülalisega rahvusvaheline ball Kremlis. Kõrgema võimuladviku ja Nikita Hruštšovi ilmumine noorte sekka sümboliseeris muutusi seni suletud riigis ja jättis külalistele unustamatult sügava mulje. „Rahumeelse kooseksisteerimise“ kinnituse märgiks jäid külalistele ühisfotod Nikitaga.²⁴⁸

Teadusraamatukogud olid välja töötanud bibliograafilise andmebaasi festivalil esindatud 131 maa kohta, mille põhjal kohalikud raamatukogud said jagada soovitusi materjali otsingul. Maailm mahtus neil kahel nädalal ühte linna: kaardid, fotod, loodusvaated kaugetest paikadest, postkaardid ja artiklid olid kõikjal saadaval. Moskva tänavail, parkides, klubides, hotellides ja ühiselamutes kõlas lakkamatu muusika – uutelt sõpradelt õpiti rahvamuusikat, moodsaid viise ja tantse, poplaule. Mälestuste põhjal toimus stilistiline revolutsioon: nõukogude noori vallutas uus lääne muusika ja mood, mõjutades mitte ainult festivalil osalenuid. Raadio, televisioon ja ajakirjandus kajastasidki seda kui tantsu ja muusika pidupäeva, võõruspidu, kus poliitika, ideoloogia ja soovitatud „vestlused eriala piires“ taandusid tagaplaanile. Ettevalmistuskomitee ei suutnud kõiki ootamatuid arenguid, „imet“ kontrolli all hoida: ehkki ka välismaalasi jälgiti ja tuhanded nõukogude noored olid treenitud ja manipuleeritud õigesti käituma muutus see kõik korraga ebaoluliseks, valvus hajus.²⁴⁹ Suur hulk informatsiooni tulvas üle piiri korraga ja mitmest kanalist – just Moskvast toimunud noorsoofestivalil sõlmiti esmakordselt kontakte Ameerika luurega, mida on peetud nõukogude dissidentliku liikumise alguseks.²⁵⁰

4.3. Eesti NSV noored VI ülemaailmsel noorsoofestivalil. Sirbi ja Vasara põhjal

VI Ülemaailmse Noorsoo- ja Tudengifestivali päevadeks sõitis Eesti NSV ametliku delegatsiooni koosseisus Moskvasse ligi 800 noort, neist enam kui poolteistsada esinejatena, üle kahesaja vabariigi noorsoo delegaatidena, nelisada inimest festivalituusikutega. Esimesena

²⁴⁷ Gilburd, E. *Op. cit.*, lk 379.

²⁴⁸ Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 54.

²⁴⁹ Gilburd, E. *Op. cit.*, lk 381–390.

²⁵⁰ Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 53.

asus teele saja viiekümne liikmeline rahvatantsukollektiiv, et osaleda avapidustustel 2,5 tuhande inimese poolt esitatavas koreograafilises tantsumontaažis NSV Liidu rahvaste sõpruse teemal. 23. juulil viis Moskva rong festivalilinna ülejäänud ametliku delegatsiooni liikmed.²⁵¹

Ülemaailmsel festivalil toimusid rahvusvahelised loomingulised konkursid ja võistlused. Neis osalenud eesti noortest võitis Eino Tamberg sümfoonilise muusika kategoorias kuldmedali.²⁵² Kuldmedali pälvis ka Riikliku Akadeemilise Meeskoori *a capella* oktet.²⁵³ Eesti Raadio noorte estraadiansambli (solistidena noored lauljad Heli Lääts ja Kalmer Tennosaar) autasustati seitsmeteistkümne estraadiansambli ja džässorkestri hulgast hõbemedaliga, Tartu üliõpilasmeeskoor pälvis oma kategoorias pronksmedali. Ülemaailmsel festivalil osalesid ka Tartu Riikliku Ülikooli rahvatantsurühm koos rahvapilliorkestriga ja ETKVL-i kaheksaliikmeline naisansambel.²⁵⁴

Rahvusvahelisel kujutava ja tarbekunsti näitusel Gorki pargi kolmes suures paviljonis oli väljas üle 4500 teose 52 riigi kunstnikelt. NSVL noorte kunstnike väljapanekul pälvisid Eesti NSV esindajatena pronksmedali, laureaadiplomi ja kuu-ajalise loomingulise komandeeringu (valida sai kaks linna: Leningrad, Moskva või Kiiev) Nikolai Kormšov; Edgar Valter; Kaalu Kirme ja Leida Väli.²⁵⁵

Kahtlemata polnud olulised mitte ainult festivalil võidetud medalid ja laureaadiitiitlid, vaid ka klubides, vestlusringides, seminaridel saadud kogemused ja elamused. Festivalile oli sõitnud rühm noori eesti arhitekte, et osaleda loomingulistel nõupidamistel ja rahvusvahelistel kohtumistel. Erialavestlustes osalesid tulevased arstid, majandusteaduste üliõpilased, noored energeetikateadlased jt.²⁵⁶

Moskvasse VI Ülemaailmsele Noorsoo- ja Tudengifestivalile sõitva ametliku delegatsiooni liikmeid, „väljasõiduks kavandatud inimesi“ kontrolliti eelnevalt hoolikalt julgeolekuorganite poolt. 46 inimest, kelle kohta leiti „tõsiselt kompromiteerivaid materjale“, festivalile ei lubatud. Eesti NSV ametliku delegatsiooni hulka oli lülitatud üle poolesaja agendi ja usaldusisiku. Ka festivalile sõitnud nelja turismirühma koosseisus olid operatiivtöötajad.

²⁵¹ Väli, H. Festivalilinna. – Sirp ja Vasar 19.07.1957, lk 4.

²⁵² Unustamatud sõpruse päevad. – Sirp ja Vasar 9.08.1957, lk 1.

²⁵³ Liiv, A. Tee kuldmedalini. – Sirp ja Vasar 16.08.1957, lk 1.

²⁵⁴ Mõnda festivalilt. – Sirp ja Vasar 2.08.1957, lk 3.

²⁵⁵ Eesti NSV noorte kunstnike autasustamise kohta. ERA.R-1665.2.246, l 11.

²⁵⁶ Kahe päeva pärast. – Sirp ja Vasar, 26.07.1957, lk 1.

Eesti noorsoo- ja spordidelegatsioonil Moskvas tõsiseid rikkumisi ei olnud, vaid „üksikud isikud ilmutasid välismaalastega kohtumise vastu kõrgendatud huvi.“²⁵⁷

Moskvasse noorsoofestivalile sõideti ka omal käel, nõ metsikult. Enamasti ajendas kultuurihuvi, kuid otsiti ka võimalust välisdelegatsioonide vahendusel saata sugulastele Läände kiri.²⁵⁸ Julgeolekudokumendid toovad ka ühe põgenemiskatse: „katsel reeta kodumaa“ tabati üks Eesti Põllumajanduse Akadeemias assistendina töötanud noormees, kes sõitis omal käel festivalile, et Soome delegatsiooni koosseisus Viiburi kaudu maalt lahkuda. Ta vahistati, ning juhtumi tulemusena hakati veelgi põhjalikumalt kontrollima välismaalt, peamiselt Soomest saabuvalid delegatsioone.²⁵⁹

4.4. Ülemaailmne noorsoo- ja tudengifestival NSV Liidu kultuurielus

Ülemaailmse noorsoofestivali rahvusvahelise komitee poolt ajakirjanduses avaldatud läkitus annab tagasivaatavalt tunnustava hinnangu toimunud üritusele.²⁶⁰ Selle kohaselt viidi festivalil vaba diskussiooni vormis läbi 24 kohtumist erialade, 15 kohtumist huvialade järgi, sadu kohtumisi delegatsioonide vahel, arvukaid regionaalseid kohtumisi, mis organiseeriti festivalist osavõtjate initsiatiivil, lisaks toimusid seminarid üliõpilastele. Festivali päeval toimus ligi 700 kontserti ja 21 kunstilist konkurssi. 3600 noort sportlast 46 maalt võtsid mõõtu festivali spordiprogrammis. „Meie rahutahe on aatomipommist tugevam. Meie püüd õnnele on võitmatu. Meie ise saime sellest aru nagu ei iialgi varem!“ kõlab läkitus.

NSV Liidu delegatsiooni liikmed, kes esindasid festivalil nõukogude riiki ning valiti vastavalt sellele ideaalile, olid sõpruse peol eelkõige noorte, mitte „saadikutena“. Moskva festivalil sõlmiti hulk kontakte, mis järgnevatel aastatel laienesid isiklikeks ja professionaalseteks suheteks nii sise- kui välismaal.²⁶¹ Kahtlemata haaras kaks nädalat vallanud nooruslik elevus ja rõõmus energiatulv kõiki kaasa. Siiski tuleb märkida, et nõukogude delegatsiooni liikmetele oli eelnevalt soovitatud olla üritusel võimalikult heatujulised – noorteballi trükitud „põhikiri“ toob „lõbutsejate kohustused“ ja keelud: „kel nukker meel, sel

²⁵⁷ Aruanded Riikliku Julgeoleku Komitee 2. ja 4. osakonna tööst 1957. aastal, lk 152. DIGAR <http://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:62446/105147>, vaadatud 25.02.2017.

²⁵⁸ Samas, lk 153.

²⁵⁹ Samas, lk 157.

²⁶⁰ Ühiste jõupingutustega loome maakeral rõõmu ja õnne maailma! – Ülemaailmse noorsoo- ja üliõpilaste festivali „Rahu ja sõpruse eest“ rahvusvahelise komitee läkitus. – Sirp ja Vasar 16.08.1957, lk 1.

²⁶¹ Pärast 1957. aastat, kui välismaalastega suhtlemisse suhtuti jälle pigem kahtlustavalt, püüdsid võimud veenda neid sõprussidemeid katkestama. – Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 60.

ballil viibida on keeld“ ja „viisakus ja sõna „palun“ teil ärgu unugu, kes siiski unustab, see rängalt hiljem kahetseb“. ²⁶²

Massimeedia lõi festivalist piiritu armastuse festivali kuvandi. Ilmselt sel põhjusel võimendati ja mütologiseeriti hiljem ka nn festivali-laste teemat. ²⁶³ Arvamus, et festivali eufooriline pidumeeleolu väljus täielikult kontrolli alt ning muutus spontaanselt, poolmetsikult kulgevaks, on siiski ekslik. Ajaloolase Eleonory Gilburdi väitel oli festival kahtlemata nõukogude projekt – lapsemeelsus oli taotluslik, juba kavandesse sisse visandatud. Fiktsioon muinasjutust, mida visuaalselt eksponeeriti, oli enne kindlasti kujutluses ja paberil põhjalikult läbi mängitud. ²⁶⁴

NSV Liidule tähendas festivali korraldamine massiivseid investeeringuid, võrreldamatult suuremaid kui oli kulunud eelnevatele festivalidele. (Võõrustati 34 000 väliskülalist ja 12 000 turisti. Kulu oli u 200 miljonit rbl, kuid juurde arvates ehitus- ja renoveerimistööd – 600 miljonit. Läänes hinnati ürituse maksumuseks 100-200 miljonit dollarit.) Turismist NSV Liidus enne 1957. aastat praktiliselt rääkida ei saa – noorsoofestival andis turismindusele tohutu kiirenduse. Hoolimata suurtest väljaminekutest tasusid kulutused festivalile järgnevate aastate jooksul ära: 1960. aastatel saabus tänu loodud positiivsele kuvandile riiki tuhandeid välisturiste. Festivaliks valminud hotellid ning omandatud turismiteeninduse kogemused leidsid kohe jälle praktilist kasutust. ²⁶⁵

Ameerika valitsusringkonnad olid soovitanud oma kodanikel festivalile mitte sõita. Et naeratavate venelastega tehtud pildid loovad meedias kuvandi, justkui õigustaks USA nõukogude agressiooni Ungaris. Pia Koivuneni sõnul ei osanud USA tegelikult 1957. aastal veel festivali – kultuuri – propagandaks täielikult ära kasutada. Instrueeriti vaid mõnesid delegaate Moskvast „heitma pilku kulisside taha“: soovitati suhelda kohalikega, kes pole festivaliga seotud; reisida 100 km Moskvast välja; lugeda Lenin raamatukogus mittekommunistlikku ajakirjandust; hankida Hruštšovi salajase kõne täieliku teksti koopia jm. ²⁶⁶ Tegelikult tundsid ka paljude teiste maade delegaadid huvi NSV Liidu poliitika, religiooni, töötingimuste, hariduse, sõnavabaduse ja Ungari sündmustesse suhtumise vastu. Küsiti näiteks, miks tänavapildis on nõnda palju kehvalt rietatud inimesi ja kui suur osa saagist tuleb maaharijatel riigile loovutada. Mõnesid esitatud tähelepanekuid tõlgendas nõukogude

²⁶² „Balli põhikiri“. RA, ERAF.31.81.8, l 58–62.

²⁶³ Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 60.

²⁶⁴ Gilburd, E. *Op. cit.*, lk 379.

²⁶⁵ Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 56.

²⁶⁶ Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 54–58.

pool kui nõukogudevastast propagandat: välismaalased avaldasid imestust, et nõukogude naisi rakendatakse rasketööstuses; briti noor jurist, vaadetelt kommunist, väljendas arvamust, et briti demokraatia on arenenum kui nõukogude demokraatia; saksa noormees leidis, et saksa vabrikud on eesrindlikumad. Süüria noored avaldasid hämmeldust, et Moskvast ei leiagi Marxi teoseid araabia või prantsuse keeles.²⁶⁷

Kahe ideoloogia põrkumisel ehk ideoloogilise sõja ilmingutel püüti muidugi valvsalt silm peal hoida. Nõukogude pool väljendas seisukohta, et kodanliku propaganda levitamine oli ainus põhjus, miks mõned delegaadid olid Moskvasse sõitnud. Festivali kajastavad komsomoli Keskkomitee ja nõukogude informatsioonibüroo raportid peegeldavad aga paljude külaliste siirast vaimustust Moskvast nähtust. Oldi nii lummatud, et umbes 100 delegaati palusid luba NSV Liitu elama jääda.²⁶⁸

Festivali positiivse kuvandi loomisel panustati olulisel määral nõukogude inimestele. Enne sündmust muidugi osalejaid instrueeriti, kuidas välismaalastega käituda ning milliseid vastuseid anda, tutvustati erinevate maade kultuure ja -traditsioone, mis avardas noorte silmaringi. Rõhutati, et ehkki kõik külalised ei saabu heade kavatsustega ja osa soovib kindlasti levitada „kodanlikku demokraatiat“, on eesmärgiks, et festivalilt lahkutaks sõpradena. Üheks lääne dekadentsi väljendajaks oli NSV Liidus kuulutatud jazzmuusika. Kuid festivalil nn kodanliku kultuuri esitamisele takistusi ei tehtud: kõik võisid vabalt oma loomingut ja traditsioone demonstreerida. Küll aga avaldati nõukogude ajakirjanduses festivaliks valmistudes arvukalt „õpetlikke analüüse“ kodanliku kultuuri puudustest ja nõukogude kultuurisaavutuste eelistest.²⁶⁹

Festivali kunstinäitusel oli eksponeeritud enam kui 4000 kaasaegse kunsti tööd sadadelt kunstnikelt, esindatud olid erinevad stiilid ja kultuuritraditsioonid. „Maailmatasemel kaasaegsete“ teostega olid esindatud ka nõukogude noored kunstnikud. Pärast noorsoofestivali toimus 1962. aastani igal aastal vähemalt üks suur väliskunsti näitus, mis avardas silmaringi, arendas publiku maitse-eelistusi ja mõjutas noori loomingulistele katsetustele.²⁷⁰

Nõukogude noortele olid need kaks festivalinäädalat silmiavavad: paljud mõistsid, et nende stiil, muusika ja eeskujud on vanamoodsad. Moskva festival kujunes täiesti omalaadseks, ootamatute tulemustega nähtuseks – avanedes maailmale avati samas nõukogude noortele tee

²⁶⁷ Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 57–59.

²⁶⁸ Samas.

²⁶⁹ Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 57.

²⁷⁰ Аймермахер, К. *Op. Cit.*, lk 45.

Lääne popkultuuri juurde.²⁷¹ Rangelt kontrollitud piirid, mis pidid takistama igasuguse välismõjutuse sissetungi, olid lõdvenemas. Festival sai sümboolseks ühendajaks, ja nagu väidab ajaloolane Eleonory Gilburd, on märkimisväärne, et algatus tuli „ülalt“: tema sõnul oli nõukogude noorsoo ja intelligentsi läänestamine võimu initsiatiiv.²⁷²

Festival tõi kaasa põlvkonnavahetuse meelelahutustööstuses ning tohutu muutuse kogu audiovisuaalses keskkonnas. Mõistmine, et televisioonis peitub jõud, jõudis võimudeni just noorsoofestivaliga seoses. See oli esimene propagandistlik aktsioon, millega nõukogude televisioon suurepäraselt toime tuli. Festival tõi esile paljud lauljad, kultuuri-, teatri- ja muusikategelased, kelle karjäär sai nüüdsest alguse – noored, seotud kohaliku kultuurimaja või kooli isetegevusringiga, oleks muul juhul saanud ehk hoopis insenerideks või arstideks. Ka paljud nõukogude jazzikorüfeed said tuule tiibadesse just festivalil. Kultuurisündmusena on 1957. aasta ülemaailmne festival NSV Liidu ajaloos võrreldamatu.²⁷³

Pia Koivuneni sõnul laienes festivali positiivne kuvand Hruštšovile, ehkki initsiatiiv ei pärinenud temalt. Võimu seisukohast tõstatus aga ka väga oluline probleem – kuidas läbi viia destaliniseerimine, lammutamata süsteemi legitiimsust.²⁷⁴ Komsomolijuhid olid üritust kavandades silmas pidanud „sotsialistliku eluviisi“ propageerimist. Samuti mõtestasid sündmust kriitikud ja halvustajad. Ometi kujunes festival eredaks ja unikaalseks sula-aja „esteetiliseks ja intellektuaalseks eksperimendiks“, mille tulemusel Nõukogude Liit lülitus globaalsesse Lääne kultuuri- ja tarbimisruumi järgnevak kolmekümneks aastaks.²⁷⁵

4.5. Noored eesti maalikunstnikud Moskvast festivalil. Mälestused

1957. aasta juunis teavitati Eesti NSV Kunstnike Liitu, et Ülemaailmse noorsoofestivali raames on plaanis korraldada loominguline stuudio, milles osalevad nõukogude ja välismaa noored kunstnikud, ning kus toimuvad erinevate suundumustega kunstnike kohtumised, diskussioonid kunsti ja esteetika teemadel. Kirjas teatatakse, et NSV Liidu Kunstnike Liit soovib „võimalikult laialdast NSV Liidu loomingulise noorsoo rahvuslikku esindatust nendel diskussioonidel,“ ning Eesti NSV esindajana sõidab Moskvasse näitusekomisjoni liige Endel Taniloo. Palutakse kiiresti pakkuda välja veel ühe noore eesti kunstniku kandidatuur. Silmas pidades „sündmuste tohutut rahvusvahelist tähtsust“ peab kandidaat olema kursis kaasaegse välismaa – nii ida kui

²⁷¹ Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 46.

²⁷² Gilburd, E. *Op. cit.*, lk 363–379.

²⁷³ Gilburd, E. *Op. cit.*, lk 391–392.

²⁷⁴ Koivunen, P. *Op. cit.*, lk 61.

²⁷⁵ Gilburd, E. *Op. cit.*, lk 363.

lääne – kunstiga, „suutma kaitsta sotsrealismi printsiipide õigsust ja elulisust vestlustes ning vaidlustes, mis kahtlemata näitustel tekivad.“ Eesti esindajad olid kutsutud „eelnevale spetsiaalsele seminarile“. ²⁷⁶ ENSV Kunstnike Liit otsustas teise ametliku delegaadina festivalile saata maalikunstnik Leili Muuga, kes oli lõpetanud 1953. aastal Kunstiinstituudi kiitusega, Kunstnike Liidu liige, ja „valdab vabalt vene keelt“. ²⁷⁷

Leili Muuga on meenutanud, et nädal enne festivali peeti Moskvast loenguid abstraktsest kunstist, mis oli sel ajal NSV Liidus „tõeline tabu“. Vajalikud lektorid oli „välja kutsutud“ ning „välismaale näidati, et meil on täielik demokraatia, kõik on lubatud ja kõik on teadlikud.“ ²⁷⁸

„Abstraksionism kujunes põhiliseks publikuerutajaks ka tohtus kunstistuudios, kus joonistati, maaliti, modelleeriti skulptuure, korraldati õpikodasid ning organiseeriti Nõukogude delegaatidele kohtumisi välismaa kunstnikega,“ kirjutab kunstitedlane Kädi Talvoja, kes on Moskva festivali uurinud kunstiajaloo aspektist. Alles aasta eest olid Siberi vangilaagrist vabanenud noored pallaslased, eesti kunstnikud Ülo Sooster, Henn Roode, Heldur Viies, Lembit Saarts, Valdur Ohakas, Esther Potisepp, kes olid kandnud karistust huvi pärast moodsa kunsti vastu, „nüüd aga tutvustati Nõukogude delegaatidele abstraktse kunsti ajalugu programmiselt ja praktiliselt sunniti ainust kohale saabunud ameerika kunstnikku esitama nõukogude noorkunstnikele abstraktse maalimise etendust.“ ²⁷⁹

Noor maalikunstnik Lola Liivat sõitis Moskvasse „metsikult“. Tema mälestuste kohaselt oli enne festivali, märtsis-mais, Palangas loomingulises baasis toimunud noorte kunstnike üritus „Festivali Grupp“, kus ta osales, ja ehkki tal oli „sobiv“ vene nimi – Makarova – ametlikku festivalidelegatsiooni teda ei valitud. ²⁸⁰ Moskvasse sõitsid nad sõbrannaga mõned päevad hiljem. „Oli üks suur rahvusvaheline barakk, kus töötasid need maailma proletaarsed kunstnikud Aasiast ja Aafrikast/.../ see oli kohutavalt igav,“ meenutab Lola Liivat. Tõeliselt vaimustav oli aga ameeriklaste Harry ja Katherine Colmani loeng abstraktsest kunstist: „järsku olin kui teise maailma sattunud./.../ See oli lausa plahvatus. Kujutad ette, kui satud vanglast

²⁷⁶ NSVL Kunstnike Liidu juhatus ENSV Kunstnike Liidu esimehele sm A. Alasele, 13.06.1957. RA, ERA.R-1665.2.246, l 5.

²⁷⁷ NSVL Kunstnike Liidu juhatuse sekretärile D. Suslovile, 27.06.1957. RA, ERA.R-1665.2.246, l 6.

²⁷⁸ Ametliku delegaadina Moskvast. Kädi Talvoja intervjuu Leili Muugaga, 6.02.2008.

http://kunstimuuseum.ekm.ee/wp-content/uploads/sites/7/2014/12/kumu_ametliku-delegaadina-moskvas-leili-muuga.pdf, vaadatud 26.02.2017.

²⁷⁹ Talvoja, Kädi. „Vaba“ kunsti töötuba Moskvast 1957.

http://kunstimuuseum.ekm.ee/wp-content/uploads/sites/7/2014/12/kumu_vaba-kunsti-tootuba-moskvas-1957.pdf, vaadatud 26.02.2017.

²⁸⁰ Moskvast metsikult. Kädi Talvoja intervjuu Lola Liivatiga, 26.11.2007 ja 3.01.2008.

http://kunstimuuseum.ekm.ee/wp-content/uploads/sites/7/2014/12/kumu_moskvas-metsikult-lola-liivat.pdf, vaadatud 26.02.2017.

välja vabadusse!.../ Ma olen abstraktsionistina nende produkt.“ Lola Liivati sõnul oli Hruštšov „küllalt rumal, ta ei teadnud, mis kahju sellest võib tulla tervele süsteemile. Kõik tehti, et välismaalasele jääks mulje, et see on vaba maa, siin käib kõik libedalt.“²⁸¹

Kunstitudeng Enn Põldroos kirjutas 1957. aastal Sirbi ja Vasara veergudel festivalimelust vahetult: „Vaadeldes külalisi välisriikidest tekkis muide üpris ketserlik mõte: mida teeksid siin mõned meie karikaturistid ja fõljetonistid, kes kiiduväärt usinusega võitlevad „mõõdukuse“ eest riietuses, ristides kõik neile võõrana tunduva „lõnguste stiiliks“. Ei tahaks nagu uskuda, et üle maailma oleks Moskvasse kogunenud nii palju lõnguseid.“²⁸² Kunstiüliõpilasena huvitas teda mõistagi rahvusvaheline noorte kunstnike teoste näitus M. Gorki nimelises Kultuuri- ja Puhkepargi paviljonides – „umbes 2000 tööga on antud erakordselt mitmekesine pilt erinevatest suundadest ja vooludest“ – ning noorte kunstnike rahvusvaheline stuudio ja seminar.

Enn Põldroos festivalist mälestusteraamatus pool sajandit hiljem: „Äkki oli välismaalasi kole palju. Silmaga vaadata, käega katsuda. Nendega võis koguni rääkida – kätega, sõrmedega, üksikute võõrkeelsete sõnadega, kuidas keegi oskas. Nendega võis kätelda, neile õlale patsutada ja vastu patsutatud saada. Tegevuspaik oli Moskva. Ülemaailmne noorsoofestival 1957. aastal oli Hruštšovi sula viimane suursündmus, võimalik, et tema suurim viga, võimalik, et just see, mida ta tahtis. Olenevalt sellest, mida ta tahtis. Neegrite, latiinode, jänkide jalajälgi ei saanud enam Moskva sillutiselt maha pesta. Kogu maailmast laekunud tantsiv, naerev ja laulev noortemass mõrastas Moskva epohhaalse tardumuse. Arvata võib, et enamasti pahempoolsed, suuremalt osalt Kolmandast Maailmast, tõid nad siiski purustava hoovusena kohale sõnumi ühest teisest elust. Valgetesse tähtpäevasärkidesse riietatud miilitsad vaatasid toimuvat pärani silmi, hoides näol määrustekohast naeratust. Sõprus rahvaste vahel oli hetke poliitiline käsk. Isolatsioonis kasvanud pärismaalastele oli see aga šokk, millest enam ei vabanetud ja mis muutis stalinismist väljumise pöördumatuks. Aknaraamid olid pehkinud, kord paotatud, ei andnud neid enam päriselt sulgeda. Loomulikult oli kohal ka punt ärksamaid Tallinna Kunstiinstituudi tudengeid. Sebisime vaimustunult ringi, kuuehõlmad ülalt alla kaetud uute tuttavate kingitud meenemärkidega maailma kõigist nurkadest. Gorki-nimelise pargi suurtes paviljonides oli rahvusvaheline kunstinäitus, vist esimene taoline selles vappuvas impeeriumis. Samas töötas rahvusvaheline noorte kunstnike stuudio, kus meiegi olime loomulikult asjalised. Küllap oli see kunst, mida seal näidati ja tehti (kui välja arvata ühe jänki *action-painting*’u

²⁸¹ Moskvast metsikult. Kädi Talvoja intervjuu Lola Liivatiga, 26.11.2007 ja 3.01.2008, lk 3–5.

²⁸² Põldroos, Enn, „Muljekilde avapäevilt“. – Sirp ja Vasar 2.08.1957, lk 3.

demonstratsioon) küllaltki kesine ja ajakohaselt rahuvõitlejate leeri kuuluv. Kuid ometi filtreerus sellest meie jaoks ekstrakt mingist täiesti uuest ja tundmatust mõttelaadist. See oli ilmutus, väljumine isolatsioonist, milles ärkasid kunstnikena Peeter Ulas, Herald Eelmaa, Olav Maran, tegelikult suur osa põlvkonnast, mis tegi Eestis ilma järgnevatel kümnenditel. Küllap ka mina. Ma alustaksingi Eesti Stalini-järgse kunstiuuenduse ajalugu nendest grotesksetest päevadest“²⁸³

²⁸³ **Põldroos, Enn.** Mees narrimütsiga. Eesti Keele Sihtasutus: Tallinn 2013, lk 69–70.

Kokkuvõte

1957. aastal Moskvast toimunud ülemaailmset noorsoo- ja tudengifestivali võib nimetada Nõukogude Liidu globaalsesse Lääne kultuuri- ja tarbimisruumi lülitumise ilmekaks tähiseks.

Seadsin eesmärgiks avada sündmus eelkõige Eesti NSV kontekstis ehk milline oli Moskvast toimunu mõju siinsele vaimsele õhustikule. Küsimustele vastust otsides festivali tähendusväli ja rõhuasetused pisut muutusid – arhiiviallikate põhjal võib öelda, et festivali korraldamisel oli Eesti NSV kultuurielule laiem tähendus kui vaid läänelikkusele ukse paotumine. Ülemaailmseks festivaliks valmistudes korraldati siseriiklikult oluline, Nõukogude Liidu noori massiliselt kaasav üleliiduline nõukogude noorsoo festival, mille ettevalmistamine pooleteise aasta jooksul samuti oluliselt kujundas ja suunas noorte kultuurilist identiteeti.

Selgus, et Eesti NSV maarajoonides alustati festivaliks valmistumist kohe peale vastavasisuliste määruste avaldamist 1956. aasta kevadel. Juba toimivad harrastusringid ja -kollektiivid lülitati kultuuritöötajate eestvedamisel „festivali raamidesse“ ja omistamata sündmusele erilist ideoloogilist kaalu viidi läbi rajoonide rahvuslikus traditsioonis festivaliprogrammid. Üritused kaasasid üha enam noori, ja nagu allikates rõhutatakse, komsomoli rajoonikomiteede mõju kultuuritööle oli maal tagasihoidlik. Dokumentides ja ajakirjanduses peegelduvad pigem materiaalsel laadi probleemid: maakultuurimajad olid remontimata, talvel kütmata, polnud muusikainstrumente ja pädevaid juhendajaid.

Tallinnas seevastu võttis isetegevuse käivitamine tunduvalt enam aega: kontrollkäikude ettekannetes rõhutatakse noorte vähest entusiasmi, „puudub hoog“. Vastutajateks loeti ennekõike komsomolisekretäre. Võib öelda, et poolteist aastat intensiivset kultuuri- ja sporditöö propageerimist ning kõrgemalseisvate organite nõudlikkus andsid komsomolitööle Eesti NSVs 1957. aasta lõpuks uue impulsi: noored aktiivsed komsomolijuhid hakkasid üha enam üles näitama iseseisvust, algatusvõimet ja eesmärgikindlust.

1957. aastal Moskvast toimunud noorsoofestivali nn läänelik mõju Eesti NSV ajakirjanduse veergudel ei peegeldu: endiselt valdab „autoriteetne“ režiimitruu kõnepruuk ja temaatika. Siiski leiab üksikuid harvu, mentaliteedimuutusele viitavaid erandeid: näiteks kunstitudeng Enn Põldroos, kes kirjeldab Sirbis ja Vasaras vahetult festivalimelu Moskvast, avaldab oma „ketserliku mõtte“ – „ei tahaks nagu uskuda, et üle maailma oleks Moskvasse kogunenud nii palju lõnguseid“.²⁸⁴ Pärast XX kongressi (1956) julgeti ajakirjanduses ka

²⁸⁴ Põldroos, Enn., „Muljekilde avapäevilt“ – Sirp ja Vasar 2.08.1957, lk 3.

teravamaid küsimusi tõstatada, mõistagi moodsas vormis: „printsipiaalselt, näidates nende puuduste konkreetseid süüdlasi“.²⁸⁵ Üldine atmosfäär oli aga endiselt väga võimukuulekas.

1957. aastal räägitakse Sirbis ja Vasaras üha sagedamini elavnemisest kultuurielus. Muutusi täheldati muusika- ja teatrielus, filmis, kirjanduses, kunstis. Uus tasand kultuurielus oli olulise tähtsusega ka välispoliitilisest aspektist: 1957. aastast hakkasid Eesti NSV kultuuritegelased enam välismaal käima, üha sagedamini võeti vastu väliskülalisi, et propageerida Nõukogude Eesti saavutusi.

Festival tõi esile noori kultuuri-, teatri- ja muusikategelasi, kelle karjäär sai tänu sündmusele alguse. Toimus põlvkonnavaheetus meelelahutustööstuses, algas raadio ja televisiooni võidukäik. Eesti NSV delegatsiooni koosseisu Moskva festivalil kuulus palju andekaid, hilisemaid tunnustatud loomeinimesi. Ülemaailmsel festivalil võitis sümfoonilise muusika kategoorias kuldmedali Eino Tamberg, hõbemedali Eesti Raadio noorte estraadiansambel, kus solistidena astusid üles noored lauljad Heli Lääts ja Kalmer Tennosaar, pronksmedali pälvis Tartu üliõpilasmaeeskoor jne. Kunstnikud Enn Põldroos ja Lola Liivat on festivali nimetanud ilmutuseks, väljumiseks isolatsioonist. Paljusid inspireeris festivalil nähtu kogu eluks, mitmed jazzmuusikud said tuule tiibadesse just festivalil. Samas, tuues näiteks suurejoonelise abstraktsionismi esitlemise Moskva festivali päevil – jäigi see tegelikult vaid ühekordseks demonstratsiooninemiseks.

Eesti NSV kontekstis vabanemisest 1957. aastal veel kindlasti rääkida ei saa. Muutus aga mentaalne hoiak – sula-ajale omaselt „tekkis“ privaatsfäär ja inimesed hakkasid enam tähelepanu pühendama kodude loomisele, olmele, harrastustele, kultuurile. Huvi tõus isetegevuse vastu, eelkõige maapiirkondades, tingis klubide, kultuuri- ja rahvamajade kordaseadmise – need muutusid olulisteks kohalikeks kultuurikeskusteks.

Ülemaailmne noorsoofestival oli NSV Liidu ajaloos võrreldamatu kultuurisündmus, pinnas, millelt hakkas võrsuma uus, kuldsete kuuekümnendate vaimsus.

²⁸⁵ EKP KK III pleenum, SSORi 39. aastapäev. – Sirp ja Vasar 7.11.1956, lk 5.

Illusion of Liberation: The Impact of the 1957 Moscow World Festival of Youth and Students on Cultural Life of the Estonian SSR

Abstract

Preparation for the 6th International Youth and Students Festival started by adopting three documents of the same content: Decree by the Ministry of Culture of the USSR (Dec 31st 1955), Regulation of the Bureau of the Central Committee of Communist Youth League (Komsomol) (Jan 16th 1956) and the regulation of the All-Union Central Council of Trade Unions that declared carrying out the all union soviet youth festival in 1957. This all union festival preceded to the World Youth Festival, and was supposed to find out the very best of all the Soviet youth, meant to represent the country as delegates in the 6th international festival. The preparation was expected to be alike in schools, rural settings, towns, districts, regions, oblasts as well as in different union republics. The primary responsibility for preparing and organizing the festival was put on Komsomol.

The objective of the all-union soviet youth festival, which took place in three stages from September 1956 till May 1957 was to involve youth into cultural and sports life, in order to improve the artistic level of their performance and to prepare for the international festival. The preparation activities at place should have improved significantly the possibilities for spare time activities and also to prevent and fight against public nuisance and delinquency. The function of the Komsomol was to involve masses of youth – factory workers, collective farm workers, civil workers, students and recruits – into festival preparation. Likewise, movement had to be initiated for youth and Komsomol members to establish and maintain clubs, parks, gardens, "red corners", stadiums, sports grounds.

According to the regulation and schedule the all union youth festival was carried out in the period of September 1956 till May 1957 in three stages. At first in enterprises, collective farms, state farms, agencies, educational institutions, military basis; then in districts and towns, and finally in oblasts, regions, and republics. The age limit for the festival participants was 35 years. The participants could be either amateurs or professional artistic collective bodies and soloists.

In Estonian SSR the events were introduced by the directive of the Secretary of Culture on February 29th 1956. The cultural departments of the districts and towns were assigned to invite great numbers of young people into self-activity collective bodies and to establish new

dancing, singing, music collective bodies and circles. Clubs, cultural and public centres, libraries had to be brought into order, ground maintenance carried out in parks and public gardens. Musical instruments, costumes, cultural inventory had to be taken care of. Within the course several problems appeared, for example in rural regions cultural settings used to be without heat, repair, musical instruments and qualified instructors were missing.

An eye was kept on the preparation of youth festival: it was an important inland project, the activities of which were thoroughly documented. It was noted that local festival parties were directly connected to the history of Estonian nation, with the "revolutionary traditions of workers and farmers". During the festival preparation period about 100 new orchestras were established, nearly 6000 new singers joined the choirs, the most significant growth was in the numbers of dancing ensemble members. In Pärnu a ballet group of 80 dancers was established. The official document notes that during the previous year and a half of preparing for the international youth festival about 10 000 young people joined different clubs and collective bodies. In several regions new premises for cultural undertakings were built. In former years cultural activities used to be carried out mainly by cultural workers, while preparing for festival conducting was overtaken by Komsomol organisations, taking the full lead in running the demonstrations, costume parties, processions.

In 1957 the Komsomol had to enhance its activities as the new membership numbers showed steady yearly decrease in Estonian SSR. In Moscow the ideological work of Estonian SSR was considered to be weak. During the first stage of preparing for the festival most events were carried out under the lead of cultural workers and based on the already existing collective bodies. The usual big events in summer – song and dance festivals, midsummer fires, torchlight processions used to be really crowded in rural regions. Yet, in Tallinn organising clubs and arranging events in enterprises lingered, mainly because of the inability of youth workers to involve young people. According to the Central Committee of Communist Youth League youth initiatives had to be supported and the same kind of activities shouldn't be forced on everybody, meaning that exact and detailed instructions from above were not expected, more independent steps were accepted. Yet, all this cannot be seen as liberalisation of youth work, young people were still forced to become members of the Komsomol, eye was kept on the ideology, intolerance was encouraged, and the relationship between the members of young generation was still monitored.

In the second half of 1950ies the signs of livening up could be noticed in the cultural life of Estonian SSR. Without any doubt the participation in festival contests prompted the

creativity and raised the professional level of young composers, artists, musicians, dancers etc. The growing number of self-activity bodies showed an interest towards joint activities in rural regions. The awards gained in all union contests and competitions held in Moscow proved the high level of cultural work in Estonia.

The 6th World Festival of Youth and Students that took place in 1957 in Moscow had an important role both in internal and external sense. There was an incredible social melting period which became the turning point in the history of the Soviet Union: opening up to the world enabled to unclothe the path to western pop-culture for the soviet youth. From the viewpoint of political power it was important to communicate the ideological message, to present convincingly new, opened up policy of the country – to impress the world, to get support and to advocate for socialistic life-style. Inviting over 30 000 foreign visitors to the country that used to be enclosed presented new political and cultural direction after the isolated years of late Stalinism. Social and political variability, respect and tolerance among the youth of the whole world was emphasised. Non-political slogan of the festival: "For peace and friendship" and the symbol designed by Pablo Picasso – dove of peace – addressed everybody.

Moscow Festival was the biggest youth festival of ever: 34 000 young people arrived from 131 different countries. The festival lasted for two weeks, since June 28th to August 11th. A kind of stylistic revolution took place: western music and style embraced soviet youth, having impact also on many others outside the festival. The World Festival of Youth and Students held in Moscow in 1957 could be seen as a significant landmark in linking Soviet Union to global Western cultural and consuming space.

The primary purpose of the paper was to have a look at the event within the context of Estonian SSR, that is to analyse the influence of the events in Moscow to the mental climate of Estonian SSR. In searching answers to the questions some changes came about in the semantic field and emphasis – based on the sources of archives it can be said that preparing for the festival had much broader meaning to the cultural life of Estonian SSR than half-opening the door to the western influences. While preparing for the international festival an all union soviet youth festival involving great masses of young people was organised, the preparation of which had also a significant impact on forming the cultural identity of youth.

It appeared that in the rural regions of Estonian SSR preparing for the festival started directly after adopting the regulations in spring 1956. Hobby groups and collective bodies that were already functioning were included into the "framework of the festival" and without too much of ideology regional festival programs were carried out in the spirit of national traditions.

More and more young people were involved in the events, yet according to the sources the role of the Komsomol regional committee was rather modest in the countryside.

In Tallinn, however, launching self-activities took considerably more time. The reports of control visits brought out too little enthusiasm of youth, "lack of energy" – and the secretaries of Komsomol were seen as being responsible for this. It can be said that one and a half years of intensive promotion of cultural and sports activities and demanding attitude of superior authorities provided new impulses to the Komsomol of Estonian SSR by 1957: young active leaders of Komsomol showed independence, initiative and single-mindedness.

The so-to-call western influence to the youth festival held in Moscow in 1957 did not present itself in published media. As before regime-loyal lingo and topics prevailed.

The festival brought forward several cultural, drama figures, musicians whose career dates back to this event. Entertainment industry saw the shift in generations, radio and television started their course of victory. The delegation of the Estonian SSR included many talented young people, future recognized creative persons. Eino Tamberg got the golden medal in the category of symphonic music, silver medal was assigned to the youth ensemble of Estonian Radio with its soloists Heli Lääts and Kalmer Tennosaar, bronze medal was given to Tartu students male choir etc. Painters Enn Põldroos and Lola Liivat described the festival as a revelation, getting out from isolation. Many got inspired for their whole life, several jazz musicians got off the ground namely in this festival. At the same time, using the spectacular example of presented abstractionism – it remained one-time demonstration performance. In the context of the Estonian SSR it is still not possible to speak about any kind of freedom in 1957. Yet, in the history of the USSR the international festival held in 1957 was undoubtedly a significant and incomparable cultural event.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiivimaterjalid

Rahvusarhiiv (RA)
ERA.R-1665 Eesti Kunstnike Liit
ERA.R-1797 ENSV Kultuuriministeerium
ERAF.31 ELKNÜ Keskkomitee
ERAF.130 ELKNÜ Keskkomitee parteialorganisatsioon
ERAF.3469 ELKNÜ Otepää Rajoonikomitee
ERAF.3911 ELKNÜ Pärnu-Jaagupi Rajoonikomitee

Tallinna Linnaarhiiv (TLA)
TLA.R-1 Tallinna Linna Rahvasaadikute Nõukogu Täitevkomitee

Publitseeritud allikad ja kirjandus

An environmental history of Russia. Paul Josephson ... [et al.], Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

Autio-Sarasma, Sari. Soviet Economic Modernisation and Transferring Technologies from the West. – Modernisation in Russia since 1900. *Studia Fennica. Historica*, lk 104–123.

Figes, Orlando. Revolutsiooniline Venemaa 1891–1991. Tallinn: Varrak 2015.

Fitzpatrick, Sheila. The Thaw in Retrospect. – The Thaw: Soviet society and culture during the 1950s and 1960s. Toronto: University of Toronto Press 2013, lk 482–493.

Fürst, Juliane. The arrival of spring? Changes and continuities in Soviet youth culture and policy between Stalin and Khrushchev – The dilemmas of de-Stalinization: negotiating cultural and social change in the Khrushchev era. Edited by Polly Jones. London; New York: Routledge, 2007, lk 135–153.

Gilburd, Eleonory. The Revival of Soviet Internationalism in the Mid to Late 1950s – The Thaw: Soviet Society and Culture during the 1950s and 1960. Toronto: University of Toronto Press 2013, lk 362–402.

Hornsby, Robert. Protest, Reform and Repression in Khrushchev's Soviet Union. Cambridge: Cambridge University Press 2015.

Hruštšov, N. S. Kõnede kokkuvõte „Kirjandus ja kunst olgu tihedalt seotud rahva eluga“. 1957. aasta 13. mai Hruštšovi kõne KKs kirjanike nõupidamisel; kirjanike, kunstnike, kujurite ja heliloojate vastuvõtul 19. mail ja juulis parteiaktiivi koosolekul.– Looming 1957, nr. 9, lk 1286–1301.

Jones, Polly. From the Secret Speech to the burial of Stalin: real and ideal responses to de-Stalinization. – The dilemmas of de-Stalinization: negotiating cultural and social change in the Khrushchev era. Edited by Polly Jones. London; New York: Routledge, 2007, lk 41–63.

Koivunen, Pia. The 1957 Moscow Youth Festival: propagating a new, peaceful image of the Soviet Union. – Soviet State and Society Under Nikita Khrushchev. London; New York: Routledge 2009, lk 46–65.

Kozlov, Denis. Introduction. – The Thaw: Soviet society and culture during the 1950s and 1960s. Toronto: University of Toronto Press 2013, lk 3–18.

Olev Subbi. Koostaja Eero Epner. Tallinn 2015.

Põldroos, Enn. Mees narrimütsiga. Eesti Keele Sihtasutus: Tallinn 2013.

Reid, Susan E. Moderizing Socialist Realism. – The dilemmas of de-Stalinization: negotiating cultural and social change in the Khrushchev era. Edited by Polly Jones. London; New York: Routledge, 2007, lk 209–230.

Tannberg, Tõnu. 1956. aasta Baltikumis Moskvast vaadatuna. Tuna 2006, nr 3, lk 56–72.

Väljas, Peeter. Etüüde Tartu kunstikkonnast. Tuna 1999, nr 1, lk 45–47.

Zezina, Maria. Moskva kunstnike väliskontaktid: ideoloogia ja kunsti vahel. – Eesti Kunstimuuseumi toimetised: Kunst ja reaalpoliitika. Tallinn: KUMU 3 [8] 2013, lk 105–118.

Алексеева, Людмила. Поколение оттепели. Людмила Алексеева в соавторстве с Полом Голдбергом; Москва: Захаров, 2006.

Аймермахер, Карл. От единства к многообразию: разыскания в области "другого" искусства 1950-х – 1980-х годов. Москва: РГГУ, 2004.

Зезина, Мария. Советская художественная интеллигенция и власть в 1950-е–1960-е годы. Диалог-МГУ, 1999.

Лебина, Наталия. Советская социальная политика: сцены и действующие лица, 1940 – 1985. Москва: "Вариант", ЦСПГИ 2008.

Лебина, Наталия. Мужчина и женщина: Тело, мода, культура. СССР – оттепель. М.: Новое литературное обозрение, 2014.

Юрчак, Алексей. Это было навсегда, пока не кончилось: последнее советское поколение. Москва: Новое литературное обозрение, 2016.

На "краю" советского общества : социальные маргиналы как объект государственной политики 1945–1960-е гг. Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, факультет государственного управления, ... [и др.]. Составители: Е. Ю. Зубкова, Т. Ю. Жукова. Москва: РОССПЭН, 2010.

Internetiallikad

Aruanded Riikliku Julgeoleku Komitee 2. ja 4. osakonna tööst 1957. aastal, lk 153. DIGAR <http://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:62446/105147>, külastatud 25.02.2017.

Talvoja, Kädi. „Vaba” kunsti töötuba Moskvast 1957. http://kunstimuuseum.ekm.ee/wp-content/uploads/sites/7/2014/12/kumu_vaba-kunsti-tootuba-moskvas-1957.pdf, külastatud 26.02.2017.

Moskvas metsikult. Kädi Talvoja intervjuu Lola Liivatiga, 26.11.2007 ja 3.01.2008. KUMU http://kunstimuuseum.ekm.ee/wp-content/uploads/sites/7/2014/12/kumu_moskvas-metsikult-lola-liivat.pdf, külastatud 26.02.2017.

Ametliku delegaadina Moskvast. Kädi Talvoja intervjuu Leili Muugaga, 6.02.2008. KUMU http://kunstimuuseum.ekm.ee/wp-content/uploads/sites/7/2014/12/kumu_ametliku-delegaadina-moskvas-leili-muuga.pdf, külastatud 26.02.2017.

Зубкова, Елена. «Бедные» и «чужие»: нормы и практики борьбы с нищенством в Советском Союзе. 1940–1960-е годы. <http://ebookiriran.ru/index.php?view=article§ion=8&id=186>, külastatud 25.02.2017.

Ajalehe Sirp ja Vasar publikatsioonid

23 medalit. – Sirp ja Vasar 5.07.1957.

Algasid festivali valikkontserdid. – Sirp ja Vasar 15.02.1957.

Ansberg, A. Eesti NSV kultuuriminister. Vabariigi kultuurielu suursündmus. – Sirp ja Vasar 27.07.1956.

Eesti NSV I noorsoofestivaii kirjandusvõistluse tulemused. – Sirp ja Vasar 26.04.1957.

Eesti NSV I noorsoofestivali kunstilise isetegevuse konkursid. – Sirp ja Vasar 14.06.1957.

Eesti NSV I noorsoofestivali loomingulised konkursid. – Sirp ja Vasar 31.08.1956.

Eesti NSV I Noorsoofestivalil Organiseerimiskomitees. – Sirp ja Vasar 6.04.1956.

Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitees. – Sirp ja Vasar 13.04.1956.

EKP Keskkomitees, Noorsoo kasvatamise töö parandamisest. – Sirp ja Vasar 3.02.1956.

EKP KK III pleenum, SSORi 39. aastapäev. – Sirp ja Vasar 7.11.1956.

Elav osavõtt festivali konkurssidest. – Sirp ja Vasar 19.04.1957.

ETA: Vabariikliku festivali organiseerimiskomitees. – Sirp ja Vasar 24.05.1957.

Ettevalmistused noorsoofestivaliks. – Sirp ja Vasar 24.02.1956.

Ettevalmistused nõukogude noorsoo üleliiduliseks festivaliks. – Sirp ja Vasar 2.03.1956.

Hallimäe, Roopi. Kiri noorele kolleegile: Uue kooliaasta lävel. – Sirp ja Vasar 30.08.1957.

I noorsoofestivali laureaadid. – Sirp ja Vasar 14.06.1957.

Jaanimägi, E. Lähemale elule. – Sirp ja Vasar 16.03.1956.

Kahe päeva pärast. – Sirp ja Vasar 26.07.1957.

Kassil, Lev. Sõprus! Sõprus! Sõprus! – Sirp ja Vasar 2.08.1957.

Kivilo, V. Värske laureaat. Eino Tambergist ja tema *concerto grossost*. – Sirp ja Vasar 19.07.1957.

Konsultatsioonid algajatele ja isetegevuslikele heliloojatele. – Sirp ja Vasar 20.04.1956.

Kruus, O. Noorsoo pidupäev. – Sirp ja Vasar 28.06.1957.

Kõrvits, H. Muusikast Viljandi rajooni ülevaatusel. – Sirp ja Vasar 9.03.1956.

Kümnest võistlusringist. Žüriiliikmete märkmeid. – Sirp ja Vasar 28.06.1957.

Laulupäevad. – Sirp ja Vasar 12.07.1957.

Liiv, A. Hiidlastel on head tahet. Jutuajamine žürii liikmetega. – Sirp ja Vasar 30.03.1956.

Liiv, A. Käes on festivalipäevad. Esimene proov. – Sirp ja Vasar 15.06.1956.

Liiv, A. Tee kuldmedalini. – Sirp ja Vasar 16.08.1957.

Milliseks kujuneb noorsoofestival. – Sirp ja Vasar 21.09.1956.

Mõnda festivalilt. – Sirp ja Vasar 2.08.1957.

Nad esinevad Moskvas. – Sirp ja vasar 21.06.1957.

Nemad said festivali laureaateks. – Sirp ja Vasar 28.06.1957.

Noored entusiastid. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu pöördumine komsomoliorganisatsioonide, kommunistlike noorte ja kogu Nõukogudemaa noorsoo poole. – Sirp ja Vasar 25.05.1956.

Noorsoofestivali fotovõistluselt. – Sirp ja vasar 21.06.1957.

Noorsoofestivali konkursi võitjad. – Sirp ja Vasar 29.03.1957.

Noorsoofestivali tarbe- ja kujutava kunsti konkursi tulemused. – Sirp ja Vasar 10.05.1957.

Noorte kunstnike näituselt. – Sirp ja Vasar 10.05.1957.

Nõukogude noorsoo üleliiduline festival. – Sirp ja Vasar 3.02.1956.

Pantelejeva, K. Kõigi noorte ühisel jõul. – Sirp ja Vasar 25.05.1956.

Põldroos, Enn. Muljekilde avapäevilt. – Sirp ja Vasar 2.08.1957.

Rapla rajooni kolhooside, sovhooside, ettevõtete, kultuurhariduslike asutuste ja komsomoli aktiivi üleskutse kõigile vabariigi kolhoosidele ja sovhoosidele. – Sirp ja Vasar 13.04.1956.

Südamlik tervitus kõigile festivalist osavõtjaile! – Sirp ja Vasar 21.06.1957.

Tallinna festivalist osavõtjate kontsert. – Sirp ja Vasar 4.05.1957.

Tamberg, K. Kui kõikjale jätkuks asjatundlikke juhendajaid. – Sirp ja Vasar 23.03.1956.

Tere tulemast ülevaatusel! 29.06.1956.

Tulp, V. Võru rajooni isetegevuslaste esinemised. – Sirp ja Vasar 24.02.1956.

Unustamatud sõpruse päevad. – Sirp ja Vasar 9.08.1957.

Uudismaadele! – Sirp ja Vasar 12.07.1957.

V.I. Lenini mõtteid kahest kultuurist rahvuslikus kultuuris. – Sirp ja Vasar 19.04.1957.

Vabaõhukontsert lauluväljakul. – Sirp ja Vasar 7.06.1957.

Väli, H. Festivalilinna. – Sirp ja Vasar 19.07.1957.

Värte, E. Festivali „raamidest“ ja tõelisest festivalist. – Sirp ja Vasar 26.10.1956.

Ühiste jõupingutustega loome maakeral rõõmu ja õnne maailma! – Ülemaailmse noorsoo- ja üliõpilaste festivali „Rahu ja sõpruse eest“ rahvusvahelise komitee läkitus. – Sirp ja Vasar 16.08.1957

Ülevaatusel parimad. – Sirp ja Vasar 6.07.1956.

Käsikirjad

Pukk, Triin. Hruštšovi sulaaja mõjud Moskva ja Tartu kultuurielus (1956–1964). Magistritöö. Juhendaja J. Kangilaski. Tartu 2012.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Monika Levkin (sündinud 13.01.1968.)

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Vabanemise illusioon: 1957. aasta VI Ülemaailmne Noorsoo- ja Tudengifestival Moskvas, ja selle mõju Eesti NSV kultuurielule,

mille juhendaja on prof. Tõnu Tannberg

reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni; üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 10.05.2017

